

---

# SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

---

# PHILOLOGY

ФІЛОЛОГІЯ



**p-ISSN 2308-5258**

**e-ISSN 2308-1996**

IV(17), Issue 78, 2016

**SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION**

## **Philology**



Editorial board

**Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos**

**Honorary Senior Editor:**

**Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.**

**Andriy Myachykov**, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

**Edvard Ayvazyan**, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

**Ferenc Ihász**, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

**Ireneusz Pyrzyk**, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

**Irina Malova**, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

**Irina S. Shevchenko**, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

**Kosta Garow**, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

**László Kótis**, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

**Larysa Klymanska**, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

**Liudmyla Sokurianska**, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

**Marian Wloshinski**, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

**Melinda Nagy**, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

**Alexander Perekhrest**, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

**Nikolai N. Boldyrev**, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

**Oleksii Marchenko**, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

**Olga Sannikova**, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

**Oleg Melnikov**, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

**Riskeldy Turgunbayev**, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

**Roza Uteeva**, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

**Seda K. Gasparyan**, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

**Svitlana A. Zhabotynska**, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

**Tatyana Prokhorova**, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

**Tetiana Hranchak**, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

**Valentina Orlova**, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

**Vasil Milloushev**, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

**Veselin Kostov Vasilev**, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

**Vladimir I. Karasik**, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

**Volodimir Lizogub**, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

**Zinaida A. Kharitonchik**, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

**Zoltán Poór**, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

**Barkáts N.**

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe  
BUDAPEST, 2015

**Statement:**

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

**The journal is listed and indexed in:**

INDEX COPERNICUS:	ICV 2014: <b>70.95</b>
GLOBAL IMPACT FACTOR	2013: <b>0.545</b> ; 2014: <b>0.676</b> ; 2015: <b>0.787</b>
INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR:	2013: <b>2.642</b> ; 2014: <b>4,685</b>
ISI (INTERNATIONAL SCIENTIFIC INDEXING) IMPACT FACTOR:	2013: <b>0.465</b> ; 2014: <b>1.215</b>
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING	
ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY	
UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK	
SCRIBD	
ACADEMIA.EDU	
GOOGLE SCHOLAR	

## CONTENT

Явище полісемії у військовій термінології (на прикладі перської, української та англійської мов) <i>Н. Т. Акульшина</i> .....	7
Художня філософія мистецтва у романі Оскара Вайльда "Портрет Доріана Грея" <i>Н. І. Астрахан</i> .....	11
Лексико-семантичний аналіз мовностилістичних засобів вираження ліричного я в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга <i>В. І. Бабич</i> .....	16
Функції стилістичних засобів реалізації категорії зв'язності у створенні картини "піщаного світу" в оповіданні Стивена Кінга "Beachworld" <i>Т. Борисова</i> .....	20
Перегуки між повістями Івана Панаєва і Тараса Шевченка <i>О. В. Боронь</i> .....	23
Поэтическая драма как объект переводоведения <i>Л.Р. Бойкарова</i> .....	26
Ассоциативный шлейф при переводе культурно маркированных знаков <i>Ю. П. Чалая</i> .....	29
Концептосфера сучасної французької соціальної реклами <i>А. О. Чернова</i> .....	33
I. Gasprinsky's "Terjiman": genre prospect <i>Л. Дунікова</i> .....	38
Явище лексичної компресії з віддієслівним компонентом у мові французьких ЗМІ <i>І. В. Яблонська-Юсик</i> .....	42
Метанаративна гра в романах Дж. М. Кутзее: лінгвостилістичний аспект <i>Н. П. Изотова</i> .....	46
Concept metaphor "STINGINESS IS A SICK PERSON" in British, German, Ukrainian and Russian linguocultures: contrastive-linguoculturological analysis <i>К. Mizin , О. Petrov</i> .....	50
Прагматика функціонування загальноновживаної лексики та термінологічних одиниць у текстах ораторського дискурсу республіканського Риму <i>О. А. Ніколаєнко</i> .....	53
Ключові концепти сучасного німецькомовного парентального дискурсу <i>І.М. Осовська</i> .....	57
Категорії дискретності та цілісності в політичному дискурсі парламентських дебатів у Великій Британії <i>О. І. П'єух</i> .....	62
Назви хмільних напоїв у давньоанглійській та староукраїнській мовах: порівняльна характеристика <i>Т. В. Подсікера</i> .....	65
Emotionale Aspekte der deutschen Identität <i>Т. Schtschybryk</i> .....	70
Nonverbal Semiotics of Discursive Practices <i>І. Sieriakova</i> .....	73

The folk image of the fairy in Irish poetry

*A. O. Tsapiv*..... 77

Функціональний аспект дослідження номінацій дотику в сучасному англомовному художньому дискурсі

*A. B. Жуковська*..... 80

## Явище полісемії у військовій термінології (на прикладі перської, української та англійської мов)

Н. Т. Акульшина

Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка, м. Київ, Україна  
Corresponding author. E-mail:

Paper received 13.01.16; Revised 18.01.16; Accepted for publication 30.02.16.

**Анотація.** Стаття присвячена лексико-семантичному способу словотворення військової термінології на прикладі різноструктурних мов (перська, українська та англійська). Розглядається явище полісемії в процесі термінологізації у різноструктурних мовах, що підтверджує тісний зв'язок термінологічної лексики із загальномовною лексико-семантичною системою.

**Ключові слова:** лексико-семантичний спосіб словотворення, полісемія, військова термінологія

До числа постійно та продуктивно діючих в галузі спеціальної лексики відноситься *лексико-семантичний спосіб словотворення*, який зберігає у сучасному термінотворенні досить важливу роль. Це пов'язано з тими якостями, які притаманні утворенню за допомогою такого способу термінам. Багатофункціональність лексичних одиниць, можливість одним і тим самим словом виразити одразу декілька значень, є визначальним фактором, що лежить в основі термінологічної номінації.

Лексико-семантичний спосіб словотворення військової термінології (далі – ВТ) полягає у тому, що слово, яке вже існує у мові, отримує нове смислове значення як військовий термін чи поняття.

Мета статті – розглянути схожі, відмінні процеси та особливості явища полісемії у військовій термінології перської, української та англійської мов.

О. О. Потєбня розрізняв у слові найближче і найдалше значення. «Під значенням слова, – писав він, – взагалі розуміється дві різні речі, з яких одну, що підлягає веденню мовознавства, назвемо найближчим, другу, що становить предмет інших наук, – найдалшим значенням слова... Далекі значення, розвиваючись на основі близьких значень, у кінцевому результаті досягають такої відмінності від близьких, що перетворюються у спеціальні терміни» [4].

Між загальномовним значенням слова і науковим у процесі термінологізації загальноновживаних слів виникають конкретні відмінності. Погоджуючись з положенням, що використання загальноновживаного слова в термінологічному значенні – це полісемія, Ю. С. Степанов зауважував: «Насправді ж – це така полісемія, яка вимагає для свого існування чогось такого, що лежить поза нею – наявність співвідношення термінів у мові науки. Коли при цьому говорять про полісемію, то ґрунтуються на випадках лише одного типу, які справді ілюструють полісемію. А тим часом суть розвитку полягає тут саме в тому, що воно охоплює різні типи, але всі їх об'єднує одне – тенденція до терміна-омоніма» [6].

Н. О. Яценко було ґрунтовно досліджено явище полісемії в процесі термінологізації. Н. О. Яценко вважає, що важливим складником системних параметрів термінології є лексико-семантичні відношення, що виявляються на рівні полісемії, омонімії, синонімії, гіперо-гіпонімії [7]. У сучасному термінознавстві питання про те, наскільки допустимі

загальномовні лексико-семантичні відношення в термінології, залишається дискусійним. З одного боку, групування термінологічних одиниць у парадигматичні об'єднання є важливим чинником системної організації галузевої термінології, а з другого – їх наявність у терміносистемі може зумовити певні негативні явища – формування численних синонімічних рядів, полісемію та омонімію термінів [7].

Незважаючи на «моносемічність, чітко фіксований зміст терміна, зрозумілий кожному поза контекстом», уникнути лексико-семантичних процесів, властивих загальномовному словнику, – полісемії, омонімії, синонімії – не вдається [7].

Лексико-семантичні процеси, які спостерігаються у військовій термінології, у своїх основних виявах принципово не відрізняються від цих явищ у лексико-семантичній системі сучасної літературної мови. Проте вони мають і деяку специфіку, породжену особливостями формування та функціонування військової терміносистеми.

Під полісемією розуміють здатність одного слова реалізувати своє значення в різних контекстах. Явище полісемії полягає в тому, що кожне значення полісемічного слова обов'язково так чи інакше пов'язане з його первинним значенням, бо розвинулося воно внаслідок певної подібності позначуваних понять. Лінгвісти кваліфікують вживання того самого слова в загальнонародній мові і термінолексичі як явище полісемії. Між словником науки і словником побуту, на думку В. В. Виноградова, прямий тісний зв'язок. Будь-яка наука починається з результатів, здобутих мисленням і мовленням народу, і в подальшому своєму розвитку не відривається від народної мови [1].

До того ж, слід брати до уваги, що у сприйманні носіїв конкретної національної мови не у всіх словах однаково відстань між найближчим і найдалшим – термінологічним значенням слова.

Нове значення деколи настільки далеко відходить від похідного, що стає можливим говорити про утворення нового слова, що буде омонімом до вихідного слова, наприклад термін *cavalry* у сучасному тлумаченні «високорухомий рід військ» (*танкові війська, аеромобільні війська, кавалерія*). В цьому випадку таке тлумачення ускладнюється тим, що в американському вживанні ця трансація значень має навмисний пропагандистський характер з метою

підкреслити спадковість «кавалерійських» традицій новими родами військ, що виконують «класичні» завдання кавалерії – розвідку, охорону, рейди у тил тощо).

Термін *grenadier* має: 1) архаїчне значення «гренадер»; 2) історичне «мотопіхотинець» (*гітлерівської армії*); 3) більш сучасні, але, які знаходяться в процесі архаїзації «солдат, що кидає гранату», «солдат, озброєний гвинтівочним гранатометом»; 4) сучасне значення «гранатометник (озброєний реактивним гранатометом)».

Більш вагомим є зв'язок між загальним та конкретним значення терміну *missile*: 1) (будь-який) снаряд; 2) ракета (як засіб ураження).

Незважаючи на негативне ставлення до явищ полісемії в термінології, багатозначність у ній існує як об'єктивне явище. У полісемії виявляється неоднозначність співвідношення між формальним і семантичним планами терміноутворень, тому полісемії уникають завдяки зверненню до широкого контексту, що відбиває загальномовну тенденцію до асиметрії мовного знака. При полісемії значення слів взаємопов'язані та взаємозумовлені. «Однозначність, за переконливим твердженням О. В. Суперанської, – не властивість терміна, а вимога, яка до нього ставиться». Прояви полісемії в термінології, стримувані чіткими логіко-семантичними межами, значно вужчі, ніж у загальнолітературній мові.

В лінгвістичній літературі здебільшого наголошується на неможливості у термінології тривалий час зберігати однозначність того чи іншого терміна, тому що людські знання про навколишній світ весь час поповнюються. У процесі пізнання поглиблюються уявлення про поняття, ці уявлення потребують нового словесного вираження, що позначається і на значенні слова зокрема сприяючи його полісемії [5]. Полісемія, за твердженням Л. А. Лисиченко, відбиває парадигматичні зв'язки значень слова, наявних у мовній структурі, а полісемантичне слово є не що інше, як мікросистема з чіткою організацією складових частин [3]. У військовій термінології, як і в лексико-семантичній системі мови взагалі, полісемія виступає однією з форм економії мовних засобів, тому що «жодна мова не була б спроможна виражати кожен конкретну ідею самостійним словом або кореневим елементом. Конкретність досвіду безмежна, ресурси ж найбагатшої мови суворо обмежені» [2].

Услід за Л. В. Туровською у межах військової термінології Н. О. Яценко виділяє внутрішньосистемну (імпліцитну) та міжсистемну (експліцитну) полісемію. Під внутрішньосистемною полісемією розуміємо таку, що властива термінам усередині військової терміносистеми. Найчастіше це бісеманти (рідше полісеманти) [7]. До бісемантів у перській військовій термінології відносимо термін *بسیج*, який має два значення: *мобілізація та організація сил опору Басідж*; термін *تجسس* має значення: *пошук та агентурна розвідка*; термін *نقشه*: *планшет, карта*; термін *اطلاعات* має значення: *інформація та розвідка*.

В українській військовій термінології у двох значеннях виступають терміни **шеврон**: *нашивка з*

*галуна у формі кута на лівому рукаві форменого одягу солдатів та молодших офіцерів для позначення років їхньої надстрокової служби та нагрудний знак-нашивка, що вказує на поранення в бою термін **петлиця** має дефініцію: обкидана нитками або нашивна петелька на вилогах пальта, піджака і т.ін. та кольорова нашивка на комірі, грудях або рукавах форменого одягу військовослужбовців, працівників деяких установ, учнів окремих навчальних закладів, що є знаком розрізнення [7].*

В англійській військовій термінології прикладом бісемантів є термін **missile**: (будь-який) снаряд та ракета (як засіб ураження).

Полісемантами є терміни, в яких архісеми належать до кількох поняттєвих категорій. Наприклад, декілька значень має термін *دسته* 1) група, кампанія; 2) бригада, артіля; 3) команда; 4) взвод, загін. Термін *خدمت* 1) служіння; 2) заслуга; 3) служба, робота; 4) дійсна військова служба. *درجه* має значення: 1) ступінь; 2) градус; 3) звання; 4) ранг. Наприклад, декілька значень мають наступні терміни: **нашивка**: 1) смуга або шматок тканини, шкіри і т.ін., нашитий поверх чого-небудь; 2) один із знаків розрізнення військових звань; 3) почесний знак, що видається військовим за поранення чи надстрокову службу [7]. Термін **корпус**: 1) Те саме, що тулуб. 2) Кістяк, основа чи оболонка машини, механізму тощо. Кістяк судна разом з обшивкою. 3) Військове з'єднання, що складається з кількох дивізій чи бригад.

З англійської військової термінології прикладом полісемантів є, наприклад: **wing**: 1) крило *wings of airplanes* – крила літаків, крило (кузов автомобіля; *опорення стріли; нарус; рука) a touch in the wing* – поранення в руку 2) фланг *left [right] wing* – лівий [правий] фланг 3) флігель, крило 4) групування, крило. Полісемантом є термін **jet**: 1) струмінь (газу, води, пари,); потік 2) реактивний двигун 3) реактивний літак 4) реактивний снаряд 5) жиклер (карбюратора); форсунка; насадка, сопло, випускний отвір *steam jet* – інжектор *gas jet* – газовий палик; розпорювальний наконечник; патрубок 6) метал. ливник 7) струминна течія *IV 1) струминний; інжекційний jet pipe* – інжекційна труба; *brandspoit 2) реактивний V 1) бризкати, бити струменем (jet out) 2) випускати струменем*, тощо.

Загальноновживані дієслова, що входять до складу військової лексики, як правило, набувають специфічного значення, яке є тісно пов'язаним із загальноновідомими. Однак, треба наголосити на тих випадках, коли у військових контекстах реалізуються більш вузьковживані значення загальноновідомих дієслів: *to deliver (fire)* «вести (вогонь)»; *to detail (for duty)* «призначати (у наряд)»; *to develop (a position)* «викривати, розвідувати (оборону)»; *to dress* «рівнятися»; *to fur-nish (a patrol)* «виділяти (дозор)»; *to hold out (a reser-ve)* «виділяти (резерв)»; *to mount (an attack)* «непехо-дому у наступ»; *to negotiate (an obstacle)* «долати (не-пешкоду)»; *to organize (an area)* «обладнувати в інже-нерному відношенні (відрізок місцевості)»; *to refuse (a flank)* «відтягувати (фланг)»; *to rotate (personnel)* «чергувати (особовий склад)»; *to stage (an attack)* «наступати»; *to turn (a position)* «обходити (оборону)».



Під експліцитною (міжсистемною) полісемією розуміємо різнотипні зв'язки термінів з однозвучними словами загальнолітературної мови, а також із термінами інших наук. Міжсистемна багатозначність виникає в тих випадках, коли той самий термін функціонує в різних терміносистемах із практично незмінним семантичним ядром, але щоразу іншим набором периферійних сем. Порівняйте: *شكست* 1. переломлення світла. 2. поразка *كلاهک* 1. ковпачок. 2. бойова частина ракети. 3. чохлик коріння. *لرزش* 1. тремтіння. 2. бафтинг. В українській військовій термінології багатозначними в межах термінології, що об'єднує галузеві підсистеми, виступають терміни **барабан**: 1. Ударний музичний інструмент, що має форму широкого порожнього циліндра, обидва отвори якого затягнені шкірою, пластиком, астролоном. 2. Деталь у різних машинах і механізмах, яка має форму порожнього циліндра. || **Обертвий циліндр** у револьвері з заглибинами для патронів. 3. архіт. Циліндрична чи багатогранна частина будівлі, на яку спирається купол, баня. **вал** I.1) Високий земляний насип навколо поселення, міста або фортеці для захисту від ворога. 3) Висока хвиля. 4) Суцільна маса чого-небудь, яка рухається довгою смугою. 5) Кількість продукції, зробленої за певний період і вираженої в її вартості, у вихідних показниках (у тоннах, метрах і т. ін.). II. Товсті нитки з клоччя. III. 1) Деталь (у формі стрижня або циліндра) машин і механізмів, що обертається навколо своєї повздовжньої осі на підшипниках ковзання або ковчення. Напр. Карданний вал, колінчастий вал. 2) Вісь. 3) Головна частина трансмісії, коробки передач. **броя**: 1. заст. Металевий одяг для захисту тулуба воїна. 2. Захисне облицювання із сталевих плит на військових кораблях, поїздах, автомобілях і т.ін. 3. тільки **броя**. Закріплення когось або чогось за ким-, чим-небудь; документ на це закріплення; **п'анцир** 1. заст. частина старовинного, звичайно металевого, бойового спорядження, яке захищало тулуб воїна від ударів холодної зброї. 2. твердий покрив тіла деяких тварин (черепах, крокодилів, ракоподібних і т. ін.). 3. металева обшивка у автомобілів, поїздів, військових кораблів; броя. 4. жорсткий водозащитний скафандр, призначений для роботи на великих глибинах [7].

В англійській військовій термінології юридичний термін **to brief** «вказувати клієнту на певні особливості ведення його справи адвокатом» вживається спочатку в ВПС у значенні «проводити інструктаж перед бойовим вильотом», а згодом у збройних силах загалом у значенні «ставити задачу, проводити інструктаж». Цікавим є те, що вже в межах військового терміна від цього слова способом афіксації утворюється термін **to debrief** «отримувати розвідувальні данні від тих хто повернувся із завдання в тилу супротивника» (екіпажів літаків, десантників, розвідувальних груп тощо). Наприклад, з лексикону альпіністів у АВТ перейшов термін **rappelling** «спуск з гори по канату», який у ВТ набув значення «висадка десанту по канату з гелікоптера в режимі висіння».

Інші приклади зміни значення термінів: **extraction** екстракція (гільзи); витягування техніки, що застрягла; вивезення десантних підрозділів з тилу

противника (після виконання завдання); **acquisition** набуття; виявлення та насічка цілей; **decontamination** очищення; обеззараження; дезінфекція; дегазація; дезактивація; **saturation** насичення (розчину); застосування засобів нападу у кількості, що перевищує можливості оборони; **surveillance** спостереження, розвідка спостереженням; спостереження за допомогою технічних засобів (радіолокаційних станцій, інфра-червоних станцій, інфрачервоної техніки, тепло-генераторів тощо).

В результаті зміни значення терміну може відбуватися розширення або звуження значення слова. Наприклад, дієслово **to land**, що означає «висаджуватися на берег; приземлятися», тепер розширив своє значення та може застосовуватися у значенні «здійснювати посадку на будь-яку поверхню (на воду, на небесне тіло тощо)».

Поява у будь-якого терміну нових значень іноді викликає утворення своєрідних антонімів для вираження старих значень цього слова. Наприклад: **airmobile cavalry** – horse cavalry; **cross country vehicle** – road vehicle; **guided bomb** – gravity bomb; **jet aircraft** – piston aircraft; **mortar** – artillery mortar; **mounted infantry** – foot infantry; **nuclear bomb** – iron bomb; **rotary wing aircraft** – fixed wing aircraft; **unconventional warfare** – conventional warfare.

Отже, дослідження показало, що явище полісемії в процесі термінологізації у різноструктурних мовах підтверджує тісний зв'язок термінологічної лексики із загальномовною лексико-семантичною системою, вказує на те, що вони розвивалися за спільними законами. На думку Л. В. Туровської, «полісемантичні процеси в термінології є, з одного боку, свідченням розвитку поняттєвої системи певної галузі знань, з другого – виявом мовної економії». Ефективним гарантом успішного функціонування термінів-полісемантів виступає контекст.

Становлення військового терміна у представлених мовах і пов'язаного з ним поняття шляхом вторинної номінації відбувається поступово. На першому етапі здійснюється вичленення об'єкта дослідження за деякими відмітними ознаками, що складають первісне поняття про даний об'єкт. Це первісне поняття, вірніше основна ознака в цьому понятті, визначає вибір слова, що підходить із загальноновживаної лексики або терміна з іншої сфери діяльності для позначення нового об'єкта. При цьому слово береться не у всьому обсязі його значень, а вичленується лише потрібне. Вибір найменування відбувається на основі подібності двох гетерогенних об'єктів за якою-небудь ознакою, що є істотною у понятті про новий об'єкт на конкретному етапі його пізнання. Виявлення подібної ознаки, у свою чергу, вимагає зіставлення двох планів: значення загальноновживаного слова і поняття термінованого об'єкту, що об'єднані під одним найменуванням.

Можна сміливо зауважити, що у представленій ВТ різноструктурних мов в процесі термінологізації когнітивні механізми терміноутворення та концептуалізації наукового простору військової галузі працюють в тісній взаємодії із загальнономовним континуумом.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Вступительное слово. Вопросы терминологии / В.В. Виноградов // (Материалы Всесоюзного терминолог. совещания). – М.: Изд-во АН СССР, 1961, с. 6.
2. Виноградов В.В. Введение в грамматическое учение о слове / В.В. Виноградов // Русский язык (грамматическое учение о слове). – М.: Высшая школа, 1986, с.18.
3. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова / Л.А. Лисиченко // – Харків: Вища школа, 1977, с. 27.
4. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня // Т. I-II., Москва, Учпедгиз, 1958, с.19.
5. Симоненко Л.О. Формування української біологічної термінології / Л.О. Симоненко. – К.: Наук. думка, 1991, с. 27.
6. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю.С. Степанов : Изд. 2-е, перераб. – М.: Просвещение, 1975. с. 17.
7. Яценко Н.О. Назви військової форми одягу в українській мові / Н.О. Яценко : Дис. канд. ... філол. наук. – К., 2007. – 28 с..

#### REFERENCES

1. Vinogradov, V.V. Introduction. Terminology / V.V. Vinogradov // ( Proceedings of the All-Union terminology meeting) . – М .: Publishing House of the USSR Academy of Sciences, 1961, p.6.
2. Vinogradov, V.V. Introduction to grammatical doctrine of the word / V.V. Vinogradov // Russian language ( grammatical doctrine of the word ) . – М .: Vyshaya shkola , 1986, p.18.
3. Lysychenko, L.A. Lexicology of the modern Ukrainian language. The semantic structure of words / L.A. Lysychenko // – Kharkiv: Vyshcha shkola, 1977, p. 27.
4. Potebnya, A. A. From the notes on Russian grammar / A. A. Potebnya // Т. I-II . , Moscow, 1958, p.19.
5. Symonenko, L.O. Formation of Ukrainian Biological Terminology / L.O. Symonenko // – К.: Naukova dumka, 1991, p.27.
6. Stepanov, Y.S. Fundamentals of General Linguistics: 2<sup>nd</sup> ed., revised.– М.: Prosveshcheniye, 1975, p. 17.
7. Yatsenko, N.O. Names of military uniform in Ukrainian / N.O. Yatsenko // - Dis. candidate. Philology. Science. – К., 2007, p.28.

#### **The phenomenon of polysemy in military terminology (Persian, Ukrainian and English)**

**N.T. Akulshyna**

**Abstract.** The article deals with lexical-semantic way of word formation in military terminology (on the examples of Persian, Ukrainian and English). The article focuses on the phenomenon of polysemy in terminologization (Persian, Ukrainian and English) confirming the close relationship between terminology and general language lexical- semantic system.

**Keywords:** *lexical-semantic way of word formation, polysemy, military terminology*

## Художня філософія мистецтва у романі Оскара Вайльда "Портрет Доріана Грея"

Н. І. Астрахан

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

\*Corresponding author. E-mail: [astrakhann@rambler.ru](mailto:astrakhann@rambler.ru)

Paper received 25.01.16; Revised 29.01.16; Accepted for publication 15.02.16.

**Анотація.** У статті аналізується філософія мистецтва, розроблена О. Вайльдом у романі "Портрет Доріана Грея". Проблема взаємин естетичної та реальної дійсності розглядається у зв'язку із особливостями художньої структури роману, зокрема, принципами організації образної системи, що передбачає виокремлення трьох іпостасей авторського "Я" – інтелектуально-рефлексуючої, життєво-екзистенційної та мистецько-естетичної. Запропонована у романі концепція мистецтва зіставляється з філософською тріадою "істина, добро і краса", актуалізованою в епоху декадансу В. Соловйовим, та розробленою З. Фройдом концепцією особистості.

**Ключові слова:** естетизм, романтична традиція, суб'єктивний роман, автор, реціпієнт.

**Вступ.** Головною у романі О. Вайльда "Портрет Доріана Грея" є тема мистецтва, що опинилася в епіцентрі художніх пошуків автора у відповідності до ідей теоретиків англійського естетизму. Проблема взаємин мистецтва і життя, естетичної та реальної дійсності не випадково виявилася актуальною для європейського декадансу в цілому та естетизму як його національного варіанту – передчуття тотальних буттєвих змін напередодні нового століття і відбивалося, і піддавалося рефлексії передусім у просторі мистецтва або з урахуванням його досвіду. Модерністське світовідчуття та вектори його естетичного й поетикального вираження, що визрівали у надрах художньої практики епохи декадансу, відновлюючи романтичну традицію, відводили мистецтву особливу роль – принаймні у плані порятунку та подальшого розвитку особистості в умовах принципово ворожого їй буржуазного суспільства.

**Короткий огляд публікацій за темою.** Бібліографія досліджень, присвячених творчості О. Вайльда, його біографічній та творчій особистості, які зливаються в культурному міфі про письменника, що його почав створювати він сам, намагаючись знищити кордон між життям і мистецтвом, численна. Докладний аналіз передусім англомовної літератури міститься зокрема у монографії В. А. Лукова та Н. В. Соломатіної "Феномен Вайльда: тезаурусний аналіз" (2007) [4].

**Мета.** У передмові до роману письменник використовує випрацюваний у процесі художньої еволюції XIX століття з його рухом від романтизму до реалізму естетичний концепт "дзеркало", надаючи йому принципово нового звучання: "Глядача, а не життя – ось що, власне, відображує мистецтво" [1]. У відповідності до настанов О. Вайльда, що закликав бачити у мистецтві не лише поверхневе, а й глибинно символічне, можна за "обличчям" того, хто зазирає у дзеркало мистецтва, розгледіти людину як об'єкта та суб'єкта мистецтва і буття – адже особливості мистецького самовиявлення людини у "ризикованому" вайльдівському максимумі можуть бути розглянуті у буттєвому вимірі, як його розуміє сучасна філософська (онтологічна) герменевтика. Власне, центральна сюжетна колізія роману "Портрет Доріана Грея" пов'язана саме із поглядом людини у дзеркало мистецтва: основні композиційно

значущі моменти твору марковані поглядом Доріана на власний портрет, змінами героя, що відображає споглядання портрету.

О. Вайльд актуалізує романтичну традицію, на яку спирається, у відповідності із потребами свого часу: і уявлення про мистецтво, як би високо його не підносили романтики, і ставлення до митця як людини у її гранично повному самовиявленні, потребують уточнення. Ця необхідність призводить до несподіваної трансформації романтичного суб'єктивного роману. Наближення центрального персонажа до ліричного героя, характерне для романтичної ліризації у епічних та драматичних жанрах, у "Портреті Доріана Грея" у традиційному для суб'єктивного роману вигляді не відбувається. Натомість три основні персонажі, з якими пов'язане розгортання сюжету, можуть бути розглянуті як різнопланові персоніфікації авторського "Я". Романтична поетика широко використовувала прийом двійництва для побудови образної системи твору – це відповідало романтичному естетичному принципу контрасту. Тріада ж персонажів, кожен з яких може бути розглянутий як певна авторська іпостась, входила у нову парадигму естетичного мислення, породжувала нові можливості у постанові та вирішенні по-новому осмислених художніх завдань. Характеристика цих можливостей та особливостей їх реалізації є метою даної статті.

**Матеріали та методи.** Роман О. Вайльда розглядається в контексті теорії художньої цілісності літературного твору з урахуванням можливостей структурально-семіотичного та герменевтичного підходів.

**Результати та їх обговорення.** І лорд Генрі Воттон, і Доріан Грей, і Безіл Голворд сприймаються як персонажі, надзвичайно близькі до О. Вайльда. Перший отримав від біографічного автора пристрась до парадоксів, схильність до пози та інтелектуальної гри у просторі дотепного салонного красномовства, що увійшли в історію англійського дендізму, стали легендою пізньої вікторіанської епохи і водночас знаком її вичерпаності. Другий успадкував від О. Вайльда його яскраву вроду, здатність викликати цікавість до себе, захоплювати, активно діяти, вступаючи у взаємодію з іншими людьми. І третій – своєрідне віддзеркалення мистецького "Я" автора, що

розкривається у служінні красі, прекрасному, невинних пошуках ідеалу та сумлінній і відповідальній творчій праці, скерованій на його втілення у витворах мистецтва.

Перші дві глави роману – діалог між трьома означеними персонажами, у якому окреслюється коло питань, що будуть художньо вирішуватись у творі. О. Вайльд неначе виносить назовні власні міркування, проектує на персонажів актуальні для нього самого точки зору, які стосуються краси у житті та мистецтві, співвідношення життєвого та мистецького модусів існування людини. Виокремлення завдяки образно-персонажному втіленню різних іпостасей власного "Я" (життєво-екзистенційного, інтелектуально-рефлексійного та художньо-творчого) дозволяє автору досягти максимальної чіткості у постанові проблеми взаємин реальної та мистецької дійсності, влаштувати художній експеримент, який дає змогу перевірити можливі вектори вирішення цієї проблеми, віднайти та усвідомити похибки на цьому шляху.

Діалог між трьома головними персонажами роману ведеться навколо портрету Доріана Грея. Якщо один із персонажів виявляється зображенням на портреті, то другий виступає в ролі споглядача-поціновувача, а третій – в ролі творця прекрасної картини. О. Вайльд, отже, охоплює усі можливі позиції, що може обійняти людина щодо витвору мистецтва: автор, герой, реципієнт. Це не суперечить міркуванням щодо персоніфікації у трьох головних персонажах різних іпостасей авторського "Я", адже будь-який художній твір не міг би відбутися, якби автор не переходив на позицію "Іншого" і в плані зображуваної події, і в плані події зображення. Водночас такого роду авторські переходи прокладають шлях для екзистенційного іншого – реального реципієнта, що намагається, ідучи слідом за автором, наблизитись до імманентного творові реципієнта ідеального [7].

Для лорда Генрі портрет – прекрасна річ, споглядання якої дає естетичну насолоду. Його ставлення до витвору мистецтва цілком споживацьке. Саме Генрі у зв'язку із портретом говорить про славу, задрість інших майстрів до художника, для нього портрет – привід для марнославства та самовдоволення, які він сприймає як заслужену винагороду творця прекрасного. Генрі Воттон прагне заволодіти портретом, вводячи в розмову тему грошей, купівлі та продажу. Коли ж купити портрет у Безіла за гроші не вдається, він намагається підкорити собі оригінал, підпорядкувати своїй цікавості життя Доріана.

Для Доріана Грея портрет спочатку – річ несуттєва. Юнацька гармонія внутрішнього та зовнішнього, природного прагнення до добра та душевної чистоти і весняного розквіту життєвих сил, що так захоплюють Безіла, не усвідомлюються ним. Коментар лорда Генрі в процесі споглядання портрету примушує юнака вперше побачити власну вроду, що привертає увагу інших, підкоряє їх, і водночас замислитися над скороминучістю життя, зрозуміти, що юність і краса з часом будуть втрачені, як врешті-решт і саме життя. Дивлячись на свій портрет, Доріан вперше переживає страх перед старістю і смертю, вперше усвідомлює себе живим, а отже – смертним: "Життя, творячи

йому душу, спотворюватиме тіло. А стареча його незграбність викликати тільки відразу й огиду. На думку про це Доріана, мов ножем, різонув біль, і кожна жилка в ньому задрижала" [1]. У цю мить герой вимовляє рокові слова про готовність віддати душу за можливість залишитись назавжди юним, помінятися із портретом швидкістю руху крізь час.

Звернімо увагу на те, що антитеза скороминущого життя і "вічно" прекрасного мистецтва у процитованому фрагменті доповнюється антитезою тіла і душі: душа і мистецтво існують за одними законами, а тіло і життя – за іншими. В. Руднев у праці "Морфологія реальності: Дослідження з "філософії тексту" (1996), розмірковуючи про феномен портрету в романі О. Вайльда, зазначає, що головна специфічна характеристика художнього тексту (у широкому сенсі цього слова) полягає в тому, що він, на відміну від будь-якого предмету реальності, що з часом змінюється у бік збільшення ентропії, рухається у зворотному напрямку – напрямку збільшення інформації та зменшення ентропії. Ця властивість художнього тексту, його здатність долати закони реального часу, створювати особливий вимір буття, у якому виявляється можливим подолання смерті, змінює наші уявлення про світ, розширює їх, надає існуванню нової якості. У такому контексті мистецтво може бути осмислене як простір буття душі, духовного буття людей, результати якого, як відзначав В. І. Вернадський, незнищенні. Якщо вилучити буття душі з життя і мистецтва, вони втрачать будь-який сенс, виявляться охопленими процесами руйнування, тотального охолодження. Власне, це і відбувається в романі: підказаний лордом Генрі погляд на життя з точки зору естетичної насолоди обертається для Доріана споживацьким колекціонуванням, естетською формалізацією релігійних та моральних переживань; послідовна відмова від постійної душевної роботи, духовного розвитку приводить до загибелі і Доріана Грея, і його прекрасне художнє відображення на портреті.

Здатність потрета старішати, відбиваючи духовну деградацію Доріана, як і незмінні молодість і краса цього персонажа, сприймаються не лише як фантастичний прийом, метатеза, що допомагає усвідомити взаємини життя і мистецтва. Тут проглядає надзвичайно важлива закономірність, яка характеризує рецепцію художнього твору: зміни, що відбуваються з потретом, свідчать не про реальний вигляд витвору образотворчого мистецтва, а саме про внутрішній стан реципієнта. Адже красу і гармонію не може бачити той, хто їх позбавлений. У цьому проявляється сутність мистецтва, його велична функція у масштабах "великого часу": поки люди зберігають здатність бачити і відтворювати красу, вони залишаються людьми. По мірі того, як Доріан духовно деградує, він втрачає спроможність бачити власний портрет прекрасним. Не випадково картину протягом розгортання сюжету не бачить ніхто, крім Доріана та Безіла, подорож якого у тасмну кімнату приятеля – метафора занурення у глибини його душі. У фіналі портрет постає перед поглядами слуг так само прекрасним, як на початку твору. В цьому плані

О. Вайльд у своїх роздумах про сутність і призначення мистецтва значно випередив естетичні теорії свого часу, перенісши акцент на реципієнта, на особливості та передумови рецепції.

Для художника Безіла Голворда портрет Доріана Грея – частина духовного життя, яку він не хоче виставляти під погляди широкої публіки: "...в цьому портреті мимоволі відбилосся моє... ну, сказати б, мистецьке обоження образу Доріана... занадто багато вклав я своєї душі в цей портрет, занадто багато..." [1]. Мистецтво неможливе без любові художника до зображуваного, без своєрідного духовного єднання із предметом естетичного споглядання та художнього пізнання-вираження, взаємопроникнення суб'єктивного та об'єктивного. На думку Г. В. Ф. Гегеля, оригінальність художника "тотожня з істинною об'єктивністю та поєднує у собі суб'єктивний бік зображення з вимогами самого предмета у такий спосіб, що в обох не залишається нічого чужого одне одному", вона "відкриває нам дійсну душу художника, а з іншого боку, не дає нам нічого іншого, крім природи предмета" [2, с. 306].

Якщо портрет передає сутність особистості у гармонійній єдності внутрішнього та зовнішнього, сокровенного та зримого, то єдиний шлях до схоплення цієї сутності – любов до зображуваної людини. Як зазначав М. Бердяєв, таємниця індивідуальності розкривається лише через любов. Саме про таку любов художника говорить Безіл Голворд. Він прагне діалогу з Доріаном, взаєморозуміння, йому не байдужа доля героя. О. Вайльд показує нам справжнього художника, творчість якого безкорислива, адже його не спокушають ані слава, ані гроші. Навіть портрет він не вважає своєю власністю, стверджуючи що цей витвір належить Доріану. Відданий мистецтву, Безіл не ставить його вище за життя. Він стверджує, що любов – тобто життя у його максимально повному та прекрасному виявленні – вище за мистецтво, що мистецтво лише готує людину до справжнього щастя, пробуджує духовно. На погляд Безіла, кохання до Сібел Вейн, незалежно від міри її акторського таланту, мало врятувати Доріана, визволити з тенет егоїзму, вивести на твердий шлях.

Лорд Генрі та Безіл Голворд в контексті роману О. Вайльда сприймаються як протилежності, між якими має здійснити вибір Доріан Грей. Лорд Генрі, вимовляючи свої парадоксальні судження, певен, що вони є істинними. Його претензію на володіння істиною в останній інстанції Доріан починає піддавати сумніву лише у фінальних главах, коли на власному досвіді переконується, що безапеляційні висловлення Генрі надзвичайно далекі від дійсного стану речей. Саме лорд Генрі формулює ідеї, які мають дати Доріану відповідь на питання про сенс людського життя. Оскільки життя скороминуше, його сенс у насолоді, яку не мають обмежувати жодні моральні норми, жодні релігійні постулати: "Розкошуйте часом, допоки юні! ... Живіть своїм життям! Тим чудовим життям, що є у вас! Нічого не проминіть, шукайте всякчас нових вражень. І не бійтесь нічого. Новий гедонізм – ось що потрібне нашому вікові" [1]. Генрі у своїх дотепних афоризмах

перевертає загальноприйняті уявлення, орієнтуючись лише на безвідповідальну словесну гру, не наводячи аргументів, крім спокусливої необтяжливості обраного гедоністично-споживацького ставлення до всього та усіх. Його міркування близькі до ідей Ф. Ніцше – головного ідеолога епохи декадансу, який пропонував не боятися інстинктів, не чинити їм опір, аби повернути втрачену через релігійне та суспільно-моральне самообмеження радість життя. До подібного закликає і лорд Генрі: "Мета життя – розвиток власного "я". Повністю реалізувати своє ество – ось для чого існує кожен з нас. Але в наш час люди стали боятися самі себе. Вони забули найвищий з усіх обов'язків — обов'язок перед самими собою" [1]. Доріан нічого не може сказати на противагу цим спокусливим настановам, він не може зібратися з думками, вирішує взагалі не думати самому, тим більше що вказана мета так привабливо досяжна.

Співвідношення образів Генрі, Доріана та Безіла повертає до уявлення про сформульовану ще в епоху античності Платоном та актуалізовану в працях І. Канта триєдність істини, добра і краси, що має вести до гармонії буття ("Формула філософської системи Канта – істина, добро й краса, узяті в їх єдності, замкнені на людину, її культурну творчість, яку направляє художня інтуїція" [3]). Висловлення лорда Генрі спочатку сприймаються як істина, Доріан від початку добрий юнак, а Безіл – відданий слугитель краси. Але ця класична триєдність зазнає в романі страшного спотворення: істина виявляється своєю протилежністю – брехнею, внаслідок чого добро перетворюється на зло, а краса стає потворністю. Художня логіка роману доводить від протилежного, що вибір на користь егоїстичної насолоди як головної мети життя людини веде до трагічних наслідків – моральної деградації та загибелі людини, знищення мистецтва. Культ мистецтва та краси, оголошений головним декадентським символом віри, спроба зробити естетичне основою етичного або взагалі винести мистецтво за межі протистояння між добром і злом, за межі морального вибору людини парадоксальним чином обертається проти мистецтва – у жертву новому гедонізму Доріан приносить і життя художника, і його безсмертний шедевр, унеможливаючи тим самим своє власне існування. Так, напевно, несподівано для самого себе, О. Вайльд, один з яскравих представників європейського декадентства, починає рух у напрямку "виправдання добра". Зазначимо, що саме В. Соловйов з його прагненням всупереч часу "виправдовувати добро" писав про особливе значення тріади "істина, добро та краса" і у сфері життя, і у сфері мистецтва [6].

Можна побачити спорідненість художнього мислення О. Вайльда з концепцією особистості З. Фрейда, розробленою на початку ХХ ст., а пізніше суттєво уточненою. О. Вайльд і З. Фрейд належали до одного покоління, їх становлення відбувалося у контексті розвитку філософії та естетики епохи декадансу, чим і пояснюється своєрідне перегукування художніх ідей одного та наукових іншого. Лорд Генрі з його прагненням до насолоди і протиріччям між декларуванням свободи від моралі

та лінією поведінки добропорядної людини аристократичного кола – художнє втілення "Его". Він проектує на Доріана свої приборкані у реальному житті прагнення, провокуючи падіння юнака у сферу "Id" – безодню нічим не стримуваних інстинктів. У відповідності до ще не виробленого на момент написання роману вчення З. Фрейда гонитва Доріана Грея за насолодами починається з егоїстичної розпусти у коханні та закінчується злочинним насильством (ерос і танатос) – дізнавшись про трагічну історію батьків Доріана лорд Генрі називає його "дитям кохання і смерті". Безіл Голворд представляє у романі "Superego": він намагається стримувати і лорда Генрі у його безвідповідальних судженнях, і Доріана у його падінні. Його сумлінне служіння красі наближає його до добра та істини у конкретно-практичному та філософсько-метафізичному їх розумінні.

**Висновки.** Отже, концепція митця та мистецтва, художньої творчості, запропонована О. Вайльдом у його знаковому для епохи декадансу романі, виявляється водночас відповідною і протилежною філософсько-естетичним гаслам цієї епохи і, зокрема, концепції З. Фрейда. Безумовно, роман не міг би відбутися, якби потаємні підсвідомі прагнення авторського "Я" не були визволені і втілені в образі Доріана Грея. Але він не відбувся б і за умови відсутності естетично-художнього осмислення – виходу за межі егоїстичного бажання насолоджуватись життям у сферу свідомого самозреченого служіння нерозривно пов'язаним істині, добру та красі, завдяки якому їх спотворення викривається, долається. Сам факт наявності цього роману, його вже понад столітнього естетично-художнього буття стверджує перемогу митця: дозволивши Доріану вбити Безіла в події, що зображається, О. Вайльд забезпечив його торжество у події самого зображення.

Мистецтво усвідомлюється О. Вайльдом як дзеркало духовного буття людини, від якого нічого неможливо приховати, як сфера усвідомлення помилок на рівні мислення (відхід від істини) та дії (відхід від добра), що ведуть до цілком очевидного руйнування спочатку здатності бачити красу (духовна деградація людини), а потім і самої краси (фізичне знищення людини та її світу). При цьому художнє мислення О. Вайльда парадоксальним чином наближається до релігійного: історія спокуси і падіння Доріана внаслідок неввірено обраних екзистенційно-життєвих орієнтирів віддзеркалює подію гріхопадіння створеної за образом та подобою Бога чистої і прекрасної людини; прагнення лорда Генрі володіти душею Доріана, його безвідповідальна згубна цікавість до можливих наслідків потужного впливу на юнака, "лукаве мудрування", що відводить від істини, добра і краси, примушує згадати про постійну боротьбу, яку, за Біблією, ведуть за душу людини добрі та злі сили; трагічна загибель Безіла від рук грішника, якого він заклинав до молитви, каяття та очищення, дозволяє побачити в образі художника риси Христа. Таким чином, розглядаючи взаємини між життям і мистецтвом на всіх можливих рівнях – від релігійно-філософського до соціально-практичного (зображення театру у Іст-Енді, історія Сібіл Вейн та її матері), у контексті, як сказав би П. Пікер конфлікту інтерпретацій, О. Вайльд приходиться до суттєвого уточнення вихідної тези, сформульованої наприкінці передмови: мистецтво, яке не має жодного прагматичного призначення, не має на меті нічого, крім себе самого, виявляється необхідною складовою людського буття. Без витворів мистецтва – їх створення в процесі художньої творчості та відтворення в процесі споглядання-сприйняття – це буття приречене на втрату гармонії і врешті-решт припинення.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Вайльд О. Портрет Доріана Грея : Роман / Пер. з англ. та прим. Р. Доценка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/Література/Оскар-Уайльд/21843-1/Портрет-Доріана-Грея>
2. Гегель Г. В. Ф. Эстетика : В 4-х т. Т. 1. М. : Искусство, 1968. 312 с.
3. Гулыга А. Кант. М. : Молодая гвардия, 1977. 304 с. (Жизнь замечат. людей. Серия биографий. Выпуск 7 (570)) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://lib.ru/MEMUARY/ZHZL/kant.txt>
4. Луков Вл. А., Соломатина Н. В. Феномен Уайльда: тезаурусный анализ : научная монография. М. : Московский гум. ун-т, 2007. 273 с.
5. Руднев В. П. Морфология реальности: Исследование по "философии текста". М. : Русское феноменологическое общество, 1996. 207 с. (Серия "Пирамида").
6. Соловьев В. С. Общий смысл искусства // Философия искусства и литературная критика. М. : Искусство, 1991. С. 73–89. (История эстетики в памятниках и документах).
7. Шмид В. Нарратология. М. : Языки славянской культуры, 2003. 312 с. (Studia philologica).

#### REFERENCES

1. Wilde, O. The Picture of Dorian Gray : Novel. [Electronic resource]. Access mode : <http://www.ukrcenter.com/Література/Оскар-Уайльд/21843-1/Портрет-Доріана-Грея>
2. Hegel G. W. F. Aesthetics : In 4 vol. Vol. 1. Moscow : Iskustvo, 1968. 312 p.
3. Gulyga, A. Kant. Moscow : Molodaja gvardija, 1977. 304 p. (Zhizn' zamechat. ljudej. Serija biografij. Is. 7 (570)) [Electronic resource]. Access mode : <http://lib.ru/MEMUARY/ZHZL/kant.txt>
4. Lukov, Vl. A., Solomatina N. V. The Phenomenon of Wilde: the Thesaurus Analysis : scientific monograph. Moscow : Moscow. gum. univ., 2007. 273 p.
5. Rudnev, V. P. Morphology of Reality: a Study on the "Philosophy of the Text". Moscow : Russkoe fenomenologicheskoe obshhestvo, 1996. 207 p. (Serija "Piramida").
6. Solov'ev, V. S. The General Meaning of Art // Philosophy of Art and Literary Criticism. Moscow : Iskustvo, 1991. P. 73–89. (Istorija jestetiki v pamjatnikah i dokumentah).
7. Schmid, V. Narratology. Moscow : Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2003. 312 p. (Studia philologica).

**Н.И. Астрахан.**

**Аннотация.** В статье анализируется философия искусства, разработанная О. Уайльдом в романе "Портрет Дориана Грея". Проблема взаимодействия эстетической и реальной действительности рассматривается в связи с особенностями художественной структуры романа, в частности, принципами организации образной системы, предполагающей выделение трех ипостасей авторского "Я" – интеллектуально-рефлектирующей, жизненно-экзистенциальной и художественно-эстетической. Предложенная в романе концепция искусства сопоставляется с философской триадой "истина, добро и красота", актуализированной в эпоху декаданса В.С. Соловьевым, и разработанной З. Фрейдом концепцией личности.

**Ключевые слова:** эстетизм, романтическая традиция, субъективный роман, автор, реципиент

**Art Philosophy of Art in the Novel by O. Wilde "The Picture of Dorian Gray"**

**N.I. Astrachan**

**Abstract.** The article analyzes the philosophy of art, designed by O. Wilde in his novel "the picture of Dorian gray". The problem of interaction of the aesthetic and the real fact is considered in connection with the peculiarities of the artistic structure of the novel, in particular, the principles of the organization of the image system of allocating the three hypostases of the author's "I" – intellectual-reflection, a vital-existential and aesthetic. Proposed the novel concept art is compared with the philosophical triad of "truth, goodness and beauty", which was updated during the epoch of the decadence of the V. S. Soloviev and Z. Freud's concept of the person.

**Keywords:** aestheticism, romantic tradition, the subjective novel, the author, the recipient

## Лексико-семантичний аналіз мовностилістичних засобів вираження ліричного я в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга

В.І. Бабич\*

Херсонський державний університет, Херсон, Україна  
\* E-mail: vanilaperfection@gmail.com

Paper received 21.01.16; Revised 27.01.16; Accepted for publication 29.01.16.

**Анотація.** На основі лексико-семантичного аналізу мовностилістичних засобів вираження ліричного я в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга а втвр доходить висновку, що такими засобами є особові та присвійні займенники першої, другою та третьою особи однини та множини, зворотні, вказівні, неозначені та заперечні займенники, мовні та контекстуальні синоніми й антоніми, архаїзми, діалектизми, жаргонізми, авторські окаянізми та прозаїзми, метафоричні й метонімічні загальнономовні та індивідуально-авторські епітети, порівняння, звичайні й концептуальні метафори, метонімії та синекдохи, алегорії, лексичні повтори тощо.

**Ключові слова:** ліричне я, лексико-семантичний аналіз, мовностилістичні засоби, ідіодискурси Р. Фроста та К. Сендберга

Ліричне я, виступаючи як центральне поняття суб'єктної сфери поетичного дискурсу, є однією з форм авторської свідомості, яка представлена у поетичному дискурсі суб'єктами мовлення й суб'єктами свідомості.

Упродовж останніх десятиліть поетичний дискурс вивчається у різних напрямках лінгвістики та поезики як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Зокрема, поетичний дискурс розглядається вченими з позицій структурно-семіотичного аналізу (О. Галич, М. Зубрицька, І. Ільїн, Дж. Каллер, Ю. Лотман, Р. Скоулз та ін.), когнітивної лінгвістики (Л. Белехова, О. Воробійова, О. Заболотська, Г. Молчанова, Н. Петренко та ін.), лінгвістичної прагматики (М. Акішина, М. Зубець, О. Іссерс, Ю. Левін, Л. Синельникова, А. Хавхун та ін.), комунікативної стилістики (О. Бабелюк, Ф. Бацевич, Н. Болотнова, О. Селиванова та ін.).

Незважаючи на достатньо широкий спектр наукових досліджень, що вирішують проблеми лексико-семантичної та структурно-синтаксичної організації поетичного дискурсу, його функціональних та прагматичних властивостей, сучасні вітчизняні й зарубіжні дослідники здебільшого вирішують проблеми ліричного я у контексті літературознавчих студій, залишаючи невизначеними питання, пов'язані із аналізом мовностилістичних особливостей засобів вираження ліричного я у поетичному дискурсі, його лінгвокогнітивних та комунікативно-прагматичних характеристик.

Мета статті – проаналізувати мовностилістичні засоби вираження ліричного я в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга на лексико-семантичному рівні поетичного тексту.

В основу нашого дослідження покладено гіпотезу про те, що ліричне я, будучи центральним поняттям суб'єктної сфери поетичного дискурсу представлена суб'єктами мовлення. Отже, ми розуміємо суб'єкт мовлення як двоплановий лінгвокогнітивний конструкт, що інкорпорує концептуальну і вербальну іпостасі. Концептуальна іпостась – це узагальнений зміст ліричного я, який структурується концептуальними схемами, що висвітлюють його художню свідомість. Вербальна іпостась – це словесне вираження ліричного я на різних рівнях тексту. У поетичному дискурсі суб'єктом мовлення постає ліричне я, яке може бути виражено у вигляді ліричного героя чи образу автора.

Ліричне я, поряд з іншими категоріями поетичного дискурсу, може реалізовуватися в мовленні за допомо-

гою засобів із різним ступенем експлікації: крім експліцитного вираження явище, що аналізується у нашій дисертаційній роботі, може бути також виражене й імпліцитно. На те, що не весь зміст думки є здатним знайти втілення у мові й мовленні, а поряд з експліцитними засобами вираження існує й більш глибока, непізнана лінгвістами сфера імпліцитної вербалізації людського мислення, у своїх роботах вказували відомі вітчизняні й зарубіжні фахівці в галузі загального й германського мовознавства [1; 2; 3].

Враховуючи неоднозначність у тлумаченні категорій експліцитності й імпліцитності у сучасній лінгвістиці та виходячи з прийнятого в нашій роботі визначення категорії ліричного я, під експліцитними засобами вираження ліричного я ми будемо вважати такі мовностилістичні одиниці, які за формальними ознаками своїх лексичних форм та граматичних конструкцій безпосереднім чином вказують на суб'єкт мовлення – образ автора чи ліричного героя. Відповідно, під імпліцитними засобами вираження досліджуваного явища ми розуміємо усі інші мовностилістичні одиниці, які семантично пов'язані із суб'єктом поетичного твору, але формальні ознаки яких не вказують на нього ані лексично, ані граматично.

У нашому дослідженні ліричне я виступає у двох іпостасях: образ автора та ліричний герой. У цьому контексті досить очікуваним та логічним є той факт, що одними з основних експліцитних засобів вираження ліричного я в ідіодискурсах, що аналізуються, виступають особові та присвійні займенники першої особи однини та третьої особи однини. Більш цікавим, натомість, є той факт, що, окрім використання займенників першої та третьої особи однини, ліричне я може передаватися імпліцитно особовими та присвійними займенниками першої та третьої особи множини, особовими та присвійними займенниками другої особи, а також за допомогою зворотних, вказівних, неозначених та заперечних займенників, про що свідчать наступні приклади.

У вірші "Locked Out" Р. Фрост використовує підназву "As told to a child" (Із розмови з дитиною). Мова йде про квіти, які на ніч залишаються надворі, де немає світла й де у темряві блукають злодії, проте батьки запевняють дитину, що з квітами нічого поганого не може статися, а й якщо якусь квітку й буде знищено, то провина за це цілком лягає на батька, який граючись з



нею увечері, необачно її зруйнував. Поряд з особовим займенником *I* імпліцитними засобами вираження ліричного *я* виступають особові займенники множини *we* та *them*, заперечний займенник *nobody*, вказівний займенник *that*.

У наступному вірші Р. Фроста ліричним героєм виступає садова огорожа, яка, стримуючи вітер, відповідає за формування особливої атмосфери (вологості, кольору, запаху) фруктового саду.

*Winds blow the open grassy places bleak; / But where this old wall burns a sunny cheek, / They eddy over it too toppling weak / To blow the earth or anything self-clear; / Moisture and color and odor thicken here. / The hours of daylight gather atmosphere.* (R. Frost, "Atmosphere")

Одними з імпліцитних засобів вираження ліричного *я* у даному вірші виступають вказівний займенник *this*, особовий займенник третьої особи множини *they*, неозначений займенник *anything*.

Іншим експліцитним лексико-семантичним засобом вираження ліричного *я* в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга є використання мовних та контекстуальних синонімів й антонімів.

Так, у вірші Р. Фроста "What Fifty Said" автор, від імені якого йде розповідь, наголошує на тому, як змінюється життя та її сприйняття. У молодості юнак вважає своїх вчителів старими та думає, що йому доводиться вивчати те, що було у минулому. Натомість, п'ятдесят років по тому життя продовжує змушувати людину розвиватися, але тепер вчителями вже є молодь, в якій треба навчатися не минулому, а майбутньому. Ця діалектика життя у ліричному плані представлена кількома антонімічними опозиціями: мовними – *young :: old, fire :: cold, past :: future* та контекстуальними – *age :: youth, gave up :: start, mold-ed :: cracked and sprung*.

Вживання мовних та контекстуальних синонімів та антонімів як лексико-семантичного засобу вираження ліричного *я* знаходимо у вірші К. Сендберга "The Liars". У цьому вірші, який Карл Сендберг написав у 1919 році відразу після закінчення першої світової війни, йдеться про брехунів-політиків, «зусиллями» яких у світі розв'язуються все нові й нові війни. Вірш, написаний майже сто років тому назад, залишається актуальним і сьогодні. Саме ці брехуни-політики (*liars*) у вірші виступають героями, а, скоріше, ліричними антигероями твору. Експліцитними засобами вираження ліричного *я* у даному випадку виступають мовні синоніми *call, talk, tell, say*, контекстуальні синоніми *nations – people, woman – man - pal, child – fool, old – many years back, crummy hobo – lousy doughboy*, мовні антоніми *white – black, clothes – no clothes*, контекстуальні антоніми *fine clothes – rags, hard – twisted*.

Іншими засобами вираження ліричного *я* на лексико-семантичному рівні поетичних текстів, що аналізуються, із різним ступенем експлікації виступають архаїзми, діалектизми, жаргонізми, авторські оказіоналізми та прозаїзми, які здебільшого притаманні ідіодискурсу К. Сендберга. Треба звернути увагу на те, що в основу віршів Сендберга покладене живе мовлення й народні піснопіви, які він збирав протягом усього життя, та іноді здається, що вільний вірш,

написаний Сендбергом, є максимально наближеним до прози.

*It's a lean car ... a long-legged dog of a car ... a gray-ghost eagle car. / The feet of it eat the dirt of a road ... the wings of it eat the hills. / Danny the driver dreams of it when he sees women in red skirts and red sox in his sleep. / It is in Danny's life and runs in the blood of him ... a lean gray-ghost car.* (C. Sandburg, "Portrait of a Motor Car")

Малюючи портрет автомобіля як новітній атрибут, який з'явився у новому столітті, автор порівнює його із довгоногом собакою, орлом із сірими крилами, худим приводом, використовуючи такі оказіоналізми, як *a lean car, a long-legged dog of a car, a gray-ghost eagle car, a lean gray-ghost car*.

Серед лексико-семантичних засобів вираження ліричного *я*, які побудовані на використанні тропів, найбільш чисельну групу в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга представляють метафоричні й метонімічні загальномовні та індивідуально-авторські епітети, за допомогою яких поети посилюють виразність або підкреслюють характерні ознаки образу автора чи ліричного героя поетичного твору. Враховуючи те, що однією з характерних ознак поетичного дискурсу є широке використання різноманітних стилістичних засобів виразності та фігур мовлення у порівнянні з іншими типами дискурсів, цілком очікуваним є те, що епітети як експліцитні й імпліцитні засоби вираження ліричного *я* присутні майже у кожному вірші авторів, ідіодискурси яких ми аналізуємо у нашій роботі.

Так, наприклад, у самій назві вірша Р. Фроста "A Leaf Treader", який можна перекласти українською як «той, хто йде по листям», Р. Фрост використовує оказіоналізм *treader* від дієслова *to tread* – йти, ступати, крокувати. Проте, це дієслово також використовується у фразеологізмі *to tread the earth* із значенням «жити, бути живим». У цьому контексті, а також розуміючи глибинний смисл твору, можна казати про те, що іменник *leaf*, який присутній у назві вірша у функції означення, теж є метафоричним епітетом, який використовує автор як експліцитний засіб вираження ліричного *я*, адже листя тут символізують смерть, яку людина не боїться й яку вона переборює. Мова йде про те, що будь-яка жива істота на землі, чи то людина, чи то рослина (листя на дереві), має свій час для розквіту й для зів'язання. У період свого бурного цвітіння улітку листя поводили себе зухвало й пихато: автор використовує метафоричні епітети *overhead, more lifted up*, й часом своїм подихом розточували загрози у бік людини (метафоричний епітет *threatening under their breath*). У тому частково була провина автора, адже він спочатку поведився із листям дуже жорстко (метафоричний епітет *fierce from fear*), але потім намагався бути дуже обережним (метафоричний епітет *safely trodden*). Коли ж листям прийшов час помирати (*final place*), вони кличуть автора за собою (*invitation to grief*), вважаючи, що, якщо їхній час минає, то й він повинен стати вигнанцем (*the fugitive in my heart*). Кульмінацією вірша знаходимо в його останніх рядках, де Р. Фрост підсумовує, що у листя є свій термін життя, обмежений одним роком, а у людини свій: за осінню прийде зима, і її треба пережити, щоб знову насолоджуватися життям навесні (ще один метафоричний епітет – *year of snow*).

Цікавим є індивідуально-авторський метафоричний епітет, який Р. Фрост використовує у першому рядку вірша як експліцитний засіб вираження ліричного *я* – *autumn tired* (зморений, як осінь): свою утомленість він порівнює із станом природи восени, коли вона готується до зимового відпочинку, щоб навесні знову переродитися й розквітнути.

Взагалі, порівняння у поетичних ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга є одним із найпоширеніших імпліцитних засобів вираження ліричного *я* на лексико-семантичному рівні, про що свідчать наступні приклади:

Трагічний сюжет вірша Р. Фроста “Design” розгортається у центрі білої квітки під назвою суховершки, яка має лікувальні властивості (англійська назва *heal-all* дослівно перекладається як та, що може лікувати усі хвороби): маленький білий метелик, вважаючи, що він знаходиться у безпеці на височині у білій квітці, несподівано потрапляє до лап товстого ненажерливого павука, який задля маскуванню теж має білий колір. Автор задається риторичним питанням, а чи є у цьому світі місце для світлих невинних істот, де б вони могли жити й не боятися, що темні сили, замасковані під біле, їх не зруйнують? Імпліцитними засобами вираження ліричного *я* у цьому вірші виступають декілька порівнянь: автор порівнює білу квітку із піною (*a flower like a froth*), хитрого павука – із білою сніжинкою (*a snow-drop spider*), крила бідаги-метелика – із паперовим повітряним змієм (*dead wings carried like a paper kite*), самого метелика – із білим шматком жорсткої атласної тканини (*a white piece of rigid satin cloth*), а «вечерю» павука – із зіллям відьми (*ingredients of a witch's broth*).

Треба відзначити, що в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга поряд із використанням загальнономовних та індивідуально-авторських метафоричних та метонімічних епітетів та порівнянь поширеними експліцитними та імпліцитними засобами вираження ліричного *я* на лексико-семантичному рівні виступають також звичайні й концептуальні метафори, метонімії та синекдохи.

У наступному прикладі із творчої спадщини К. Сендберга вірш “Threes” цілком побудований на використанні низки метафор, метонімії та синекдох, які є основним засобом вираження ліричного *я* поета.

Автор розповідає, що з дитинства він цікавився питанням, задля чого живуть люди, заради чого вони готові йти на смерть. Ще малечою він почув три слова – свобода, рівність та братерство – національний девіз Французької Республіки, який з’явився у часи Великої французької революції. Зрозуміло, що у цьому контексті слова *Liberty, Equality, Fraternity* використано у метонімічному значенні, адже під свободою мається на увазі низка політичних та громадянських прав, рівність передбачає однакову відповідальність усіх громадян республіки, а братерство – доброзичливі стосунки між громадянами, в основі яких лежить християнське уявлення про любов, милосердя та взаєморозуміння. Автор каже, що заради цих слів загинула тисяча французів (*a thousand Frenchmen died*): це є ще одним випадком метонімічного використання, оскільки, по-перше, люди гинули не задля цих слів, а заради принципів, які ці слова позначали, а, по-друге,

за різними оцінками у роки цієї революції у Франції загинуло від 600 до 800 тисяч осіб, а отже слово *thousand* тут є прикладом синекдохи.

Із часом інші мудрі люди (*men with mustaches, sideburns, lilacs* – у значенні «чоловіки із багатим життєвим досвідом, не юнаки») називали інші поняття, заради яких вони жили й готові були померти: матір, дім, рай, або Бог, обов’язок та безсмертя (*Mother, Home, and Heaven; God, Duty, Immortality*). Нарешті, із початком Жовтневої революції у Росії з’явилися інші ідеали, заради яких люди готові були покласти свої життя (*Bread, Peace, Land*). Немає необхідності доводити, що усі ці лексичні одиниці у даному вірші автор використовує у метонімічному, точніше синекдохічному, значенні.

Ще один приклад метонімії пов’язаний із вживанням слова *leatherneck* (шкіряний загривок), яким автор позначає морського піхотинця. Цей жаргонізм використовується як синонім слова *marine* за ознакою, яка відбиває елемент форми морських піхотинців 1775-1875 років – шкіряні комірці.

Окрім низки метонімії та синекдох, К. Сендберг у своєму вірші використовує декілька метафор: три головних слова у житті людини автор називає високими золотими словами (*high golden words*) та сумними складами (*dusky syllables*), роки, що минають, у вірші цокають на великому годиннику життя (*Years ticked off their say-so on the great clocks*), переміщення морського піхотинця із порту до порту автор порівнює із кругосвітньою подорожжю (*circling the earth*).

Глибинний смисл цього вірша полягає в тому, що автор почувається дуже розчарованим від того, що він спостерігає «еволюцію», а точніше сказати, деградацію життєвих принципів, за якими живуть його більш молоді сучасники: якщо протягом століть люди жили й готові були битися й помирати заради своєї свободи, своїх сімей, своєї віри, заради миру в усьому світі, то зараз їхні принципи стали приземленими та меркантильними, пов’язаними із необхідністю постійно смачно поїсти (*ham and eggs*), мати матеріальний достаток (*how much*) та отримувати задоволення від випадкових сексуальних стосунків – на колінах у морського піхотинця, який зайшов до бару, сидить дівчисько, з якої від щойно познайомився (*do you love me, kid*).

Ще одним лексико-семантичним стилістичним засобом вираження ліричного *я* в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга виступають алегорії, як, наприклад, у вірші Р. Фроста “A Minor Bird”, зовнішній зміст якого є досить зрозумілим. Сюжет розгортається чітко, образи та ідейний висновок не потрібно роз’яснювати. Але внутрішній зміст, підтекст, ліричне *я* тут закодовано у дуже вишуканий спосіб. Проте глибинний зміст можна зрозуміти лише за спроби провести поєднальну асоціативну лінію між словом “*minor*”, що стоїть у заголовку вірша, та останнім словом шостого рядка “*key*”. Виявлення спільного прагматичного поля цих двох лексичних одиниць, а саме їх належності до музичної терміносистеми, допоможе збагнути, що пташка не лише «маленька» (перше значення англійського слова “*minor*”), але й сумна, печальна «мінорна», що є другим словниковим значенням слова “*minor*”. Розгортаючи логічний ланцюжок, можна зрозуміти, що пташка сумна через те, що ліричний

герой за буденною працею не звертає уваги на красу довколишньої природи. Відмахуючись рукою, він не хоче бачити те головне і вічне, що є джерелом життя та справжньої насолоди. А розкривши повніше семантичний спектр слова “key” (“key” означає не лише «октава», а й «ключ»), легко побачити, що воно набуває символічного смислу ключа до дверей вічноквітучого раю, до дверей природи.

Не менш вживаним, аніж попередньо розглянуті, засобом вираження ліричного *я* в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга є лексичні повтори. Так, у вірші К. Сендберга “The Liars”, який складається з 39 строк, автор повторює головну семантичну одиницю – слово *liar* – 14 разів. Іншими лексичними повторами у цьому ж вірші виступають такі лексичні одиниці: дієслово *lie* та похідні від нього форми – 7 разів, дієслова, що передають акти мовлення (*tell, say, talk, call, etc.*) – 7 разів, дієслово *let* – 6 разів, іменники *nations* та *people* – 6 разів.

Таке надмірне навмисне використання різноманітних лексичних повторів підкреслює відношення автора, його неповагу до брехунів-політиків, які вводять в оману своїх співгромадян та мільйони людей в усьому

світі й завдяки зусиллям яких у світі знову й знову починаються війни, що уносять та калічать життя сотень тисяч мирних мешканців нашої планети.

Отже, проведений лексико-семантичний аналіз мовностилістичних засобів вираження ліричного *я* довів, що досліджуване явище в ідіодискурсах Р. Фроста та К. Сендберга реалізується за допомогою різноманітних мовно-мовленнєвих одиниць та може бути виражене як експліцитно, так й імпліцитно. Основними експліцитними й імпліцитними засобами вираження ліричного *я* у досліджуваних ідіодискурсах виступають особові та присвійні займенники першої та третьої особи однини, особові та присвійні займенники першої та третьої особи множини, особові та присвійні займенники другої особи, зворотні, вказівні, неозначені та заперечні займенники, мовні та контекстуальні синоніми й антоніми, архаїзми, діалектизми, жаргонізми, авторські okazіоналізми та прозаїзми, метафоричні й метонімічні загальномовні та індивідуально-авторські епітети, епітети у функції внутрішнього або прихованого порівняння, звичайні порівняння, звичайні й концептуальні метафори, метонімії та синекдохи, алегорії, лексичні повтори тощо.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Брагина Н.Г. Неисчезающие смыслы : эксплицитность / имплицитность в языке / Н.Г. Брагина // Хроника международной научной конференции «Текст и подтекст : поэтика эксплицитного и имплицитного» / URL: [http://www.ruslang.ru/doc/conf\\_text\\_subtext10\\_chronicle.pdf](http://www.ruslang.ru/doc/conf_text_subtext10_chronicle.pdf)
2. Ваулина С.С. Соотнесенность эксплицитных и имплицитных способов выражения ситуативной модальности в диакронии русского языка / С.С. Ваулина // Семантико-

дискурсивные исследования языка : эксплицитность / имплицитность выражения смыслов : материалы междунар. науч. конф. – Калининград : Изд-во РГУ им. И. Канта, 2006. – С. 190 – 200.

3. Демьянков В.З. О техниках понимания имплицитности речи / В.З. Демьянков / URL: <http://www.infolex.ru/Texniki.htm>

#### REFERENCES

1. Brahina, N.G. Scenes that are not disappearing: the explicit and the implicit / URL: [http://www.ruslang.ru/doc/conf\\_text\\_subtext10\\_chronicle.pdf](http://www.ruslang.ru/doc/conf_text_subtext10_chronicle.pdf)
2. Vaulina, S.S. Correlation between explicit and implicit means of expression of situational modality in diachrony of Russian lan-

guage. – Kalinigrad : Publishing house of Russian State University named after I. Kant, 2006.

3. Demyankov, V.Z. On techniques of understanding speech implicitness / URL: <http://www.infolex.ru/Texniki.htm>

#### Lexical and Semantic Analysis of Linguo-Stylistic Means of Expression of Lyrical *I* in Idiodiscourses of R. Frost and C. Sandburg

V.I. Babych

**Annotation.** Based on the held lexical and semantic analysis of the linguo-stylistic means of expression of the lyrical *I* in the idiodiscourses of R. Frost and C. Sandburg, the author arrives at the conclusion that such means are represented by personal and possessive pronouns of the first, second and third person singular and plural, reflexive, demonstrative, indefinite and negative pronouns, linguistic and contextual synonyms and antonyms, archaic and dialectal words, jargonisms, author’s occasional words and prosaisms, metaphoric and metonymic epithets, comparisons, usual and conceptual metaphors, metonyms, synecdoches, allegories, lexical repetitions, etc.

**Keywords:** lyrical *I*, lexical and semantic analysis, linguo-stylistic means of expression, idiodiscourses of R. Frost and C. Sandburg

## Функції стилістичних засобів реалізації категорії зв'язності у створенні картини “піщаного світу” в оповіданні Стивена Кінга “Beachworld”

Т. Борисова\*

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

\* E-mail: taip13ram@bigmir.net

Paper received 10.01.16; Revised 15.01.16; Accepted for publication 20.01.16.

**Анотація.** Стаття присвячена питанню категорії зв'язності в сучасній лінгвістиці та стилістичним засобам її реалізації на матеріалі оповідання Стивена Кінга “Beachworld”. Визначаються різні типи мовних засобів, що використовуються для створення експліцитної зв'язності, аналізуються їх функції в художньому тексті. Особливу увагу приділяється анадиплосису, епіфорі та анафорі як типам повтору, а також персоніфікації, які домінують у тексті, що слугує матеріалом дослідження.

**Ключові слова:** *категорія зв'язності, когезія, персоніфікація, повтор, імпліцитність, експліцитність*

Вивчення специфіки реалізації категорії зв'язності – це важливий аспект, який активно розвивається в останні десятиліття в сфері розділу мовознавства “лінгвістика тексту”. Відмінною рисою теорії тексту є підхід до тексту як до структурного цілого – ієрархії взаємопов'язаних елементів, при цьому складові текстові одиниці, володіючи подвійною природою мовного знака, що має сенс і формальне втілення, можуть у деяких випадках збігатися за обсягом з самим текстом або асоціюватися з такими одиницями як абзац або період. Як відомо, існує певна система засобів реалізації категорії зв'язності, яка відображає базові характеристики тексту як багатоаспектної одиниці, співвіднесеної одночасно як з структурою мови, так і з синтагматичними показниками мови. Дослідження способів реалізації категорії зв'язності в художньому тексті необхідно як в теоретичному плані ( один з етапів комплексного тлумачення тексту ), так і в прагматичному ( вивчення мовної та мовленнєвої природи тексту ).

Актуальність проблематики даної статті визначається тим, що в ній на матеріалі художнього тексту ми звертаємося до проблем виявлення мовної природи тексту взагалі, до співвідношення категорії зв'язності і категорії цілісності, взаємозв'язку імпліцитного і експліцитного засобів зв'язності, що виводить на більш загальну проблему змісту і сенсу в лінгвістиці. При вивченні різних засобів реалізації категорії зв'язності художнього тексту необхідно також враховувати і досягнення інших наук: психолінгвістики, яка вивчає процеси сприйняття і формування мови; семіотики, що досліджує найбільш загальні характерні риси в будові і функціонуванні різних знакових систем, які діють в людському суспільстві; літературознавства, в завдання якого входить вивчення образності й ідейного змісту художнього твору, його зв'язок з певною епохою і відображення цього зв'язку в конкретних мовних рисах; враховувалися також підходи до дослідження особливостей психології автора, яка в прихованому вигляді проявляється в тексті; формальної логіки, що вивчає загальні закономірності людського мислення і що виявляє зв'язок мови і мислення та інших наук. Основними категоріями тексту є категорії цілісності і зв'язності, які мають спільні семантичні ( змістовні ) показники в плані реалізації глобальної імпліцитної зв'язності.

Досліджуючи цілісність як лінгвістичну категорію тексту, багато авторів сходяться на думці, що вона на відміну від зв'язності є чисто змістовною властивістю тексту ( В.О. Лукин, А.І. Новиков, Н.С. Валгіна та ін.

[4; 5; 2] ). Висуваючи на перший план смислові характеристики цілісності, дослідники протиставляють дві категорії як змістовну (цілісність) і формальну (зв'язність). Оскільки сам текст – явище багатоаспектне, об'єднання, що складається з мовних одиниць різних рівнів, категорія зв'язності функціонує на різних рівнях тексту, поєднуючи елементи тексту (а не тільки мовні знаки) в єдине ціле. Базова текстообразуюча функція даної категорії полягає в смисловій співвіднесеності компонентів текст. Категорія зв'язності відображає логіко-смислові зв'язки і відносини між одиницями різних мовних рівнів, що функціонують у структурі тексту, і має два основних способи реалізації: експліцитний і імпліцитний.

Домінантним видом зв'язності художнього тексту є імпліцитна зв'язність, заснована на невиражених сенсах, що виникають при синтагматичних відносинах висловлювань, і експресивності (компонентах загальних знань автора і читача, тобто інформації, яка завідомо відома учасникам комунікації). Експліцитну зв'язність прийнято досліджувати, виділяючи кілька типів, виходячи з мовного засобу, що виступає в якості скріпи висловлювань в тексті. Оскільки експліцитні типи зв'язності більш зовнішньо виражені, вони системно описані в лінгвістичній літературі, присвяченій теорії тексту (Н.В. Шевченко, К.А. Філіппов, Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарін та ін. [8; 6; 1]). Традиційно прийнято виділяти:

1) фонетичні засоби зв'язку, які хоча і не відносяться до мовних знаків, однак у художніх текстах, особливо в поетичних, на фонетичні співзвуччя нерідко лягає основне навантаження у створенні зв'язного тексту. Мова тут йде, насамперед, про звукопис, який полягає в підборі слів зі звуками що повторюються – голосними і приголосними. Залежно від повторення звуків за їх якістю розрізняють асонанс (повторення голосних), алітерацію (повторення приголосних) і звукові повтори.

2) лексичні засоби реалізації категорії зв'язності більш значущі в семантичному і функціональному аспектах, так як саме на лексичному рівні тексту лежить основне смислове навантаження в реалізації ідейного задуму твору. Ця структурна подвійність слова дозволяє йому виступати в різноманітні зв'язки та відносини з іншими тотожними, подібними, співвіднесеними по значенню або протиставленими одиницями. До лексичних засобів зв'язку зазвичай відносять різноманітні види повтору.

3) граматичні експліцитні засоби зв'язності традиційно об'єднують морфологічні та синтаксичні скріплення висловлювань, між якими не завжди безперечно вдається провести межу. Сюди слід віднести: домінування певних частин мови при організації текстового фрагмента, пов'язаного з конкретним типом ( і підтипом ) мови; видо-часова і модальна співвіднесеність висловлювань у фрагментах тексту; синтаксичний паралелізм конструкцій та ін.

Метою даної статті є аналіз засобів зв'язності, які використовуються у творі Стівена Кінга "Beachworld". Аналіз тексту оповідання С. Кінга показує, що емоційність та напруга у мовленні головних персонажів та описах їх нестійкого психологічного стану передається автором насамперед за допомогою використання різних видів повтору. Повтор є важливим засобом досягнення текстової зв'язності та єдності. Завдяки повтору створюється світлотінь смислу; він є певним ходом, ключем, за допомогою якого відбувається переключення з одного предмета на інший, який, за задумом автора тексту, є другорядним [7]. Таким чином повтор неначе стає фоном, на якому яскравіше виступають інші смислові елементи тексту. На думку Д. Таннена прийом повторення сприяє кращому розумінню закладеної у тексті інформації, оскільки "увага читача, в першу чергу, привертається новою інформацією, а вже відоме виступає фоном, необхідним для кращого сприйняття нового матеріалу" [9, с. 167]. На основі повторюваності мовленнєвих одиниць у художньому тексті формуються нові естетичні знаки – так звані ключові фрази чи лейтмотиви. Повторна поява фрази повертає читача до першого її застосування, викликаючи переосмислення, виявляючи відмінності у значенні. Одним із засобів виділення лейтмотиву в тексті твору також розглядається наскрізний повтор, який також виступає засобом архітекtonіки та стилізації тексту. Лейтмотив може повторюватись у тексті кілька разів, і кожен раз набувати варіативність. Наскрізні повтори, розташовані дистанційно, сприяють збагаченню смислу, емоційній напрузі, підходячи до кульмінаційного моменту у творі [3]. Знервованість, емоційна збудженість та навіть паніка персонажів відображається у тексті твору, що розглядається у статі, таким чином:

*"Bey-at shell Me! Me!"*

*"Leave it! The captain bawled at Dud. "Leave it, leave it!..."*

*"Ship!" he screamed. "Holy fuck! Ship! Ship! SHIP!"*

*"Gomez! Final firing sequence! Now! Now!"*

Приклад наведений нижче містить анадиплосис, який служить для створення стійкого логічного зв'язку між реченнями. За рахунок такого виду повтору також досягається ефект посилення виразності та виділення ключового смислового елементу:

*No one is going to come. Not even the Beach Boys. The Beach Boys have all been dead for eight thousand years. Welcome to Surf City, Bill. Surf City sans surf.*

Наступні речення є прикладами анафоричного повтору:

*...There was sand everywhere? Sand in the couch, sand on the kitchen table, sand down the foot of your bed? Beach sand is very....*

*He could see the shiny brown alluvial fans of mud...He could see sleek sealskin mud... He could see mountains shortening like sharpened pencils... he could see the last few crags pointing at the sky... he could see them covered and immediately forgotten...*

*He heard the Beach Boys and the Beach Boys were singing about fun, fun, fun. He heard them singing that the girls on the beach were all within reach. He heard – a hollow singing of the wind...he heard that sighing somewhere in the blackness...He heard only the voice in the emptiness.*

Застосування анафори слугує емоційному посиленню та ефекту збільшення напруги висловлення.

Епіфора також передає безкрайність піщаних дюн, які побачили персонажі твору:

*Dunes. Shallow ones, steep ones, smooth ones, corrugated ones. Knifecrested dunes, plane-crested dunes, irregularly crested dunes that resembled dunes piled on dunes – dune-dominoes.*

У творі С. Кінга зафіксовано також поєднання епіфоричного повтору з анафорою:

*Umby. It meant crazy. He's strong, for Christ's sake. Strong because he's crazy. He's got big ways, big force. Because he's crazy.*

Цій самий стилістичний прийом у поєднанні із паралельними конструкціями використовується й в описах персонажів, створюючи відчуття безмежного піщаного світу. Наприклад:

*But he could no longer see the dunes – could no longer see that big, never-ending beach.*

В реченні, наведеному нижче, за допомогою повторення контекстуальних синонімів ( *filigree – gold; ebony – black* ) створюється кумулятивний ефект:

*The sunset had given them a gold filigree at their smooth, sweeping caps, a filigree that shaded delicately down to the blackest ebony in the troughs; on the next dune, ebony shaded back to gold. Gold to black. Black to gold. Gold to black and black to gold and gold to –*

Ідентична фраза з'являється й у наступному абзаці оповідання, що ще більше посилює враження від повтору:

*Rand's eyes searched the dunes, which went from gold to black to gold to black in the sunset.*

Повтор часто використовується у поєднанні з полісіндетоном:

*Dunes and dunes and dunes, and they never end.*

*Rand was still there, still staring and staring and staring.*

*He could feel the sand sucking against his boots. Wants to suck you down, Bill, his mind imagined the sand saying. In his mind it was the dry, arid voice of a woman who was old but still terribly strong. Want to suck you right down...there and give you a great... big... hug.*

В останньому прикладі повтор посилюється прийомом персоніфікації (шелестіння піску викликає у персонажа асоціації з сухим невиразним голосом старої, але дуже сильної жінки ), який відіграє важливу роль у створенні образу "живого" піщаного світу, до якого потрапили персонажі оповідання Кінга, і який прагне залишити їх навечно собі, зробити їх своєю частиною.

Подібний образ з'являється й у порівнянні піску з беззубим жадібним ротом:

*The sand above and below it reminded Shapiro of a pair of lips sucking with a toothless greed at a tender morsel.*

Наведемо інші приклади персоніфікації в оповіданні "Beachworld":

*They [dunes] would move. Over a period of decades and centuries, they would...well, would walk...walking dunes?*

*Beach sand is very...ubiquitous.*

*It moves very gracefully.*

*Shapiro heard something. He heard the dunes. They sang song of Sunday afternoon at the beach.*

*Oh, but listen to this wave, the dunes whispered back.*

*The sand clutched at him.*

Жахливе, моторошне враження викликає опис автором піщаної руки, яка буквально намагається ухопити, утримати героїв оповідання на планеті дюн, та появлення якої є кульмінацією оживлення піску у творі:

*A hand reached out of the dune and clawed it down. It was a large brown hand, wavery, made of sand. It simply reached up, in defiance of the wind, and smoothed the momentary glitter of the dart. Then the sand fell back with a heavy thrrrrrap. No hand.*

*The dune at the foot of the gangplank shifted. Became a hand. A large brown hand that began to scrabble up the incline. Shrieking, Shapiro bolted from that hand....The gangplank was pulled up. The hand fell off and became sand again.*

*...it seemed he could feel sand grasping at the trader with muscular brown arms, straining to hold them down.*

"Жива" сутність піщаних дюн підтверджується й репліками персонажів:

*"I think it's alive" Rand said.*

*A hand. It was a HAND. He's right; it's alive, alive, alive –*

Отже, проведений аналіз оповідання "Beachworld" Стівена Кінга дозволив прийти до висновку, що серед стилістичних засобів реалізації категорії зв'язності у творі переважає вживання різних видів повтору (простий повтор, анадиплосис, епіфора, анафора). Паралельно з повтором в тексті інтенсивно вживається персоніфікація, яка виконує як смислотворчу, так й текстотворчу функції, що дозволило автору створити у читача цілісне уявлення про «живий» світ піску, який здатен "проковтнути" своїх відвідувачів.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста/ Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М.: Флинта: Наука. – 496 с.
2. Валгина Н.С. Теория текста/ Н.С.Валгина. – М.: Логос, 2003. – 250 с.
3. Кожевникова К. Об аспектах связности в тексте как целом / К. Кожевникова // Синтаксис текста. – М., 1979. – №7. – С. 49-68.
4. Лукин В.А. Художественный текст: Основы лингвистической теории и элементы анализа. Учебник для филологических специальностей вузов./ В.А. Лукин. – Москва: Издательство «Ось-89», 1999. – 192 с.
5. Новиков А.И. Текст и его смысловые доминанты / Под ред. Н.В. Васильевой, Н.М. Нестеровой, Н.П. Пешковой. – М.: Институт языкознания РАН, 2007. – 224 с.
6. Филиппов К.А. Лингвистика текста: курс лекций / К.А. Филиппов. – Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2003. – 336 с.
7. Харламова Т.В. Текстобразующие средства в устной речи (на материале русского и английского языков) / Т.В. Харламова. – Саратов: Изд-во Сарат. Ун-та, 2000. – 305 с.
8. Шевченко Н.В. Основы лингвистики текста: учебное пособие. / Н.В. Шевченко. – М.: Приор-издат, 2003. – 160 с.
9. Tannen, D. Transcription conventions from Talking Voices: Repetition, Dialog and Imagery in Conversational Discourse / D. Tannen. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 256 p.
10. URL:<http://allking.ru/books/texts/beachworld/>

#### REFERENCES

1. Babenko, L.G. Linguistic analysis of a literary text / L.G. Babenko, Yu.V. Kazarin. – M.: Flint Science. – 496 p.
2. Valgina, N.S. The theory of the text / N.S.Valgina. – M.: Logos, 2003. – 250 p.
3. Kozhevnikova, K. On the connectivity aspects of the text as a whole / K. Kozhevnikova // Syntax of a text. – M., 1979. – №7. – P. 49-68.
4. Lukin, V.A. Literary Text: Fundamentals of linguistic theory and analysis of elements. Textbook for philological specialties. / V.A. Lukin. – M.: Publishing House "Os-89", 1999. – 192 p.
5. Novikov, A.I. Text and its semantic dominants / Ed. N.V. Vasilyeva, N.M. Nesterova, N.P. Peshkova. – M.: Institute of Linguistics, 2007. – 224 p.
6. Filippov, K.A. Text Linguistics: lectures / K.A. Filippov. – St. Petersburg: Publishing house of St. Petersburg University, 2003. – 336 p.
7. Harlamova, T.V. Text-forming means in oral speech (on the material of Russian and English languages) / T.V.H arlamova. – Saratov: Publishing House of Sarat. University Press, 2000. – 305 p.
8. Shevchenko, N.V. Essentials of text linguistics: a tutorial/N.V Shevchenko. – M.: Prior-izdat, 2003. – 160 p.
9. Tannen, D. Transcription conventions from Talking Voices: Repetition, Dialog and Imagery in Conversational Discourse / D. Tannen. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 256 p.
10. URL:<http://allking.ru/books/texts/beachworld/>

**The functions of stylistic means of the coherence category's implementation in the "Sandy World" description (on the material of Stephen King's story "Beachworld")**

**T. Borisova**

**Abstract.** The article is devoted to the issue of the cohesion as the text category in modern linguistics and stylistic means of its implementation on the material of the story by Stephen King "Beachworld". The different types of linguistic units that are used to create explicit connectivity in the literary text are identified, their functions in fiction are analyzed in the course of our investigation. Particular attention is paid to the anadiplosis, anaphora, epiphora and other types of repetition and personalization as well, that dominate in the text that serves as our study material.

**Keywords:** category of coherence, cohesion, personification, repetition, implicit, explicit

## Перегуки між повістями Івана Панаєва і Тараса Шевченка

О.В. Боронь\*

Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка Національної академії наук України, Київ, Україна

\*E-mail: borons@bigmir.net

Paper received 09.01.16; Revised 14.01.16; Accepted for publication 27.01.16.

**Анотація.** У статті йдеться про можливу ремінісценцію з повісті І. Панаєва «Онагр» у Шевченковій повісті «Художник». Простежуються виразні аналогії у трактуванні постаті головного персонажа у творах «Маменькин сынок» Панаєва і «Несчастный» Шевченка, а також окремі перегуки між романом російського прозаїка «Львы в провинции» і повістю українсько-го митця «Музыкант».

**Ключові слова:** алюзія, ремінісценція, аналогії, головний персонаж

Шевченко особисто знав одного з помітних представників російської «натуральної школи» І. Панаєва, вони іноді зустрічалися на літературних вечорах.

У повісті «Художник» Шевченко зробив значущий для нього розлогий позафабульний відступ, присвячений «дерев'яним красавицам», зокрема провінційній красуні, прототипом якої була А. Ускова. Із приводу її безтямного захоплення картярством він зауважив: «И если бы продлилось ее уединение еще год-другой в этом темном углу без кровожадных обожателей, т. е. без львов и онагров, я уверен, что она бы одурела или сделалась бы настоящей идиоткой. Состояния полуидiotки она уже достигла» [10, с. 200]. В останньому академічному зібранні творів Шевченка у 12 томах наведений фрагмент не прокоментовано. За Л. Ушкаловим, образ «левів та онагрів», тобто хижаків і жертв, походить із байки Езопа «Осел, Онагр і Лев», із чим важко погодитися: мораль байки полягає в тому, що люди норавливі і уперті, які хочуть жити по-своєму і без чужої допомоги, швидко гинуть [1, с. 187, № 410]. Дослідник також припускає, що Шевченко міг мати на думці повість Панаєва «Онагр» (1841) [8, с. 298]. Таке міркування справді видається більш слушним.

Згадану повість Панаєва опубліковано в «Отечественных записках» 1841 року [6]. З'ясовано, що у 1840-х роках Шевченко досить уважно відстежував петербурзьку періодику, зокрема і «Отечественные записки» [7, с. 101], тому не слід виключати ймовірність того, що поет прочитав цей твір. З. Кирилук навіть вважає, що під враженням від повістей Панаєва «Онагр» і «Актенон» виник нездійснений Шевченків задум повісті «Из ничего почти барин» [3, с. 27].

Панаєв сатирично змальовує Онагра (Петра Олександровича) – тип невдатного наслідувача представників найвищої аристократії. Відповідна Шевченкова фраза відсилає обізнаного читача до закінчення першого розділу твору Панаєва, яке наведемо майже повністю, бо воно пояснює використаний у повісті «Художник» іронічний збірний образ «левів і онагрів»: «Как истинный онагр, молодой человек превосходно знал все обычаи, переходящие из большого в маленький свет, и ни в каком случае не позволял себе уклоняться от них. С благоговением неизобразимым, с чувством робким и трепетным смотрел он на львов, с которыми встречался на улицах и в трактирах, и усиливался рабски подражать им во всем.

Всем и каждому известно, что цари высшего парижского общества, некогда называвшиеся: hommes à bonnes fortunes, incroyables, dandy, fashionables и так далее, теперь носят страшные имена львов. Многим также известно, что наше русское общество имеет

небольшую претензию на европейскую внешность, что оно с быстротою изумительною перенимает все парижские и лондонские странности и прихоти. Вследствие этого у нас были денди и фешенебли, у нас есть и “львы”. С Санкт-петербургским “львом” вы уже знакомы; но дело не в том. Я не знаю, слышали ль вы, читатель мой, очень любопытную новость? Недавно какой-то остроумный господин в Париже изобрел название для тамошних царьков среднего общества. Это название прекрасное и звучное: онагр! Оно было принято парижанами с восторгом и тотчас вошло во всеобщее употребление. Оно – в этом почти нельзя сомневаться – перейдет и к нам, и мы скоро привыкнем к нему, как привыкли к странным прозваниям “львов”.

В Петербурге очень много “онагров”, несравненно более, чем “львов”.

Санкт-петербургские “онагры”, по-моему, гораздо любопытнее Санкт-петербургских “львов”. Не знаю, даст ли этот слабый очерк хоть небольшое понятие о том, что такое Санкт-петербургский онагр» [6, с. 13–14].

Немає сумніву, що слово «онагр» на позначення осіб, які вдавали з себе світських левів, увійшло в обіг із легкої руки російського письменника. Згадка про онагра в «Художнике» може бути не безпосередньою алюзією на повість Панаєва, а мимовільною ремінісценцією. У будь-якому разі Шевченкова фраза передбачає певний літературний контекст, відомий компетентному читачеві.

Пригадуванню дотепного протиставлення «левів» і «онагрів», можливо, посприяло вірогідне ознайомлення Шевченка на засланні із романом Панаєва «Львы в провинции», опублікованим у «Современнике» в 1852 р. (№ 1–9). Поет точно читав сьоме число, позаяк у листі від 10 червня 1855 р. [9, с. 94] рекомендував Бр. Залеському статтю М. Хотинського і П. Писаревського «Светопись и ее современное состояние» (відділ II, с. 1–39). У романі сатирично виведено молодого графа та двох його друзів неаристократичного походження, які, втім, кожен по-своєму намагаються наслідувати свого патрона. Безвідповідальна поведінка безхарактерного, розбещеного графа з дріб'язковим самолюбством стає, зрештою, причиною смерті сусідки-поміщиці Віри Іванівни, а відтак і її доньки Катерини, яку він буцімто кохав. Безтямно закохана у графа Сергія Єлеського дівчина наважилася залишити стареньку матір і поїхати до Петербурга, де він до неї остаточно збайдужів під впливом столичної куртизанки.

Образ безталанного поета Іллі Семеновича з його старомодними літературними смаками, над яким на-сміхаються столичні леви і місцеві поміщики, певною

мірою нагадує постать Івана Максимовича з Шевченкової повісті «Музикант», особливо якщо порівнювати їхні естетичні переконання. Приміром, процитувавши початок «старовинного переказу» (за авторським жанровим визначенням) «Мар'їна роща» (1809) В. Жуковського, Ілля Семенович вигукує: «– Какой слог, – продолжал он, продекламировав наизусть две первые страницы из “Марьиной рощи”, – жемчужом, так сказать, нанизано! Современные наши писатели – я не могу это пропустить молчанием – небрегут своим слогом. Такой музыки в слоге у них нельзя встретить» [4, № 3, с. 51]. Шевченків Іван Максимович, намірившись стати письменником, прочитав твори Марлінського: «Что за блестящий, что за гениальный слог!» [9, с. 209], а з приводу свого писання зауважив розповідчеві: «Слог! слог главное, а прочее само собой придет» [9, с. 229]. Якщо Іллю Семеновича змальовано у відверто сатиричних тонах, то Івана Максимовича овіяно доброзичливим гумором – розповідач із розумінням ставиться до його захоплення застарілими в нову епоху літературними зразками.

Виразні аналогії у трактуванні постаті головного персонажа простежуються у повістях «Маменькин сынок» Панаєва [5] і «Несчастный» та частково «Близнецы» Шевченка. Умови, у яких виростили Аркадій («Маменькин сынок») та Іполит («Несчастный»), – дуже схожі. Обидва були страшенно неохочі і нездатні до навчання, домашні вчителі не обтяжували своїх вихованців, щоб не мати зайвих клопотів. І в одного, і в другого панича батько, військовий у відставці, помирає, коли вони не досягли повноліття. Обидва повністю перебувають під впливом своїх матерів – Олени Терентіївни (Панаєв) і Мар'ї Федорівни (Шевченко), чії характери хоч і різняться в окремих деталях, проте загалом збігаються. Саме сліпа материнська любов і цілковита відсутність належного виховання зумовили моральну деградацію Аркадія та Іполита. Панаєв зауважує, що на Аркаші відбився моральний вплив матері, її компаньйонки-утриманки та няньки. Хлопець всогував їхні вірування і поняття. «В девять лет он уже хвастал тем, что у него будет полторы тысячи душ крестьян...» [5, № 1, с. 18], – резюмує письменник. Мар'я Федорівна на нагадування сусідок про необхідність вчити грамоті 14-літнього сина про себе міркує, що це йому як майбутньому власнику незакладеної тисячі душ кріпаків зовсім ні до чого [9, с. 265].

Юнкер Аркадій бездушністю і розумовою обмеженістю нагадує Зосима Сокиру з «Близнецов». Аркадій драгується, коли його товариші по службі кепкують, що він боїться дядьки, називають матусиним синочком. Запобігаючи перед ними, Аркадій під різними приводами постійно виканює в дядьки гроші, на які влаштує пиятики, здобуваючи в такий спосіб недешеву популярність серед товаришів. Зосим на такі самі потреби брутально вимагає кошти у названих батьків, дорікаючи їм своєю вигаданою нужденністю. Показовим щодо його морального рівня є епізод з отриманням листа від Прасковії Тарасівни, яка випрохала в чоловіка 300 рублів для улюбленого сина. Зосим, вийнявши гроші, кинув непрочитаним її слізне послання. Інший гвардійський прапорщик «поднял эту обертку и, прочитавши, спрятал в карман, а на другой день в эскерцигаузе показал ее полковой братии. И пошла потеха.

Сначала не понимал Зося, в чем дело. А когда понял, то в одно прекраснейшее утро, после ученья, пригласил честную компанию к Сен-Жоржу, задал великолепный завтрак и полупьяный рассказал братии вот что насчет лаконического письма: что у него в Полтаве осталася амика, т. е. любовница, богатая и безграмотная купчиха, которая крадет у мужа деньги и снабжает ими вашего покорнейшего слугу» [10, с. 66] і т. д.

Панаєв так характеризує Аркадія в часи його юнкерства: «<...> ложь и хвастовство сделались его необходимыми принадлежностями, без которых он, как без хлеба, не мог обойтись. Он с детства привык лгать и хвастать без сознания, что это дурно, потому что дышал в атмосфере лжи и хвастовства <...>» [5, № 1, 40]. Перебування у військовому середовищі лише посилює ці риси. Тільки під тиском умовлянь Микити Савелійовича, дядьки, він неохоче пише листи матері, хоч обіцяв надсилати їх із кожною поштою. Так само хамські цидули Зосима яскраво унаочнюють його егоцентризму.

У повісті Панаєва внаслідок доволі імпульсивного рішення Аркадія, продиктованого радше потягом плоти, аніж раціональними міркуваннями, одружитися з бідною дівчиною (всупереч волі Олени Терентіївни) – відбувається повний розрив із матір'ю. Щоправда, згодом з ініціативи хитромудрої Олени Терентіївни вони замирилися. У повісті Шевченка пунктом неповернення стає вчинок Іполита, який оголосив матір покійною, щоб роздобути трохи грошей для своїх сумнівних розваг. Такої образи не стерпіла навіть безмежно залюблена у сина Мар'я Федорівна, тому звернулася до царя із проханням віддати Іполита у солдати. Напіввідіотизм Іполита можна пояснити бо-дай тим, що його мати, сама неосвічена, навіть неписьменна, не маючи ні в дитинстві, ні в юності жодних умов для свого інтелектуального зростання, не могла забезпечити відповідне виховання і сину, бо, крім того, не усвідомлювала фатальних наслідків потурання його шкідливим бажанням.

Наявність очевидних перегуків між творами Шевченка і Панаєва, а також висока ймовірність контактних зв'язків між їхніми творами переконує в тому, що повість «Матусин сынок» могла слугувати творчим імпульсом або радше певним орієнтиром для написання повісті «Несчастный», однак сюжети обох творів істотно різняться – спорідненість виявляється у розробленні образу головного персонажа. Шевченко, як свідчать відповідні записи у його щоденнику [11, с. 23–26], відштовхувався від особи реального Юліана Порцьян-ка, ретроспективно конструюючи його життєву історію. Доля Аркадія, попри схоже виховання чи то пак його відсутність, склалася інакше, ніж в Іполита: замирившись із матір'ю, персонаж повісті Панаєва зрештою підірвав здоров'я розгулом та передчасно помер.

В інтертексті «Художника», крім низки інших текстів, активно функціонує літературний досвід Панаєва, втілений в «Онагрі». Інтертекстуальні відсилання, зрозумілі синхронному в часі написання Шевченкової повісті читачеві, нині потребують семантичної реконструкції, зокрема і відповідного коментаря у черговому академічному зібранні творів письменника. (Про типологічні відповідності та відмінності у повістях Шевченка «Художник» і Панаєва «Дочь чиновного человека» та «Белая горячка» див.: [2].)



#### ЛІТЕРАТУРА

1. Басни Эзопа / Перевод, статья и комментарии М.Л. Гаспарова. – М. : Наука, 1968. – 320 с. – (Литературные памятники).
2. Боронь О. Повесть Шевченка «Художник» і російські повісті 1830-1840-х років про образотворче мистецтво / О. Боронь // Слово і Час. – 2016. – № 2.
3. Кирилук З. Російські повісті Т. Шевченка (до історії створення) / З. Кирилук // Слово і Час. – 2008. – № 3. – С. 25-32.
4. Панаев И. Львы в провинции / И. Панаев // Современник. – 1852. – Т. XXXI. – № 1. – Отд. I. – С. 5–86, № 2. – С. 171–214; Т. XXXII. – № 3. – С. 5–66, № 4. – С. 201–260; Т. XXXIII. – № 5. – С. 65–114, № 6. – С. 159–188; Т. XXXIV. – № 7. – С. 67–98, № 8. – С. 99–138; Т. XXXV. – № 9. – С. 105–134.
5. Панаев И. Маменькин сынок / И. Панаев // Отечественные записки. – 1845. – Т. XXXVIII. – № 1. – Отд. I. – С. 5-93; № 2. – С. 240-314.
6. Панаев И. Онагр / И. Панаев // Отечественные записки. – 1841. – Т. XVI. – № 5. – Отд. III. – С. 3-71.
7. Прийма Ф.Я. Шевченко и русская литература XIX века / Ф.Я. Прийма. – М.; Лг. : Изд-во АН СССР, 1961. – 411 с.
8. Ушкалов Л. Коментар до творів Шевченка / Л. Ушкалов // Ушкалов Л. Від бароко до постмодерну : есеї. – К.: Грані-Т, 2011. – С. 277-312.
9. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т.Г. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 3. – 591 с.
10. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Т.Г. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 4. – 599 с.
11. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Т.Г. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 5. – 495 с.

#### REFERENCES

1. Aesop's Fables / Translation, article and commentary by M.L. Gasparov. – Moscow: Nauka, 1968. – 320 p. – (Literary Monuments).
2. Boron, O. The story *The Artist* by Shevchenko and the Russian novels about art of the 1830-1840s // Slovo i Chas. – 2016. – № 2.
3. Kyrylyuk, Z. Russian novels by Taras Shevchenko (to the history of creation) // Slovo i Chas. – 2008. – № 3. – P. 25-32.
4. Panayev, I. Lions in the province // Sovremennik. – 1852. – Vol. XXXI. – № 1. – Section I. – P. 5–86, № 2. – P. 171–214; Vol. XXXII. – № 3. – P. 5–66, № 4. – P. 201–260; Vol. XXXIII. – № 5. – P. 65–114, № 6. – P. 159–188; Vol. XXXIV. – № 7. – P. 67–98, № 8. – P. 99–138; Vol. XXXV. – № 9. – P. 105–134.
5. Panayev, I. Sissy Boy // Otechestvennyje zapiski. – 1845. – Т. XXXVIII. – № 1. – Section I. – P. 5-93; № 2. – P. 240-314.
6. Panayev, I. The Onager // Otechstvennyje zapiski. – 1841. – Т. XVI. – № 5. – Section III. – P. 3-71.
7. Priyma, F.Y. Shevchenko and the Russian literature of the 19<sup>th</sup> century. – Moscow; Leningrad: Publishing House of USSR Academy of Sciences, 1961. – 411 p.
8. Ushkalov, L. Commentary to Shevchenko's works // Ushkalov L. From Baroque to post-modern: Essays. – Kyiv: Grani-T, 2011. – P. 277-312.
9. Shevchenko, T.H. Complete Works: in 12 vols. – Kyiv: Naukova dumka, 2003. – Vol. 3. – 591 c.
10. Shevchenko, T.H. Complete Works: in 12 vols. – Kyiv: Naukova dumka, 2003. – Vol. 4. – 599 c.
11. Shevchenko, T.H. Complete Works: in 12 vols. – Kyiv: Naukova dumka, 2003. – Vol. 5. – 495 c.

#### Correspondences between the stories by Ivan Panaev and by Taras Shevchenko

##### O.V. Boron

**Abstract.** The paper deals with a possible reminiscence of the story by I. Panayev *The Onager* in Shevchenko's story *The Artist*. The noticeable analogies are traced in the interpretation of the figure of the main character in the novel *Sissy Boy* by Panayev and *The Unfortunate Man* by Shevchenko. Some correspondences are stated between *Lions in the province* by Russian writer and the novel by Ukrainian artist *The Musician*.

**Keywords:** *allusion, reminiscence, analogies, the main character*

## Поэтическая драма как объект переводоведения

Л.Р. Бойкарова\*

Крымский инженерно-педагогический университет, г. Симферополь, Крым

\* E-mail: linure22@mail.ru

Paper received 08.11.15; Revised 16.11.15; Accepted for publication 30.12.15.

**Аннотация.** В статье рассматривается поэтическая драма как переводческая проблема. На основе критического анализа научного наследия по проблеме жанровых разновидностей поэтических текстов выявлены основные категориальные признаки поэтической драмы, отражающие ее форму и содержание. Поэтическая драма имеет стихотворную форму, поэтому при переводе надо обращать внимание на единство идей, образов, слов, звукозаписи, ритма, интонации, композиции. Стихотворные строки поэтической драмы на лингвистическом уровне сосредотачивают на себе значительное внимание читателей, заметна тесная, интимная связь звуковой организации по содержанию.

**Ключевые слова:** поэтическая драма, перевод, жанр, стихотворная форма, форма и содержание

**Постановка проблемы.** Современные аспекты теории драмы характеризуется существенными разногласиями относительно выделения поэтической драмы как жанровой разновидности поэтического текста. Терминологическая неоднозначность обусловлена акцентированием формального или содержательного аспекта произведения. Подчеркивание формального аспекта прослеживается в термине «драматическая поэма» (dramatic poem), а содержательного – в «поэтическая драма» (poetic drama, verse drama) (J. Allen, D. Donoghue, T. Eliot, J. Fenton, F. Fergusson, J.L. Styan, W. Yeats). В контексте работы поэтическую драму определяем как особая жанровая разновидность поэтического текста, соединяющая в себе признаки разных литературных родов, а именно эпоса, лирики и драмы. Поэтому проблема перевода поэтической драмы остается актуальной и наименее проработанной в теории и практике перевода.

**Анализ последних исследований.** Исследователей, которые приковывали свое внимание к проблеме изучения поэтической драмы не много, а если и изучали только в рамках теории драмы в целом.

Актуальными остаются выводы самых известных теоретиков и практиков драмы Л. де Веги, Н. Буало, Д. Юма, П. Корнеля, Ж. Мольера, Дидро, Г. Лессинга, М. Горького, Г. Гегеля, И. Гете, А. Шлегеля, Ф. Шиллера, О. де Бальзака, В. Гюго, Р. Вагнера, Ф. Ницше, Б. Брехта и др. Стоит отметить и то, что теории искусства Аристотеля, эпох классицизма и просвещения, эстетическая система Гегеля – это преимущественно эстетики театра и драмы [10, с. 3].

В современном литературоведении наблюдаем особую многовекторность исследования жанра: разные труды о драме направлены на изучение фундаментальных ее особенностей (теории драмы А.А. Аникста, В.Г. Белинского, Э. Бентли, В.М. Волькенштейна, Р. Ингарден, М. Келсалла, М.С. Кургинян, М.И. Михайлова, Я. Мисевича, Д. Ратайчаковой, В.А. Сахновского-Панкеева, В.Е. Хализева, П. Шонда и др.), жанровых разновидностей (А.М. Речка), структуры (Л.В. Федоренко, А.В. Хижняк), изучение драмы как особой коммуникативной системы (семиотические и структуралистские исследования Е. Астон, К. Элама, Н.Я. Иванишин, Т. Конька, Л. Крюгер, П. Пави, Г. Сейвона, Н.А. Слесарь, В.В. Чумака), архетипное (мифологическое) (М. Бодкин, Д. Донуа, Ф. Реглен, Ф. Фергюссон, Н. Фрай), антропологическое (Э. Кассирер, К. Леви-Стросс, М. Стайнер, В. Тернер), прагматическое (П. Вердонк, А.Г. Балаян, Дж. Кульпепер, В. Херман,

М. Шорт) и др. исследования драмы. Внимание ученых нередко направляется на сценическое, телевизионное воплощение написанного текста (исследования М.Е. Бабичев, Дж.Р. Брауна, С. Басснет, К. Элам, М. Кэсседи, Т. Конек, Н.Е. Косенко, П. Пави, М. Фортиера, С. Тотзевой т.д.), поиски феминистских следов в драматических текстах (Е. Мильнер, Д. Келеген).

**Цель статьи** – определить особенности перевода поэтической драмы.

**Изложение основного материала.** Поэтическая драма, стихотворная драма, прозаическая поэтическая драма, драматическая поэма – эти термины в основном относятся к изучению драмы в целом и театра, но это далеко от изучения термина «поэтическая драма» как жанра.

Т.С. Элиот (T.S. Eliot), например, отождествляет поэтичность и стихотворную драму, для него поэтическая драма не может существовать, если она не написана в стихах. С другой стороны, Г. Гранвил-Баркер (H. Granville-Barker) утверждает, что поэтическая драма, это не просто драма написана в стихах, а чисто технический термин для обозначения любого стихотворного драматического произведения [14, с. 85].

Д. Донуа (D. Donoghue) [13], Ф. Фергюссон (F. Fergusson) [12], Дж. Л. Стян (J.L. Styan) [15] рассматривают поэтическую драму в в аспекте театроведения, а также взаимовлияния элементов композиции драмы.

Д. Донуа (D. Donoghue) утверждает, что «поэтическая драма – вербальная конструкция, находится во всей структуре пьесы. Поэтичность состоит из слов, составляющих поэтическую композицию – слова, синтаксические единицы, стихотворные строки – вербальность. Но единицы пьесы не входят в вербальную сферу: слова должны проговариваться, жесты показываться, сюжет привлечь внимание, и наконец, визуализация на сцене. Термин, который объединяет это все – ситуация. Каждая ситуация в пьесе – это просто слова, но поэтические строки в драме приносят завершенность композиции» [13, с. 18].

Согласно И. Славинский (I. Sławinska), поэтическая драма не для чтения, а для того, чтобы объяснять (интерпретировать) универсальные проблемы человечества [16, с. 232]. И определяющим фактором здесь является «метафорический признак событий» [16, с. 236], что и является одной из важнейших признаков поэтической драмы. То есть события, которые сложно решить и найти правду во времени и пространстве. Правда – путь к пониманию бытия и открытия законов нашего мира, которые не сразу можно увидеть в

повседневной жизни. Иными словами, поэтическая драма раскрывает проблемы бытия, а события в ней изображают инструкцию жизни и бытия.

М. Бултон (M. Boulton) рассматривает поэтическую драму через трансцендентный реализм (transcending realism). В поэтической драме «души общаются и ищут внутреннюю правду бытия» [11, с. 115].

Исследователи этого жанра определили характерные черты поэтической драмы, которые, в общем, учитывая исследования литературного явления – лиризм, можно свести к трем важнейшим: первые два, по определению И. Неупокоевой, – это, во-первых, значительное преимущество лирико-философского аспекта над ситуативным; во-вторых, отличающийся от традиционных драм принцип организации «ситуативного» материала, характеризуется заметной активностью личности автора [7, с. 192]. И третья характерная черта, которую называет Л. Демяновская, – это «исключительно сильный заряд, концентрация, сила выражения чувства и мысли» [1, с. 9].

Таким образом, особенность поэтической драмы прослеживаются, прежде всего, в том, что она содержит категориальные признаки – поэтичность и драматичность. Категория драматичности проявляется в изображении непримиримого конфликта личности через его воплощение в персонажных образах поэтической драмы. Категория поэтичности формируется и измеряется различными типами словесных поэтических образов в образном пространстве поэтической драмы.

Поэтической драме, в отличие от других драматических произведений, присуща несколько иная организация ситуативного материала – «ситуативность» уступает место мировоззренческому конфликту: в основе поэтической драмы всегда «внутренний» – психологический, мировоззренческий – конфликт идей. В поэтической драме формируются столкновения характеров, а также есть борьба страстей. Развитие сценического действия сосредоточено не в сюжетных перипетиях, а на изменении эмоциональной тональности, а «цепочку событий» лишь усиливает определенный настрой. Столкновение взглядов, мыслей выражены словесными дискуссиями, изредка перерастают в активное действие, определенный важный поступок героя.

Стихотворные строки поэтической драмы на языковом уровне сосредотачивают на себе значительное внимание читателей, заметна тесная, интимная связь звуковой организации по содержательной. Средства стихосложения выполняют композиционную функцию, способствуют выражению главной идеи, создают нужную тональность произведения. Стихотворная форма драматических произведений позволяет автору при необходимости предоставить определенное слово или фразе своеобразного оттенка, создать большую или меньшую эмоциональную приподнятость, напряжение, между которыми создаются, по словам Т. Элиота, «ритм пульсирующей эмоции, присущий целостной музыкальной структуре» [2, с. 100]. Усиление с использованием музыки способствует выразительному раскрытию трагичности в поэтической драме.

На основе критического анализа научных исследований по проблеме жанровых разновидностей поэтических текстов выявлены основные категориальные признаки поэтической драмы, отражающих ее форму и содержание. Так, к формальным признакам поэтичес-

кой драмы мы относим: 1) стихотворную форму речи, которая характеризуется наличием анжамбеману; 2) объем – средний объем текста; 3) непрерывный параллелизм; 4) специфику композиционно-графического оформления текста (наличие диалогов, монологов, полилогов, авторских ремарок, песен в исполнении хора; членение текста на акты, действия); 5) разновидность композиционно-речевых форм повествования

Таким образом, теоретический анализ поэтической драмы позволяет определить особенности перевода.

Поэтическая драма имеет стихотворную форму, поэтому при переводе надо обращать внимание на единство идей, образов, слов, звукозаписи, ритма, интонации, композиции. Нельзя изменить один компонент, чтобы это не повлияло на общую структуру произведения. Изменение одного компонента обязательно приводит к изменению всей системы. Попытка воспроизвести в поэтическом произведении все конструктивные элементы непременно приведет к потере гармонии произведения, следовательно, необходимо определить какие элементы в данном произведении являются главными и воспроизвести их со всей возможной точностью, не обращая или обращая несущественно, внимание на другие [4]. М. Рильский по поводу поэтического перевода писал: «Считаю невозможным, как некоторые этого требует, чтобы автор поэтического перевода, следовательно, и сам поэт, совершенно забыл о себе, вполне подчинился индивидуальности другого поэта. Это даже, кажется мне, нежелательно: таким способом можно стереть пыльцу с крылышек мотылька, который называется поэзией» [8, с. 240].

Удачный перевод – такой перевод, в котором передано богатство содержания, сила и красота стихотворения, особенности стиля, сохранена образность и ритмико-мелодическая структура поэтического произведения [7, с. 94].

Поэтому при переводе поэтической драмы, надо сохранить и воспроизвести ритм подлинника, сохранить количество строк и расположение акцентов в соответствии с размером стиха. По мнению И. Левого, создание такой традиции, характерна и для украинского поэтического перевода, способствует «стремлению сохранить ритм подлинника, то есть вывести стихотворческий принцип перевода с композиционно обусловленного в подлиннике расположения ударений, и тенденция включить перевод к ритмической системе отечественной литературы» [6, с. 274].

Важное значение для воспроизводства композиционных особенностей поэтической драмы в переводе имеет правильная оценка системы рифмовки или отсутствие рифмы вообще. По мнению И. Левого, «переводчику необходимо знать различия традиций рифмовки отдельных национальных литератур, иначе он будет воспринимать эстетические особенности подлинника под углом своего национального чувства и в своем тексте может не воспользоваться некоторыми особенностями национального стихотворения или деформировать стих неорганическими иностранными приемами» [6, с. 274].

Так, ритмоинтонационное единство воспринимается как органическая форма выявления человеческой души. По логике мысли Леся Курбаса и С. Бондарчука «ритм – это идеальная форма материальной природы. Он пронизывает всю жизнь, в том числе и психофизи-

ческие процессы человека, которыми наша мысль и чувство ... Наша мысль и чувство есть материальные биологические процессы, имеющие в своем моторные и сенсорные моменты, моменты пространственности, времени и торможения. Ритм есть выразитель внутренней сути действенного процесса [5, с. 52].

К.В. Волкова рассматривает поэтический ритм через подвижную парадигму внутренних элементов произведения, учитывая повторяемость изоморфных явлений и отношений [5, с. 75]. С понятием поэтический ритм Е.Г. Эткинд связывает все регулярные композиционно значимые повторения звуко-словесного материала, выделяет ритмические формы, охватывающих слабодинамическую, интонационную, строфическую, композиционную организацию поэтического текста [5, с. 105].

Также самое главное при переводе поэтической драмы сохранить фонетический рисунок (прозрач-

ность языка, фонематический состав, частотность фонем, природа строкосложение и т.п.) и различие версификационной системы.

Таким образом, сохранение рифмы, ритма и метра при переводе поэтической драмы определяют смысловые связи между его элементами. Как стратегические элементы поэтического мышления и поэтического языка они не столько ограничивают автора, сколько придают ему выразительные инструменты и определяют русла проявления авторского концептуального мира. Ритмомелодика и метрика определяются не только тем, что автор – носитель определенного языка и культуры с соответствующими традициями верификации, но и индивидуальными, личными параметрами. Они отражают индивидуальное мировоззрение автора, его ментальный мир сквозь призму традиций поэтической речи.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Дем'янівська Л.В. Українська драматична поема. Проблематика, жанрова специфіка / Л.В. Демянівська. – К.: Вища школа, 1984. – 160 с.
2. Йейтс У.Б. Общее введение к моим сочинениям (отрывки): перевод Г. Кружкова / У.Б. Йейтс. – СПб.: Симпозиум, 1999. – 560 с.
3. Івасюк О.Я. Відтворення ритмічних і мелодійних домінант як засіб досягнення адекватності перекладу віршованого тексту / О.Я. Івасюк // Іноземна філологія. – Вип. 98 – Львів: Світ, 1990. – С. 93-97
4. Коптилов В.И. Вширь и вглубь / В. Коптилов // Мастерство перевода. – М.: Книга, 1973. – 150 с.
5. Корнієнко Н. Лесь Курбас: репетиція майбутнього / Н. Корнієнко. – К.: Факт, 1998. – 468 с.
6. Левый И. Искусство перевода / И. Левый. – М.: Прогресс, 1974. – 394 с.
7. Неупокоева И.Г. Революционно-романтическая поэма первой половины 20 века. Опыт типологии жанра / И.Г. Неупокоева. – М.: Наука, 1977. – 520 с.
8. Рильський М. Зібрання творів: у 20-ти томах. – Т. 16. – К., 1987. – С. 25-30.
9. Ритм, пространство и время в литературе и искусстве: сборник статей / ред. Б.Ф. Егоров. – Л.: Наука, 1974. – 299 с.
10. Хализев В.Е. Драма как явление искусства / В.Е. Хализев. – М.: Искусство, 1978. – 240 с.
11. Boulton, M. The anatomy of drama London / M. Boulton. – London, 1960. – 207 p.
12. Fergusson, F. The idea of a theatre / F. Fergusson. – City New York: Anchor Books, Doubleday and Co.Inc, 1949. – 300 p.
13. Donoghue, D. The third voice – modern British and American verse drama. – Princeton – New Jersey: Princeton University Press, 1959. – 200 p.
14. Granville-Barker, H. Theater arts anthology / H. Granville-Barker. – New York: Atheneum, 1953. – 292 p.
15. Styan, J.L. The elements of drama / J.L. Styan. – Cambridge: Cambridge University Press, 1959. – 316 p.
16. Ślawinska, I. Sceniczny gest poety / I. Ślawinska. – Krakow: Wydawnictwo Literackie, 1960. – 298 s.

#### REFERENCES

1. Demyanivs'ka, L.V. Ukrainian dramatic poem. Problems, genre specifics / L.V. Demyanivs'ka. – K.: Vishcha shkola, 1984. – 160 p.
2. Yyeys, U.B. General introduction to my essay (excerpts): translation of G. Kruzhkov / U.B. Yyeys. – SPb.: Symposium, 1999. – 560 p.
3. Ivasyuk, O.Ya. Reproduction of rhythmic and melodic dominant as a means to transfer the adequacy of the poetic text / O.Ya. Ivasyuk // Foreign philology. – Is. 98 – L'viv: Svit, 1990. – P. 93-97.
4. Koptilov, V.I. Breadth and depth / V. Koptilov // Mastery of translation. – M.: Kniga, 1973. – 150 p.
5. Kornienko, N. Les' Kurbas: rehearsal of the future / N. Kornienko. – K.: Fakt, 1998. – 468 p.
6. Levyu, I. Art of Translation / I. Levyu. – M.: Progress, 1974. – 394 p.
7. Neupokoyeva, I.G. Revolutionary romantic poem of the first half of the 20th century. Experience the typology of the genre / I.G. Neupokoyeva. – M.: Nauka, 1977. – 520 p.
8. Ril's'kiy, M. Collected Works: in 20 volumes. – Vol. 16. – K., 1987. – P. 25-30.
9. Rhythm, time and space in literature and art: a collection of articles / ed. B.F. Yegorov. – L.: Nauka, 1974. – 299 p.
10. Khalizev, V.Ye. Drama as a phenomenon of art / V.Ye. Khalizev. – M.: Art, 1978. – 240 p.
11. Boulton, M. The anatomy of drama London / M. Boulton. – London, 1960. – 207 p.
12. Fergusson, F. The idea of a theatre / F. Fergusson. – City New York: Anchor Books, Doubleday and Co.Inc, 1949. – 300 p.
13. Donoghue, D. The third voice – modern British and American verse drama. – Princeton – New Jersey: Princeton University Press, 1959. – 200 p.
14. Granville-Barker, H. Theater arts anthology / H. Granville-Barker. – New York: Atheneum, 1953. – 292 p.
15. Styan, J.L. The elements of drama / J.L. Styan. – Cambridge: Cambridge University Press, 1959. – 316 p.
16. Ślawinska, I. Scenic gesture of poet / I. Ślawinska. – Krakow: Literary Publishing House, 1960. – 298 p.

#### Poetic Drama as Subject of Translation

L.R. Boykarova

**Abstract.** Poetic drama as subject of translation is analyzed in the article. It is identified the main categorical features of poetic drama, contained its form and content which based on a critical analysis of the scientific heritage of the problem of genre varieties of poetic texts. The poetic drama is verse form, therefore it is necessary to pay attention to the unity of ideas, images, words, sounds, rhythm, intonation, composition in translation. Lines of poetry poetic drama on the linguistic level focus considerable attention of readers, visible close relationship of sound organization of content.

**Keywords:** poetic drama, translation, genre, verse form, form and content

## Ассоциативный шлейф при переводе культурно маркированных знаков

Ю.П. Чалая\*

Севастопольский государственный университет, г. Севастополь, Крым

\*Corresponding author. E-mail: j@chalaya.ru

Paper received 11.01.16; Revised 16.01.16; Accepted for publication 20.01.16.

**Аннотация.** Показательные концепты исторической эпохи, определяющие специфику конкретного социума, особенности его материальной культуры, выражаются в художественных произведениях с помощью культурно маркированных знаков. Культурно маркированный знак представляет собой более широкое понятие, чем понятие реалия. Они находятся в позиции взаимодополнения. Для передачи *ассоциативного шлейфа* культурно маркированных знаков в переводе целесообразно использовать приемы, воссоздающие как референтное ядро знака, так и его ценностный и образный компоненты.

**Ключевые слова:** художественный перевод, культурно маркированный знак, ассоциативный шлейф, семиотический подход

Проблема взаимосвязи языка и духовного мира человека никогда бесследно не исчезала из филологической науки, даже в период развития «имманентной лингвистики». Однако, если в эпоху лингвистики формально-семиологической направленности эта проблема была вытеснена на периферию научных интересов, то у лингвистики антропологической ориентации она становится центральной. Проблема связи языка и духовного мира человека включает такие вопросы, как язык и познание, язык и сознание, язык и ментальность, язык и творчество, язык и культура. Современное переводоведение взаимодействует с лингвистикой нового *направления*, в основе которой лежит триада «язык – личность – культура». Изучение вопроса взаимодействия языка и культуры открывает новые пути для решения проблем переводоведения. **Актуальность** статьи состоит в том, что более четко определения требует вопрос: каким образом культура влияет на процесс перевода, какие культурные элементы сохраняются при переводе, какие переводческие приемы используются в процессе передачи культурно маркированных знаков. **Целью** статьи является определение принципов передачи культурно маркированных знаков оригинального текста: с помощью одного знака – слова, или с помощью комплекса понятий, которые дают возможность прояснить коннотации знака. Итак, разумным кажется рассматривать процесс перевода во взаимосвязи с понятиями *картина мира* и *концепт*.

А. Гуревич справедливо связывает понятие картина мира с понятием эпохи: «... все аспекты мировоззрения (компоненты «образа мира») людей определенно общества в ту или иную эпоху соотносятся между собой, координируются в различных слоях, классах, группах общества и вместе с тем проявляют постоянство, в силу которого историк может говорить про определенный тип культуры (культуру античности, средневековья, Ренессанса, барокко, классицизма)» [1, с. 155]. Все существующие в период конкретной эпохи художественные стили и жанры искусства и литературы следует интерпретировать в зависимости от соответствующего культурного контекста. Раскрыть смысл художественных произведений, написанных во времена другой исторической эпохи, их образный и символический язык, взаимодействие с окружением, в котором они возникли и которому адресовались, возможно только при условии учета контекста конкретной исторической целостности.

*Концепт* в современной науке представляет своеобразное междисциплинарное понятие, которое освещается в различных научных, философских школах и направлениях. История формирования этого понятия в отечественном языкознании демонстрирует соединение результатов трактовок в таких направлениях как когнитология, логическая философия, лингвокультурология и других. В лингвистике можно выделить направления, в рамках которых происходит осмысление понятия *концепт*, – когнитивный, лингво-когнитивный и концептуально-культурологический.

При когнитивном подходе значение слова соотносится, прежде всего, с полным объемом знаний об означаемом объекте, концепт понимается как ментальное образование, своеобразный фокус знаний о мире, когнитивная структура, которая включает разнородные единицы оперативного сознания. В определенных интерпретациях, концепт рассматривается в более широком кругу проблем, в контексте соотношения языка, сознания и культуры, и приобретает более узкое объяснение. В этой традиции концепт трактуется как начальное представление, психо-ментальное явление, которое стимулирует порождение слова. В центре внимания при этом оказывается метаязык культуры.

Современные исследователи определяют *концепт* по-разному. Е.С. Кубрякова считает, что концепты – это единицы сознания и информационной структуры, которая отражает опыт человека. Концептом она называет также «оперативную единицу памяти, всей картины мира, квант знания» [3, с. 58]. Мы ориентируемся на следующую дефиницию концепта: концепт – это квант информации, которая хранится в памяти индивидуума и социума как многомерная структура, которая имеет образный, логический (понятийный), эмоциональный, ассоциативный и ценностный уровень (степень значимости для индивидуума или социума). Как замечает Л.В. Ковалева, «концепт вербализуется и становится частью семантического пространства языка, приобретая для своего выражения систему языковых знаков. Язык может репрезентировать всю информацию, приобретенную человеком, и накопленный опыт социума» [4, с. 54-60].

Концепты, сформированные носителями языка, сохраняются в их памяти и образуют концептосферу языка. «Концепт как ментальное образование в сознании индивида является выходом на концептосферу социума, т.е. как итог, на культуру, а концепт как единица культуры является фиксацией коллективного

опыта, который становится приобретением индивида» [5, с. 139].

Мы приходим к выводу, что культурные концепты каждой отдельной нации, языкового сообщества отличаются и являются неповторимыми, что осложняет проблемы их воссоздания на других языках.

Рассматривая с позиции переводоведения приведенное выше определение концепта, мы можем подвести итог, что наиболее легким для переводчика является отображение логического (понятийного) уровня, т.е. передача семантики слова. Процесс передачи эмоционального и ассоциативного уровней требует применения специального подхода к переводу художественного текста. Заданием этого подхода, который предлагается назвать социо-семиотическим, является определение в тексте оригинала базовых концептов и культурно маркированных единиц. **Социо-семиотический подход** к переводу художественного текста предусматривает скрупулезное изучение соответствующей *картины мира* носителей оригинальной культуры, наиболее существенных темпоральных, социальных и других концептов исходной культуры с целью наиболее адекватного их воссоздания в рецептивной культуре с помощью как соответствующих стратегий, так и гиперпереводческих приемов. Перевести понятие одним словом является простейшим вариантом, а создать семиотическую матрицу, т.е. ряд опор, или вех, на которые будет опираться читатель перевода в процессе чтения, задание очень сложное. Неподобие культурных пространств двух языков – языка оригинала и языка перевода порождает возникновение лакун в процессе восприятия текста читателями на целевом языке. Культура каждого социума является единственной и неповторимой. Особенности каждой культуры выражаются, в частности, в отличиях языковых картин мира, неповторимости культурных концептов, расхождении на уровне когнитивных структур, на основе которых выстраиваются высказывания в различных языках. Знакомство с элементами культуры происходит через текст, т.е. через переводной вариант оригинала. Ни автор оригинала, ни читатель текста перевода не в состоянии проверить насколько элементы культурного фонда, представленные в переводе, соответствуют реальному положению вещей, так как они находятся по разные стороны культурного барьера. Вся ответственность ложится на переводчика, который выступает как эксперт по отношению к двум культурам – исходной и целевой. **Культурные маркеры являются знаковыми параметрами культуры определенной исторической эпохи, определенной страны и социума.** Они сигнализируют о принадлежности текста к культуре, отличной от культуры реципиента перевода, как-будто фильтруются переводчиком, который может либо оставить их в тексте перевода «без изменений», либо адаптировать их к культуре реципиента перевода.

Знак (лат. signum) – это материальный предмет, который воспринимается на уровне чувств (вещь, явление, действие, признак), и выступает в качестве представителя (заместителя, репрезентанта) другого предмета, свойства или отношения, а также используется для получения, хранения, переработки и передачи информации [7, с. 23]. **Культурно маркированные знаки**, как и какие-либо другие знаки, имеют матери-

альную сторону (лат. signans), либо план выражения. В когнитивной лингвистике для обозначения плана выражения применяется выразительный термин «тело» знака [4, с. 55], который дает возможность подчеркнуть материальность носителя значения.

Культурно маркированные знаки имеют также идеальную сторону – значение знака, или содержание (лат. signatum), в терминах семиотики – то, что обозначается, или план содержания. Для достижения динамической эквивалентности при переводе должен быть передан не только знак оригинального текста, но и целостное содержание знака.

Переводчики сталкиваются с проблемой асимметрии восприятия культурно маркированных знаков эпохи, к которой принадлежит и которую отражает оригинальный текст. Так как культурно маркированные знаки создают широкое, малознакомое читателю перевода социокультурное пространство, переводчик обязан его очертить надлежащим образом.

Так, с помощью внутритекстовых объяснений, дополнений и контекстуальных замен при воссоздании культурно и темпорально маркированных знаков, непонятных читателю, переводчик непосредственно расширяет эрудицию читателя, обогащает его *картину мира*, повышает уровень фоновых знаний, влияет на мировоззрение. Каждый социум, каждый индивид дополняет общую *картину мира* своим собственным пониманием, придает ей новые значения, поэтому восприятие одного и того же текста отдельными личностями отличается. Социо-семиотический подход к переводу художественного текста дает возможность освещать многочисленные функции языкового аппарата художественного произведения, литературные и культурные условности, индивидуальность автора и социальные последствия появления художественного произведения.

Культурно маркированные знаки – понятия, более широкие по объему, чем понятия *реалии*. Они могут быть более-менее понятными для аудитории читателей перевода, но не вызывают таких же четких ассоциаций и представлений, которые возникают у читателей оригинала. Каким бы незначительным не казалось упоминание того или иного объекта, он всегда охватывает для своего социума намного большее содержание, что и создает то, что мы предлагаем назвать *ассоциативный шлейф*.

**Ассоциативный шлейф - это вся совокупность социокультурных и исторических ассоциаций, которые соединяются с определенным понятием или концептом у реципиентов определенной культуры на конкретном историческом этапе.** Передача в переводе *ассоциативного шлейфа* – задание, которое требует от переводчика большой эрудиции и творческих поисков.

Показательные концепты определенной исторической эпохи, определяющие специфику поведения конкретного социума, выражаются в художественных произведениях с помощью культурно маркированных знаков. Они могут быть более-менее понятными читателю перевода, но не вызывают тех однозначных ассоциаций и представлений, которые возникают у читателя оригинала. Каким бы незначительным не казалось упоминание того или иного объекта, он всегда охватывает для своего социума намного большее

содержание, что и создает ассоциативный шлейф культурно маркированного знака.

Тщательное воссоздание ассоциативного шлейфа помогает приблизить картину мира первоисточника к той, которая возникает при переводе. Заметим, что ассоциативный шлейф не является тождественным понятию ассоциативный круг, которое ввел В. Карасик [5], так как в ассоциативном кругу ценностные и образные компоненты являются равноудаленными от понятийного ядра, а в ассоциативном шлейфе они – равноудалены.

Культурно маркированные знаки не всегда равноценны по степени своей значимости, в ряде случаев, довольно многочисленных, читателю достаточно получить общее представление о том или ином объекте, так как отсутствие точной информации не вредит надлежащей полноте восприятия. В других случаях отсутствие такой информации может стать серьезным препятствием для глубокого понимания. Культурно маркированные знаки чаще представляют как предметные концепты, к которым относятся: материальные – предметы быта, произведения искусства, и не-предметные – общие проявления поведения членов этно-социума – правила этикета, свойственные определенной культуре, в совокупности слов, жестов и мимики.

Далеко не всегда переводчикам удается представить их во всей полноте.

Немало ошибок возникает вследствие недостаточного знания переводчиком культуры той страны, с языка которой осуществляется перевод, а иногда и общекультурного фона. В переводах с английского можно встретить «Джона Бантиста» (*John the Baptist* – это Иоанн Креститель) и «святую Вирджинию» (*Saint Virgin* – Святая Дева), имя французского короля Генриха IV (Анри IV) в переводе с итальянского подается как Энрико IV, река Висла при переводе с французского превращается в «Вистулу» [Шевалье: 277]. Польско-литовская династия Ягеллонов становится династией «Жагеллонов» [9, с. 274], варшавский собор св. Иоанна передается как «варшавский храм Сен-Жан» [9, с. 279], хозяин замка польский шляхтич Ян Замойски – выступает под именем «Жан» [9, с. 279], известный полководец Вильгельм Насауский подается под непонятным наименованием «Гием де Нассо» (во французской транскрипции) [9, с. 477]. А “*Georgian mansion*” в переводе представляется как: «особняк в грузинском стиле»: “*It had been a fine old house, Georgian in style*” [10, с. 231]. – «Они пошли тропинкой и оказались возле дома – старого, но еще хорошего, в грузинском стиле помещения [6, с. 344]. К появлению таких переводов приводят досадные ошибки, что является последствием отсутствия необходимых историко-культурных и чисто языковых знаний. Похожие ошибки нередко встречаются при переводе собственных имен в текстах телесериалов – например, Президент США Улисс Грант превращается в переводе телесериала «Династия» в роман Дж. Джойса «Улисс», а сын Юлия Цезаря и Клеопатры Цезарион – в римскую провинцию «Цезария».

Культурно маркированные знаки не всегда равноценны по степени своей значимости, и в целом ряде случаев, довольно многочисленных, читатель действительно может ограничиться только догадкой, поскольку отсутствие точной информации не мешает

надлежащей полноте восприятия. В других же случаях отсутствие такой информации выступает серьезным препятствием для понимания. Как доказывает практика исследования, с помощью единиц с социокультурным содержанием, писатели чаще всего представляют элементы материальной культуры (предметы быта, произведения искусства), модели поведения, принятые в обществе, речевой этикет. Ряд ассоциаций вызывают имена создателей этих произведений.

Роман Дж. Голсуорси «Сага о Форсайтах»: “*He had an admiration for Boucher, Watteau, and all that school*” [11, с. 300]. – «Он увлекался Буше, Ватто и всей этой школой» [2, с. 227]. Современники писателя, к которым он непосредственно обращался, создавая роман, были знакомы с картинами Буше и Ватто. То, что Сомс Форсайт имел слабость к чувственным, разнеженным, наполненным внутренним эротизмом полотнам Ватто и Буше, выступает непрямым, но важной характеристикой центрального персонажа романа, указывает на его слабые стороны, намекает на «проломы» в его викторианской броне, на его недостаточно “*stiff upper lip*”, что в итоге и привело к гибели героя. Ассоциативный шлейф, который создавался у современников автора романа благодаря этим аллюзиям, без соответствующих объяснений теряется. В переводе можно использовать прием дополнения: «Он увлекался наполненными чувственностью картинами Буше, Ватто и всей этой школой».

Оскар Уайльд сравнивал героев пьес с произведениями искусства, вспоминая мастеров живописи и скульптуры. Таким образом автор представлял многостороннюю характеристику героев. “*Mabel Chiltern is a perfect example of the English type of prettiness, the apple-blossom type. To sane people she is not reminiscent of any work of art. But she is really like a Tanagra statuette, and would be rather annoyed if she were told so*” [12, с.126]. – «Мэйбл Чилтэрн – идеальный образец английской женской красоты, бело-розовой, как-будто цветок яблони. Рассудительным людям она не напоминает никаких произведений искусства, но, если разобратся, она похожа на танагрскую статуэтку, хотя такой комплимент вряд ли пришелся бы ей по вкусу» [8, с. 128]. При переводе этого отрывка замысел автора был утрачен. Его сравнение Мэйбл Чилтэрн с танагрской статуэткой не случайно. Танагра – это местность в Беотии (Древней Греции), где приблизительно в 330 году до н.э. производились терракотовые фигурки. Чаще всего это были статуэтки стройных женщин. Характерным признаком танагрских статуэток была повышенная эмоциональность и эротичность изображаемых женщин. Природная сексапильность Мэйбл делала ее похожей на танагрские статуэтки, но «жесткий корсет викторианских правил» не давал ей даже подумать о чем-то таком. О. Уальд замечает: “*would be rather annoyed if she were told so*” - «хотя такой комплимент вряд ли пришелся бы ей по вкусу». На наш взгляд, объяснение культурного маркера «танагрская статуэтка» необходим в тексте перевода.

Перспективным для дальнейшего исследования кажется определение приемов, которые переводчики используют для передачи в переводе ассоциативного шлейфа культурно маркированных знаков оригинального текста.

#### ЛИТЕРАТУРА

1. Гуревич А.Я. Вопросы культуры в изучении исторической поэтики // Историческая поэтика. Итоги и перспективы изучения. – М.: Наука, 1986. – С. 153-167.
2. Голсуорси Дж. Сага о Форсайтах. – М.: «Известия», 1958. – Т.1. – 372 с.
3. Кубрякова Е.С. Концепт // Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. М., 1996. – 246 с.
4. Ковалева Л.В. Национальное своеобразие языковой объективизации концептов выраженных фразеосочетаниями, обозначающими реалии окружающей среды. // Вестник Воронежского гос. ун-та. Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация. Научный журнал. №1. – 2004. – 146 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. – 272с.
6. Кристи А. Пять поросят. / Пер. з англ. С. Никоненко – М, 1942. – С. 323-491.
7. Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций: Учеб. Пособие для студ. филол., лингв. и переводовед. фак. высш. учеб. заведений. – М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 432с.
8. Уайльд О. Портрет Дориана Грея: Роман. Рассказы. Пьесы / Пер. с англ. послесл. С.И. Бэлзы; Ил. А.П. Мелик-Саркисяна. – М.: Правда, 1987. – 480 с.
9. Шевалье, Пьер. Генрих III. Шекспировский король / Пер. с франц. Е. Хохловой. – М.: Terra – Terra, 1997. – 845 с.
10. Christie, Agatha. A Pocket Full of Rye. L.: Vintage, 1998, – 136 p.
11. Galsworthy, J. The Forsyte Saga. (In Chancery.) – Moscow, Progress publishers. – /1975/. – 304p.
12. Wilde, Oscar. Five Plays by Oscar Wilde. — N.Y.: Bantam Books, 1961. – 300 p.

#### REFERENCES

1. Gurevich, A. Questions of culture in studing historical poetic // Historical poetic. Results and perspectives of research. – М.: Nauka, 1986. – P. 153-167.
2. Galsworthy, J. The Forsyte Saga. (In Chancery.) – Moscow, Progress publishers. – 1975. – 304 p.
3. Kubriakova, H. Concept // Kubriakova H., Demiankov V., Pankratze Yu., Luzina L., Short dictionary of cognitive terms. M., 1996. – 246 p.
4. Kovaleva, L. National peculiarity of lingual objectiveness of concepts, expressed by the phraseological combinations, which define realias of environment // Journal of Voronezh State University. Linguistic and cultural communication. Scientific journal. №1. – 2004. – 146 p.
5. Karasik, V. Linguistic circle: person, concepts, discourse. Volgograd: Peremena, 2002. – 272 p.
6. Christie, Agatha. A Pocket Full of Rye. L.: Vintage, 1998, – 136 p.
7. Mechkovskaia, N. Semiotics: Language. Nature. Culture: Course of Manuals for students.
8. Wilde, Oscar. Five Plays by Oscar Wilde. — N.Y.: Bantam Books, 1961. – 300p.
9. Shevalie, P. Henry III. The Shakespearian king / Translation from French by Khokhlova. – М.: Terra, 1997. – 845 p.
10. Christie, Agatha. A Pocket Full of Rye. L.: Vintage, 1998, – 136 p.
11. Galsworthy, J. The Forsyte Saga. (In Chancery.) – Moscow, Progress publishers. – /1975/. – 304p.
12. Wilde, Oscar. Five Plays by Oscar Wilde. — N.Y.: Bantam Books, 1961. – 300 p.

#### *Associative train in rendering of culturally marked signs*

##### **J. Chalaia**

**Abstract.** Translation is considered through its correlation with such notions of cognitive linguistics as concept, cultural concept and artistic world picture. The main concepts of an historical era which determine specific features of conduct in the society and characteristic features of its material culture are presented in literary texts by culturally marked signs. To transfer the *associative train* of culturally marked signs the translator has to resort to specific techniques which help express its referential meaning alongside all other components.

**Keywords:** *fiction translation, culturally marked sign, associative train, socio-semiotic approach*



## Концептосфера сучасної французької соціальної реклами

А.О. Чернова\*

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

\*E-mail: cher3390@ukr.net

Paper received 26.01.16; Revised 29.01.16; Accepted for publication 15.01.16.

**Анотація.** Статтю присвячено дослідженню концептосфери сучасної французької соціальної реклами. Значну увагу було приділено визначенню понять «концепт» і «концептосфера» та окреслено їх загальну характеристику. Соціальну рекламу було поділено на шість підгруп та проаналізовано концептосферу кожної підгрупи, а також продемонстровано лексико-семантичну реалізацію окремих концептів.

**Ключові слова:** *концепт, концептосфера, лінгвоконцептологія, рекламний дискурс, соціальна реклама.*

**Вступ.** Як складний поліфункціональний культурний феномен, що постійно розвивається, реклама привертає увагу багатьох спеціалістів різних галузей: філософії, економіки, психології, зв'язків з маркетингом, соціології, масової комунікації тощо.

**Короткий огляд публікацій із теми.** Останнім часом значно активізувався інтерес до вивчення різних аспектів реклами й рекламного дискурсу з боку вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Про це свідчить аналіз наукових праць та публікацій, присвячених дослідженню реклами як особливого типу дискурсу [1; 5; 7] та аналізу її концептуального простору [2; 3; 4; 6].

Соціальна реклама є специфічним видом рекламного дискурсу, що має на меті благородні наміри – виховання моральних цінностей та покращення суспільства. Саме тому ми вирішили присвятити нашу статтю дослідженню соціальної реклами та її концептосфери як інструменту гуманізації сучасного суспільства споживання.

**Мета** нашої статті – дослідити та проаналізувати концептосферу французької соціальної реклами, виділити у ній окремі концепти та продемонструвати їх лексико-семантичну реалізацію.

**Матеріали і методи.** Матеріалом для нашої статті слугували повідомлення французької соціальної реклами, розміщеної на білбордах у містах, громадському транспорті, на сторінках друкованої преси та інтернет-видань. У науковій розвідці було використано наступні методи: метод індукції, дедукції, зіставний та описовий методи, а також метод дискурс-аналізу.

**Об'єктом** дослідження є дискурс сучасної французької соціальної реклами, **предметом** – його концептосфера та лексико-семантична реалізація кожного концепту.

**Наукова новизна** статті полягає у спробі комплексного дослідження концептосфери французької соціальної реклами та аналізу лексико-семантичної структури її концептів, які на сьогоднішній день є малодослідженими та потребують ґрунтовної наукової розвідки.

**Актуальність** статті зумовлено загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на розгляд мовних феноменів у перспективі синтезу їхніх когнітивних характеристик і дискурсивних параметрів, а також усвідомленням впливу

позамовного фактору на характер рекламної комунікації у цілому.

**Результати і їх обговорення.** Визначення сучасними лінгвістами дискурсу як «особливого ментального світу» або «концептосфери в динаміці» вимагає від дослідників не обмежуватися лише аналізом комунікативних стратегій, що є характерними для того чи іншого виду дискурсу, а й займатися пошуком концептів, які становлять його семантичну основу, вивчати особливості вербалізації цих концептів в мові [5, с. 1].

Сучасна соціальна реклама є дзеркалом процесів, що відбуваються у суспільстві, відбитком зміни його ціннісних пріоритетів та появи нових концептів, які реалізуються за допомогою мовних засобів.

Сучасні дослідники розглядають мову як універсальний засіб концептуалізації явищ дійсності. Лінгвоконцептологія – нова галузь міждисциплінарного знання, яка виникла наприкінці ХХ-го ст. і зарекомендувала себе як життєздатна наукова дисципліна з чітко окресленим об'єктом і предметом. Вона є «міждисциплінарним інтегративним підходом до розуміння і моделювання свідомості, пізнання, спілкування, діяльності» [3, с. 34]. А.Д. Белова підкреслює, що поряд з інтенсивністю досліджень у межах концептології виникає небезпечна тенденція: спроба до концептуалізації будь-якого слова [1, с. 29].

Відтак, лінгвоконцептологія вивчає опредмечені в мові культурні концепти. Предметом її дослідження є етнічний менталітет носіїв певних природних мов, зокрема й сукупність групових поведінкових і когнітивних стереотипів. Оскільки концепти мають мовне вираження, вважають, що найкращий доступ до опису концептів забезпечує мова [6, с. 126].

Саме тому лінгвоконцептологія тісно пов'язана з такими мовознавчими дисциплінами як лінгвосеміотика, лінгвокогнітологія та лінгвопрагматика. Але найтісніше вона кооперується з лінгвістичною семантикою, а точніше – з лексичною [4, с. 7].

У вузькому розумінні концепт постає як феномен життєвої філософії, як буденний аналог світоглядних понять, що закріплені в лексичі природних мов і що забезпечують стабільність і спадкоємність духовної культури етносу, тобто як найважливіша культурно значуща категорія внутрішнього світу людини (В.І. Карасик, Н.А. Красавський, М.В. Піменова, З.Д.

Попова, Г.Г. Слишкін, Ю.С. Степанов, І.А. Стернін та ін.).

У широкому розумінні концепт інтерпретується як нашарування ціннісних конотацій на значення слова, тобто будь-який вербалізований зміст якоюсь мірою відзначено етнічною специфікою [4, с. 56].

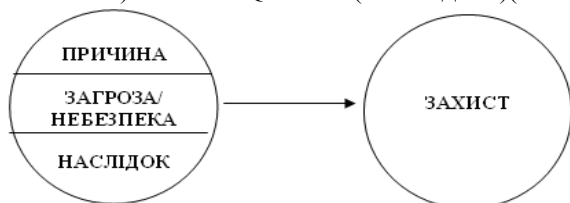
Особливістю концепту є те, що існує безліч способів мовної апеляції до нього («входів у концепт»), тобто за допомогою одиниць різних рівнів – лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень, речень. З іншого боку, і сама знакова одиниця іноді може відсилати до різних концептів, що дозволяє створювати витончені мовні фігури, засновані на амбівалентності, – загадки, евфемізми, підтексти, натяки, глузування тощо [4, с. 50].

Так чи інакше, будь-які наукові розвідки в області концептології зачіпають і питання систематизації. Говорячи про системність, науковці мають на увазі деяку сукупність типологічно різних концептів у їх єдності та розмаїтті, у якій вся палітра ментальних образів упорядковується у вигляді певних патернів, сформованих за принципами структури й системи [4, с. 211].

Концептосфера – це об'єктивно існуюча сукупність вербально позначених і вербально не позначених, національно маркованих ментальних одиниць лінгвокультури, упорядкованих за принципом системності та організованих на засадах множинності, цілісності, зв'язку і структурованості [4, с. 214].

У нашому дослідженні французьку соціальну рекламу ми умовно поділили на шість підгруп (соціальна реклама проти шкідливих звичок, соціальна реклама безпеки дорожнього руху, здорового майбутнього нації, чистого навколишнього середовища, соціальна реклама проти расизму, сексизму і гомофобії та соціальна реклама проти насилля над жінками) і окреслили концептосферу кожної підгрупи, а також продемонстрували лексико-семантичну реалізацію її концептів.

Дослідивши різні підтипи французької соціальної реклами, ми дійшли висновку, що центральними мегаконцептами є «MENACE» («ЗАГРОЗА») та «PROTECTION» («ЗАХИСТ»), які перебувають в опозиційних відношеннях. Мегаконцепт «MENACE» («ЗАГРОЗА») залежно від типу реклами може конкретизуватися у загрозу для життя та здоров'я, а також у загрозу для навколишнього середовища, яка є опосередкованою загрозою для життя людини. Відповідно цьому мегаконцепту підпорядковуються такі семантико-формульовані концепти як «CAUSE» («ПРИЧИНА») та «CONSEQUENCE» («НАСЛІДОК»)(мал. 1).



Мал. 1

Проаналізувавши концептосферу французької соціальної реклами проти шкідливих звичок, ми прийшли до висновку, що головний мегаконцепт

«MENACE» («ЗАГРОЗА») реалізується у концепті «DEPENDANCE» («ЗАЛЕЖНІСТЬ»), який є основним для цього підтипу рекламних повідомлень. Концепт «DEPENDANCE» («ЗАЛЕЖНІСТЬ») передається наступними лексемами та виразами: «*d'esclave*» – раб, людина, життя якої належить комусь іншому; «*je suis accro*», «*accro*» – неологізм, термін, створений для опису людини фанатично від чогось залежної; «*cyberdépendance*» – неологізм, новий тип залежності, залежність від комп'ютера та відеоігор, переважно застосовується до підлітків; «*fléau*» – стихійне лихо – в даному випадку відбулася ресемантизація терміну, залежність пояснюється як щось неминуче та жахливе (мал. 2).



Мал. 2



Мал. 3

Також, у деяких рекламних повідомленнях, ми спостерігаємо як семантика мегаконцепту «MENACE» («ЗАГРОЗА») розкривається в межах концептуальної рамки «CONSEQUENCE» («НАСЛІДОК»), тобто результат, до якого призводить залежність – хвороба, недієздатність, часткова інвалідність, тощо. Наведемо декілька прикладів лексичних одиниць, якими виражено цей концепт: «*décès*» – смерть, «*perte de mémoire*» – втрата пам'яті, «*stérilité*» – безпліддя, «*meurtriers*» – смертельні загрози.

Таким чином ми бачимо, що «CONSEQUENCE» («НАСЛІДОК») у французькій соціальній рекламі проти шкідливих звичок з семантичної точки зору передається наступними поняттями: хвороба, страждання, обмеження фізичних та соціальних можливостей, інвалідність, неможливість насолоджуватися життям, смерть.

Проаналізувавши концептосферу соціальної реклами, присвяченої безпеці дорожнього руху, ми побачили, що у цьому підтипі рекламних повідомлень основними концептами є «PROTECTION» («ЗАХИСТ») та «CAUSE» («ПРИЧИНА»). Причина у свою чергу розкривається через недотримання правил/нехтування обмеженнями та представлена концептами «COMMUNICATION» («КОМУНІКАЦІЯ») та «VITESSE» («ШВИДКІСТЬ»).

Центральне місце у французькій соціальній рекламі, що пропагує безпеку на дорогах, займає мегаконцепт «PROTECTION» («ЗАХИСТ»). У рекламі цього типу він представлений наступними лексемами та виразами: «*ceinture*» – пасок безпеки, «*équipement de sécurité*» – захисне обладнання.

Концепт «VITESSE» («ШВИДКІСТЬ») передається у французькій соціальній рекламі найрізноманітнішими виразами: «*rouler trop vite*» – їхати занадто швидко, «*dépasser les limites*» – перевищувати обмеження.

Досить часто перевищення ліміту допустимої швидкості передається інтенсифікатором **«trop»** – занадто, який для більшого підсилення ще може супроводжуватися прислівником **«beaucoup»**. Наприклад: **«rouler beaucoup trop vite»** – їхати занадто швидко.

Іноді концепт **«VITESSE»** («ШВИДКІСТЬ») пов'язується з лексемою **«jeunesse»** – молодість.

Також, це причини, через які водії намагаються виправдати поспіх та перевищення швидкості. Такі причини виражено наступними лексемами та словосполученнями: **«retard»** - запізнення, **«un rendez-vous amoureux»** – романтичне побачення, **«dire bonsoir à sa famille»** – привітатися зі своєю родиною. Жодна з цих причин не може виправдати підвищення швидкості, що у найгірших випадках може призвести і до летальних наслідків.

Концепт **«COMMUNICATION»** («КОМУНІКАЦІЯ») метафорично передається через «телефон» - як пристрій, що відволікає від водіння, та через «розмови по телефону за кермом». Цей концепт реалізується у наступному виразі: **«être ailleurs que sur la route»** – бути в іншому місці, а не на дорозі (мал. 3).

Мегаконцепт **«PROTECTION»** («ЗАХИСТ») у контексті протиставлення до мегаконцепту **«MENACE»** («ЗАГРОЗА») виражено наступними лексико-семантичними опозиціями, а саме: **«conduire – jouer»** – «керувати автомобілем – грати»; **«la vie – la mort»** – «життя – смерть»; **«sauver la vie – tuer»** – «рятувати життя – вбивати».



Мал. 4



Мал. 5

Проаналізувавши концептосферу соціальної реклами, що пропагує здорове майбутнє нації, ми побачили, що загроза часто реалізується через семантичну сферу її наслідку, передусім хвороби. Концепт **«MALADIE»** («ХВОРОБА») представлений наступними лексемами: **«le sida»**, **«la gonorrhée»**, **«l'herpès»**, **«l'anorexie»**, **«la boulemie»**, **«les maladies mentales»**.

Мегаконцепт **«PROTECTION»** («ЗАХИСТ») як опозиція до концепту **«MENACE»** («ЗАГРОЗА») є наскрізним у багатьох типах рекламних повідомлень і виражений лексемами **«se protéger»** – захищатися, та **«le condom»**, **«le préservatif»** – презерватив. Цей концепт також представлений лексемами **«la langue»** - мова, як спосіб захисту та комунікації, та **«la recherche»** - наука, дослідження, як єдина зброя, що може побороти хворобу (мал. 4).

Семантичне поле концепту **«CONSEQUENCE»** («НАСЛІДОК») нерідко має і емоційну складову: **«horrible»** - жахливий, **«faire trop mal»** – спричиняти забагато болю, **«ne se guérit pas encore»** – невиліковний. У концептосфері соціальної реклама чистого навколишнього середовища та екології мегаконцепт **«MENACE»** («ЗАГРОЗА») часто представлено як **«DANGER»** («НЕБЕЗПЕКА»), а **«PROTECTION»** («ЗАХИСТ») як **«RECYCLING»** («РЕЦИКЛІНГ»).

Концепт **«DANGER»** («НЕБЕЗПЕКА») в одній із реклам виражено семантичною опозицією «безпечно - небезпечно», що передає модальність невпевненості та порівнюється з пістолетом прикладеним до скроні, а також лексемами **«OGM»** – генно-модифіковані організми; **«transgénique»** – мутація, неприродне, непоправне; **«le poil»** – шерсть у людини як зовнішня ознака мутації; та іронічно вжитим виразом **«sans danger»** – безпечно: **«Le maïs transgénérique est vraiment sans danger (et bon pour le poil)»**.

Захист довкілля сконцентровано передусім навкруги його об'єкту, яким є: **«planète»** – планета, **«nature»** – природа, **«vert et beau»** – краса природи у всіх її проявах.

Лексема **«polluer»** (забруднювати) пов'язується із проблемою використання старих та дешевих автомобілів, які не мають належної фільтрації вихлопних газів, та іронічно обігрується тактикою соціального порівняння «бідний – багатий»: **«Les pauvres sont dégueulasses. Ils polluent.»**

Мегаконцепт **«PROTECTION»** («ЗАХИСТ») також пов'язується із допомогою бідним країнам третього світу та виражений лексемами **«planète»** – планета, об'єкт, який необхідно захистити, та **«mission»** – місія, відрядження до відсталих країн з метою допомоги: **«Partez en mission pour aider les Hommes et protéger la planète.»**

Одним із видів захисту є рециклінгу. Концепт **«RECYCLING»** («РЕЦИКЛІНГ») пов'язується із переробкою паперу та представлений лексемами **«le papier»** – папір та **«le chat»** – кіт, який має дев'ять життів, а папір ще й більше. Тут використовується семантичний ланцюг «життя – кіт – природа – папір». Вираз **«avoir droit»** – мати право є імпліцитним посиланням на конституцію Франції або ж на декларацію прав людини (мал. 5).

У соціальній рекламі проти расизму, сексизму, гомофобії та інших видів дискримінації мегаконцепт **«MENACE»** («ЗАГРОЗА») розкривається через концепт **«DISCRIMINATION»** («ДИСКРИМІНАЦІЯ»), а мегаконцепт **«PROTECTION»** («ЗАХИСТ») через концепт **«EGALITE»** («РІВНІСТЬ»).

З концептом **«DISCRIMINATION»** («ДИСКРИМІНАЦІЯ») пов'язуються словосполучення та лексеми: **«les relations homosexuelles»** – одностатеві стосунки; **«des questions»** – нерозуміння, невизначеність; **«compliqué»** – складний, труднощі з якими стикаються одностатеві пари.

Концепт **«EGALITE»** («РІВНІСТЬ») в одному з рекламних повідомлень представлено виразом **«La famille c'est sacrée»** – «Сім'я – це святе». Цей вираз інтердискурсивно пов'язано з концептом вільної європейської родини, у якій є абсолютно

прийнятими різні типи кохання та одностатеві стосунки.

Концепт «DISCRIMINATION» («ДИСКРИМІНАЦІЯ») як розподілення людей на класи виражено лексемами «*different*» – інший, «*diviser*» – розподіляти, «*faire diversion*» – урізноманітнювати. У деяких рекламних повідомленнях розподілення протиставляється єдності «*tous unis*».

Концепт «DISCRIMINATION» («ДИСКРИМІНАЦІЯ») за кольором шкіри виражено семантичною опозицією «*l'autre – moi*» – «інший – я» (мал. 6), а також виразами та лексемами «*la couleur de la peau*» – колір шкіри, як показник визначення майбутнього людини, «*exclusion*» – як виключення людини із суспільства, «*des hommes blancs*» – білі чоловіки, «*anti-racisme*» – антирасизм, «*métisser*» – змішувати раси. Також, ми звернули увагу на нестандартне використання кольорової палітри: чорний позначає позитивне, червоний – негативне.

Концепт «DISCRIMINATION» («ДИСКРИМІНАЦІЯ») у професійному плані виражено семантичною опозицією понять «*l'apparence*» – зовнішність та «*compétence*» – компетенція, які демонструють упереджене ставлення до людини за її зовнішністю.



Мал. 6



Мал. 7

Також, рекламу цього підтипу представлено лексемами «*le gâchis*» – безлад, як ситуація на ринку праці, «*métier d'homme*» – професія, якою може займатися лише чоловік.

Концепт «DISCRIMINATION» («ДИСКРИМІНАЦІЯ») за релігійними уподобаннями пов'язано з лексемами «*ignorer*» – не знати та «*imposer*» – нав'язувати. Маленька дитина, ще не вирішила, яку релігію хоче сповідувати, однак дорослі вже змушують її їсти кошерне чи халяль: «*Laura ignore manger Hatal ou Casher. Pourtant on lui impose.*»

Також, концепт «DISCRIMINATION» («ДИСКРИМІНАЦІЯ») у значенні боротьби з релігійною дискримінацією в одному з рекламних повідомлень представлено виразом «*A chacun sa religion*» – «Кожному своя релігія». Цей вираз наголошує на тому, що всі люди вільні обирати собі релігію в залежності від власного світобачення.

З концептами «EGALITE» («РІВНІСТЬ») та «TOLERANCE» («ТОЛЕРАНТНІСТЬ») асоціюються лексеми «*corps de femme*» – жіноче тіло, жінка як об'єкт сексуальної експлуатації у рекламі, поняття

тілесності; «*la belle*» – красуня, жінка не просто красива річ, а жива людина.

Лексеми «*les femmes*» – жінки, «*la mort*», – смерть, «*assassiner*» – вбивати розкривають семантичне поле концепту «TOLERANCE» («ТОЛЕРАНТНІСТЬ»), оскільки сотні жінок Індії було вбито лише тому, що вони жінки.

Наскрізно у рекламі цього підтипу є семантична опозиція КОНЦЕПТІВ «TOLERANCE» («ТОЛЕРАНТНІСТЬ») – «INTOLERANCE» («НЕТОЛЕРАНТНІСТЬ»), яка зустрічається як у рекламі проти сексизму та гомофобії, так і у рекламі проти расизму.

У соціальній рекламі проти насилля мегаконцепт «MENACE» («ЗАГРОЗА») реалізується через концепт «VIOLENCE» («НАСИЛЛЯ»), який представлено як гендерні стосунки, види насилля (вербальне, фізичне), смерть, каліцтво, та семантичні опозиції: «комунікація – мовчання», «приховування – викриття», «звинувачення – допомога».

Концепт «VIOLENCE» («НАСИЛЛЯ») у значенні «фізичне насилля» найчастіше виражено у французькій соціальній рекламі наступними лексемами: «*une victime*» – жертва, «*tuer*» – вбивати, «*violer*» – гвалтувати, «*assassiner*» – вбивати, «*torturer*» – катувати.

Також, цей концепт може набувати кількісних параметрів, показуючи масштаби цього явища, як наприклад у словосполученні «*75 000 femmes*». Масовість у свою чергу протиставляється одиничності – «*isolé*» – ізоляція, замкнутість у собі: «*75 000 femmes violées par an, ça fait beaucoup pour des cas isolés*».

Концепт «VIOLENCE» («НАСИЛЛЯ») як відсутність комунікації та приховування акту насилля виражено лексемами «*le silence*» – тиша, замовчування, «*se taire*» – мовчати, приховувати. Семантичною опозицією до відсутності комунікації є заклик до дії, говоріння, оприлюднення власної таємниці, який представлено виразами: «*parler*» – говорити, «*parlez-en*» – розкажіть про це, «*appelez*» – зателефонуйте, «*osez en parler*» – наважтеся розповісти, «*agissez*» – дійте, «*combattre*» – боротися.

Концепт «VIOLENCE» («НАСИЛЛЯ») як «мовчання» дуже цікаво представлено в одному з рекламних повідомлень у вигляді скоромовки: «*si tu te tais, elle te tue*» – «якщо ти мовчатимеш, воно тебе в'є», де «воно» це насилля (мал. 7).

Також, концепт «VIOLENCE» («НАСИЛЛЯ») як «мовчання» та приховування акту насилля, який є кримінальним злочином, представлено виразом «*les coins de portes*» – кутки дверей, які дуже часто слугують виправданням дійсної причини тілесних ушкоджень.

Окрім того, концепт «VIOLENCE» («НАСИЛЛЯ») виражено семантичною опозицією «*violence – indifférence*» – «насилля – байдужість», оскільки акт насилля залишається непокараним лише в тих випадках, коли присутня людська байдужість, або коли сама жертва виправдовує гвалтівника – «*innocenter un violeur*».

Концепт «VIOLENCE» («НАСИЛЛЯ») у контексті «насилля у шлюбі» – «*violences conjugales*» може спиратися на семантичну опозицію понять «у радості

– у горі» – «*pour le meilleur et pour le pire*», яка інтердискурсивно відсилає нас до тексту шлюбної обітничі.

Нестандартною реалізацією концепту «VIOLENCE» («НАСИЛЛЯ») є використання лексеми «*se maquiller*» – фарбуватися. Зазвичай, жінки фарбуються, щоб бути привабливим. Але виявляється, що не всі жінки фарбуються з цієї причини. Деякі наносять макіяж, щоб приховати синці та побіи.

Концепт «VIOLENCE» («НАСИЛЛЯ») у значенні «вербальне насилля», наслідки якого не є видимими, але не менш болючими, представлено лексемами: «*humiliation*» – приниження, «*brimade*» – залякування, «*hurlements*» – крики, «*insultes*» – образи, «*harcèlement moral*» – моральні утиски.

Наскрізним у рекламі цього підтипу є концепт «TOLERANCE» («ТОЛЕРАНТНІСТЬ») як розуміння та підтримка тих, хто постраждав від насилля. Гвалтівник повинен відчувати сором за скоєне, а не жертва, що боїться засудження суспільства та косих поглядів оточуючих.

**Висновки.** Концептосфера сучасної французької соціальної реклами зосереджена навколо

семантичного розгортання двох головних мегаконцептів «MENACE» («ЗАГРОЗА») та «PROTECTION» («ЗАХИСТ»), які перебувають в опозиційних відношеннях. Ці мегаконцепти в залежності від типу реклами і галузі набувають різного лексико-семантичного наповнення, а саме: загроза/захист життя та здоров'я, загроза/захист навколишнього середовища, загроза/захист від дискримінації та насилля. Також, загроза реалізується через її причину та наслідок.

Таким чином, мегаконцепт «MENACE» («ЗАГРОЗА») базується на семантичному розгортанні наступних концептів: «DEPENDANCE» («ЗАЛЕЖНІСТЬ»), «VITESSE» («ШВИДКІСТЬ»), «MALADIE» («ХВОРОБА»), «DANGER» («НЕБЕЗПЕКА»), «DISCRIMINATION» («ДИСКРИМІНАЦІЯ») та «VIOLENCE» («НАСИЛЛЯ»). Мегаконцепт «PROTECTION» («ЗАХИСТ») у свою чергу представлено як «RECYCLING» («РЕЦИКЛІНГ»), «EGALITE» («РІВНІСТЬ») та «TOLERANCE» («ТОЛЕРАНТНІСТЬ»). Всі ці концепти реалізуються як у вербальних формах, так і за допомогою візуальних образів.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Лінгвістичні перспективи і прогнози у XXI столітті // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К.: Логос, 2006. – № 1. – С. 22-32.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
3. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению метода // Научные труды Центроконцепта. – Архангельск: Поморский гос. ун-т, 1997. – Вып. 1. – С. 11-35.
4. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики/ Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 331 с.
5. Розмаріца І.О. Лінгвокогнітивні особливості англомовної комунікації у сфері екології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.О. Розмаріца. – К., 2004. – 20 с.
6. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Языки русской культуры, 2007. – 248 с.
7. Adam J.-M. Analyses du discours publicitaire / J.-M. Adam, M. Bonhomme. – Toulouse: Éditions Universitaires du Sud, 2000. – 230 p.

#### REFERENCES

1. Belova A. Linguistic perspective and forecast in XXI century // Linguistics of XXI century: new researches and perspectives. - K.: Logos, 2006. - № 1. - P. 22-32.
2. Karasyk V. Linguistic Circle: Personality, Concepts, Discourse. - M.: Gnosis, 2004. - 390 p.
3. Liapin S. Conceptology: to creation of method // Scientific issues of Central concept. - Archangel: Pomor State University Press, 1997. - Vol. 1. - P. 11-35.
4. Prykhodko A. Concept and concept systems in cognitive and discursive paradigm of linguistics / Anatoliy Mykolajovych Prykhodko. - Zaporizhzhya: Premier, 2008. - 331 p.
5. Rozmaritsa I. Linguistic and cognitive features of communication in modern English environmental discourse: Abstract of PhD thesis: spec. 10.02.04 "Germanic languages" / I.O. Rozmaritsa. - K., 2004. - 20 p.
6. Stepanov Y. Concepts. A thin layer of civilization /Yurij Stepanov. - M.: Russian Culture, 2007. - 248p.
7. Adam J.-M. Analysis of advertising discourse / J.-M. Adam, M. Bonhomme. - Toulouse: Editions of South University, 2000. - 230 p.

#### Concept sphere of modern French public advertising

A. Chernova

**Abstract.** The article studies the concept sphere of contemporary French social advertising. Particular attention was paid to the definition of the notions of “concept” and “concept sphere” and to the description of their general characteristics. The public advertising was divided into six subgroups and the concept sphere of each subgroup was defined. Moreover, the lexical-semantic realization of individual concepts was demonstrated.

**Keywords:** *concept, concept sphere, linguistic conceptology, advertising discourse, public advertising.*

#### Концептосфера современной французской социальной рекламы

A.A. Чернова

**Аннотация.** Статья посвящена исследованию концептосферы современной французской социальной рекламы. Особое внимание было уделено определению понятий «концепт» и «концептосфера», а также обозначено их общую характеристику. Социальную рекламу было разделено на шесть подгрупп и проанализировано концептосферу каждой подгруппы, а также продемонстрировано лексико-семантическую реализацию отдельных концептов.

**Ключевые слова:** *концепт, концептосфера, лингвоконцептология, рекламный дискурс, социальная реклама.*

## I. Gasprinsky's "Terjiman": genre prospect

L. Dynikova

National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine

\*Corresponding author. E-mail: dynan@ukr.net

Paper received 23.01.16; Revised 27.01.16; Accepted for publication 15.02.16.

**Abstract.** The article is devoted to the study of journalism of the first Crimean Tatar periodical the "Terjiman", which became a powerful factor in overcoming cultural nihilism among Muslims. The content and genre structure of the "Terjiman" newspaper is analyzed the variety of manifestations of journalism is explored, features of materials submission in the publication. Study of features of informational, analytical, and artistic and journalistic genres of the "Terjiman" allowed us to present its compositional model and find out genre-stylistic features of materials and, therefore, follow the path of the origin and development of the Crimean Tatar journalism.

**Keywords:** Crimean Tatar publicism, genre, culture, architectonic, national journalism.

**Introduction.** Journalism as a specific branch of social and political creativity, combining artistic reflection of life and its scientific and sociological study presented in various literary forms and genres. Journalism in the history of the Crimean Tatar literature of its time became the engine of social processes and cultural development not only of the Crimea, but the entire Muslim community of the Russian Empire. In particular it was the primary mean of intercultural communication establishment of the Islamic world and the Christian West.

The first periodical of the Crimean Tatars was the newspaper "Terjiman" founded by Ismail Gasprinsky. This edition had a decisive influence on the development of the Crimean Tatar culture, literature and journalism, it educated future scientists, writers, educators and politicians. Speaking about the importance of the newspaper "Terjiman", a famous Tatar educator Dzhamaletdin Walide [1] noted that the "Terjiman" for the Turkic people was more important than the "Times" for Europe.

The "Terjiman" pulled together the creative forces of the nation, its pages had new artistic and journalistic genres, not typical for the Crimean Tatar literature of those days. However, the potential genre creative edition has not been the subject of the detailed study yet. Some investigation in this regard can be found, for example, in [2, 3]. Therefore journalism of the "Terjiman" requires further study as the original phenomenon of the Crimean Tatar culture on the mark of the nineteenth and twentieth centuries. It reflects in one form or another I. Gasprinsky's views on further development of society based on the intercultural communication.

**The purpose** of this article is to determine its genre and style features of the publication "Terjiman" based on the analysis of substantive content, consider the main themes and issues that I. Gasprinsky raised in this edition, and, therefore, follow the path of development of the Crimean Tatar journalism.

Scientific understanding of the creative heritage of I. Gasprinsky was based on the use of historiographic, comparable methods and contextual analysis in the study of substantive content of the publication "Terjiman" and its evolution.

**Information genres in the "Terjiman".** I. Gasprinsky was a master of word, and developed his own style, which was characterized by its simplicity, conciseness and clarity. It was just such a language with which the educator wanted to unite the entire Muslim world.

The most common information genre in the pages of the "Terjiman" is notes. I. Gasprinsky provides

information about the various events and phenomena both in the life of Muslims and the world in general with regard to their social significance in small-scale materials. Subject of the information articles in the newspaper covered a diversity of people's life, the development of science, culture, art. Some of the articles concerned the facts of everyday life, and were the result of direct observations of I. Gasprinsky, other articles provided information about public events, research.

The event-related note is the main flow of information publications on the pages of the "Terjiman" – in sections of "Local news", "Inner news", "News", "Different news" information about the actual phenomena, processes, situations, facts and events is reflected. The newspaper prints details of a different nature ranging from reports on meetings, conventions, activities of organizations as well as messages of agricultural content about the weather conditions, the non-standard events in the life of ordinary citizens.

Herewith, these notes are usually not purely factual, but also contain the assessment of the situation by I. Gasprinsky himself, moral and instructive component and gain analytical nature. So, on the first page issue 2 (January 17) in 1884 is a message about the death from starvation of the homeless. The note begins with a message about the death of the man then I. Gasprinsky expresses his thoughts about humanism and the relation to one's neighbor, and finally a factual material about the identity of the deceased, his family. And the author concludes everything with refer to the son of the deceased man and his conscience.

In section "Sumish", that often appeared in the newspaper, mostly were published notes-tips, basic content of which is the program information. I. Gasprinsky gave advices mainly in the household, housekeeping, etc. (e.g. "Silk Painting", "Improving the pears through apple instilling", "Miraculous mixture against joint ache at a cold or rheumatism", etc.).

I. Gasprinsky also didn't leave out in the cold various cultural events: notes-news on the pages of "Terjiman" contain reports of exhibitions, new books, charity events and the like. Thus, in the issue 16 for 1885 the editor writes that the city school teacher Bakir Efendi composed "A guide to the spelling", and in collaboration with the teacher Aji Khalil – "Geography of Russia" and "Elementary arithmetic". It is also reported that some advocate of education is publishing "Alphabet using the new system" and "Grammar", and, moreover, literary texts are getting ready for translation. Summing up, I. Gasprinsky said

“We are looking at these facts like on the bloom of mental awakening of our Muslims”.

Educator closely followed domestic and foreign figures of science and culture. Accordingly, on the pages of the “Terjiman” the anniversary congratulations or obituaries flashed out from time to time.

Using correspondence genre, I. Gasprinsky covered social issues, political and economic situation in one or another region that was inhabited by Turkic-speaking people. In particular, an educator on the pages of his newspaper always talked about his travels across the country, abroad. I. Gasprinsky’s correspondence is notable for its unique clearly – the author entered in details of everyday life and explication that is a sign of his style, and sometimes fell back on exquisite oriental style (especially when it came to official events and meetings with officials). Correspondence made from the travels of the publisher brings his works “to the literary epistolary genre of the traveler” [2, p. 182]. Such correspondences, in particular, are “Several days in Istanbul” (no. 16, 1885), “The Great Ball at the Winter Palace” (no. 4, 1893). I. Gasprinsky often publishes correspondences in whole series under the joint title for a few issues (for example, “From Bakhchisarai to Tashkent” (no. 29–43, 1893). His correspondences educator builds on the facts of reality and tries to reflect life in all its manifestations, author position in which is dominant.

**Analytical genres in the “Terjiman”.** The newspaper “Terjiman” develops such analytical genre as article. The newspaper regularly placed advanced leading articles that opened the running issue. The subjects of these articles dealt mainly with topical events in the life of the Russian Empire, the Crimean Tatar population and the Muslim world in general. The tenor of the articles is the words of I. Gasprinsky referred to in the first issue of “Terjiman”: “Beginning a business in the name of Allah, let’s take up the pen for ministration to the truth and the light”. Main-feature-articles of I. Gasprinsky are notable for clear authorial setup on perception. Author convinces with opinion, influence on the minds and feelings. The editorials of the publisher were deeply analytical. Revealing the essence of social processes and phenomena, I. Gasprinsky almost always offers his own decisions or recommendations which are mostly very original. He carefully selects the facts, puts them in touch with events which they are generated, and deploys the argumentation system.

In issue 11 for 1885 posted on the front page the article “Regarding the unrest in the Suleyeva village” in which I. Gasprinsky expresses his opinion on charges of rebellion against the statutory government, which was considered by the Kazan Trial Chamber. The author notes that it is affronting for him that he did not know before about this case (in the Samara zemstvo compulsory insurance of cattle plague was imposed, but some villages have refused to execute the order, as a result of which caused the conflict), because he could explain to people who did not fully understood the requirements of the zemstvos, what exactly are these requirements and where does sharia come into the matter. After in the case context I. Gasprinsky approaches a problem of religion, behavior of Muslims and instructs how the government had to act so that there was no conflict, and stands on the protection of the convicted to prove that their acts were unintentional.

Herein the advices of the editor are not situational. They are applicable in many cases and will provide an opportunity to avoid many misunderstandings in the future: “This demonstrates once again how carefully and cautiously need to act different leaders if they want to achieve practical results from their activities”.

Another editorial of I. Gasprinsky “The issue of education of Russian Muslims” (no. 23, 1983) takes more than a column. The author considers the question of education of Muslims, the spread of the Russian language among them, opening of schools for them. This article encloses general research. It deals with the global problem points of the Muslim society of those days.

Articles of I. Gasprinsky possessed the enormity of the author's view, the depth of generalizations and conclusions. They are mostly the “core” of the issue. The articles covered almost all the subject areas of life of the Crimean Tatar population in Russia and abroad, in particular in the context of the problems of coexistence of people of different nationalities and confession in one state. I. Gasprinsky is trying to convince the reader of the correctness of his position by deploying logic-event-driven chain of evidence. He not only uses the consistency of the evidence, but also widely uses the means of emotional impact. It was in his articles where educator made a set of his proposals (in particular the need to study in the traditional national schools, some kind of profession, as well as the Russian language, where a sound method of teaching was introduced).

**Artistic and literary genres in the “Terjiman”.** The first journalistic works of I. Gasprinsky appeared in printing form in 1871-1875 during his travels in Europe, Africa and Asia [2, p. 180]. By the time he posted his messages about eastern life on the pages of newspapers of St. Petersburg, Moscow and Odessa. However, the majority of journalistic works was published it in the newspaper “Terjiman”.

Artistic and journalistic materials on the pages of the “Terjiman”, representing a response to the current and topical events of the Muslim world, not only provided readers with information, but also performed the function of aesthetic education. Journalism of I. Gasprinsky is notable for high artistic form of and reflects the views of the educator in expressive way, his attitude to the serious socio-cultural problems. It always contains a public-interest component. It is emotionally rich and carries a large amount of author’s emotions. Almost every issue published essays, satires, pamphlets that reflected various aspects of life of Crimean Tatars, the state of women, national life, etc. Stated in the journalistic texts questions (e.g., “Appeal to the Egyptian fellah”, “About something”, “Letters of Baba Rahim”, etc.) were intended to lead to ideological and philosophical speculations and conclusions. I. Gasprinsky addressed his texts to a wide readership, and made the emphasis on the formation of views on the lives of people, their attraction for participation directly in his implementation.

Also I. Gasprinsky publishes educational texts (for example, “Essay on the history of shipbuilding”, no. 11, 1883) are designed to expand the cultural horizons of the Crimean Tatars, to attract them to science, technology, art, and literature.

Very often in the pages of the “Terjiman” I. Gasprinsky publishes problem essays, in which he first

analyzes the important issues in their specific manifestations, the actions of individuals and groups. Understanding of a large issue of facts, the synthesis of diverse material allows the educator to talk widely about current issues. Such problem essays, in particular, are “Couple words about adultery” no. 53, 1886, the cycle of “Life and printing in Turkey” no. 41 (1884) – no. 9 (1885), and others.

The feuilleton genre revealed a satiric side of I. Gasprinsky as his another fabulous talent. Using the invincible power of laughter and derision, the educator exposes negative facts, processes and phenomena of reality. At the heart of his feuilletons are not only loud and obvious facts but also facts that are ordinary and normal. And even here the skill and a deep understanding of reality of I. Gasprinsky, who was able to notice such seemingly irrelevant facts, see their internal content, the moral underpinnings. Generalizing negative facts I. Gasprinsky condemns them, denies evil, and explains its roots and consequences. The issue 6 of 1883 under the name Baba Rahim published the feuilleton “Letters of Baba Rahim” in which the author quasi refers to the “Terjiman” like to his son. Baba Rahim said that in his city Uzun-Top (with a note given that the city is missed on all maps and there is no need to know its location) people are divided into four categories: people of knowledge; people who do not know anything, but who can learn and be moved to the first category; people who do not know anything and do not want to know (they do not worth attention, because they are not harmful); and finally, people who do not know anything, but they are sure that they know everything (“This is the punishment of Allah!”). Then Baba Rahim said that public opinion “is something that turns clever into fools, and makes clever of fools...”, and tells the appropriate instructive ironic story.

The essay of I. Gasprinsky is the pinnacle of his journalistic creativity [2, p. 182]. Small in size and free in the composition, these texts consider individuality texts and questions. They hand over personal, subjective considerations, impressions, observations, thoughts of the publisher associated with both editorial and educational activity. Essay of I. Gasprinsky are notable for presentation logic, conclusiveness, clarity, presentation skills. For example, the essay “Russian Islam. Thoughts, notes and observations” refers the issues of internal national policy of the Russian Empire in comparison with other, western in the first place, multiethnic states. The essay “It is better to be safe than sorry” is an argument of the educator of a man and nature, lifestyle and health.

On the pages of the “Terjiman” publisher regularly publishes letters to the editorial office from readers. These letters are of different topics, which are often given editorial comment (who is actually I. Gasprinsky himself). Issue 26 of 1883 published a letter of A. Abibulla Efendi, in which he says that he agrees with the article in one of the previous editions of the “Terjiman” that teachers are not paid well for their enhanced performance. At the same time, he notes that it is also necessary to pay attention to the position of the mullahs and khatibs, who also have low wages. I. Gasprinsky on behalf of the editorial board responses that “we need to think of a decent maintenance of the clergy”. Or, in the issue 2 of 1884 I. Gasprinsky publishes an excerpt from the letter of Anvareva Ulla, who expresses his opinion on the possibility of combining Islam and civilization. The editor said that he published this letter, because of its interesting content and language.

Feedback from readers not only allowed editor to quickly obtain information about the daily problems of the population, but also monitor the reaction of readers to the publication in the “Terjiman”, which was especially important in the context of his educational activities. After all, although I. Gasprinsky acted slowly and as tolerant as he could, but still had to overcome many obstacles associated in particular with the conservative outlook of the population. Therefore, reader’s feedback on his articles gave him the opportunity to see what is worth more attention, or where there is a need to change approach in order to achieve his goal.

**Conclusions.** The “Terjiman” played a significant role in the organization and promotion of national education and training, the spread of the idea of arrangement of multicultural state on the principles of national equality. More than a quarter of a century the edition performed various functions, from the source of information for the Turkic people of Russia to the methodical assistance for teachers, from a speaker of the new political Islamic forces to the repel all the latest stuff, which appeared in the literature and culture. On its pages of the publication new artistic and journalistic genres appeared, not typical for Crimean Tatar literature of those days. The “Terjiman” had a decisive influence on the development of the Crimean Tatar culture, literature and journalism.

Materials of “Terjiman” require further study as a source for research in ethnology, pedagogy, history, folklore, sociology, economics, literature and journalism of Turkic-speaking people of the Russian Empire and particularly the Crimean Tatars at the turn of the nineteenth and twentieth centuries.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Валидов Дж. Очерки истории образования и литературы татар / Дж. Валидов. – Казань: Иман 1998. – 81 с.
2. Ганкевич В. Ю. На службе правде и просвещению. Краткий биографический очерк Исмаила Гаспринского (1851–1914) / В. Ю. Ганкевич. – Симферополь: Доля, 2000. – 328 с.
3. Ситмететова С. А. Жанры и типы публикаций в газете “Терджман” / С. А. Ситмететова // Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Сер. История. – 2008. – Т. 21 (60), № 1. – С. 43–51.
4. Терджиман [научно-просвітн. газ.] / засновник І. Гаспринський. – 1883–1914. – 4 полоси.



#### REFERENCES

1. Validov Dzh. Epitome of history of Tatar's education and literature. – Qazan, Tatarstan: Iman, 1993. – 81 p.
2. Gankevich V. Ju. In the service of truth and enlightenment. Short biography of Ismail Gasprinsky (1851–1914). – Simferopol, Ukraine: Dolja, 2000. – 328 p.
3. Sitmemetova S. A. Genres and article types in the newspaper “Terjiman” // Sci. Notes of V.I. Vernadsky TNU. Ser. History. – 2008. – Vol. 21 (60), no. 1. – P. 43–51.
4. Terjiman [education and research paper] / I. Gasprinsky, Ed. – 1883–1914. – 4 type pages.

#### **“Терджиман” І. Гаспринського: панорама жанрів Дьнікова Л. Ш.**

**Анотація.** Стаття присвячена вивченню публіцистики на сторінках першого кримськотатарського періодичного видання “Терджиман”, що стало могутнім чинником подолання культурного нігілізму в мусульманському середовищі. Аналізуються контент і жанрова структура газети “Терджиман”, досліджується розмаїття проявів публіцистики, особливості подання матеріалів у виданні. Вивчення особливостей інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрів “Терджимана” дало змогу представити його композиційну модель, з’ясувати жанрово-стилістичні особливості матеріалів і, отже, прослідкувати шлях зародження і розвитку кримськотатарської публіцистики.

**Ключові слова:** кримськотатарська публіцистика, жанр, культура, архітектоніка, національна журналістика.

#### **“Терджиман” ІІ. Гаспринського: панорама жанрів Дьнікова Л. Ш.**

**Анотація.** Стаття посвящена изучению публицистики на страницах первого крымскотатарского периодического издания “Терджиман”, которое стало могучим фактором преодоления культурного нигилизма в мусульманской среде. Анализируются контент и жанровая структура газеты “Терджиман”, исследуется разнообразие проявлений публицистики, особенности представления материалов в издании. Изучение особенностей информационных, аналитических и художественно-публицистических жанров “Терджимана” позволило представить его композиционную модель, определить жанрово-стилистические особенности материалов и, следовательно, проследить путь зарождения и развития крымскотатарской публицистики.

**Ключевые слова:** крымскотатарская публицистика, жанр, культура, архитектоника, национальная журналистика.

## Явище лексичної компресії з віддієслівним компонентом у мові французьких ЗМІ

І.В. Яблонська-Юсик\*

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

\*E-mail: irynaussyk@i.ua

Paper received 15.12.15; Revised 22.12.15; Accepted for publication 30.12.15.

**Анотація.** В даній статті розглянуто актуальні питання сучасної лексикології – термінотворення за допомогою лінгвістичної компресії на матеріалі текстів французьких періодичних видань. Окреслено причини виникнення лексичної компресії, проаналізовано окремі випадки вживання складноскорочених слів, утворених від дієслівних основ, особливості їх функціонування та синонімізації у межах тематично необмеженого контексту, а також наведена їх умовна класифікація. Розглянуто основні способи компресії на лексичному рівні: слова-апокопи, телескопічні утворення, аббревіатури та їх структурні типи. Визначено можливі варіанти паралельного вживання семантично ідентичних скорочених форм. Виявлено омонімічні скорочення та їх тенденцію до багатозначності у французькій мові.

**Ключові слова:** лексична компресія, аббревіатура, синонімія, гіперо-гіпонімія, мас-медійний дискурс

**Постановка проблеми.** За спостереженнями багатьох вчених розвиток мови визначається взаємодією двох протилежних тенденцій – прагненням комунікатора до «оптимізації мовного коду», що пов'язано з розширенням структури мови, та його прагненням до «економії зусиль», що особливо виразно проявляється в розмовній мові [1]. Серед факторів, які пояснюють інтерес лінгвістики до вивчення проблеми економії мовних засобів варто назвати загальне прискорення ритму життя. В сучасну епоху технічного прогресу та стрімкого перебігу подій, коли основним засобом комунікації стали Інтернет і мобільний телефон, найбільш актуальним є поняття «економії часу», що зумовлює прагнення до скорочення витрат на вербальну комунікацію і посилення тенденції до економії лексичних одиниць на сучасному етапі розвитку мови.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У попередніх статтях було досліджено словотвірні особливості віддієслівних іменників, описано комбінаторні характеристики цих синонімічних деривативів, акцентовано увагу на їх морфології та семантичній диференціації, що і слугувало відправною точкою для характеристики скорочених деривативних форм, які конкурують в сучасній мові з повними похідними іменниками.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Актуальність дослідження зумовлена декількома обставинами. По-перше, загальним спрямуванням сучасних філологічних досліджень на вивчення ефективних мовних засобів швидкої передачі інформації сьогодення. По-друге, незважаючи на численні лінгвістичні праці, проблема мовної компресії не входить до низки докладно вивчених, особливо що стосується віддієслівних скорочень, а отже, потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

**Мета статті** – охарактеризувати явище лексичної компресії задля висвітлення причин практичного вживання та закономірностей функціонування скорочень на матеріалі статей французьких мас-медіа. Матеріалом для дослідження послужили тексти публіцистичного стилю з новітніх періодичних видань (Le Monde, Le Figaro, Le Nouvel Observateur) та ін.

**Виклад основного матеріалу.** У житті сучасного суспільства ЗМІ займають провідне місце: окрім звичного інформування вони заповнили дозволя і

впливають не лише на сприйняття навколишньої дійсності, а й на тип самого суспільства, який наразі іменується як «інформаційне суспільство». Поява в мовознавстві нового напрямку – медіа лінгвістики – стала відгуком сучасної наукової думки на запити сьогодення [2]. Зі зростанням потоків інформації все актуальнішими стають і засоби її раціональної подачі: збереження часу, зусиль та економії вербальних засобів. Формальне обмеження мас-медійних текстів зумовлено прагненням їх авторів подавати інформацію прагматично, задовольняючи вимоги читача, чому слугують прийоми лінгвістичної компресії.

Лінгвістична компресія як мовно-комунікативне явище полягає у скороченні структури мовних одиниць без втрати смислового наповнення повідомлення. Проблемам компресії в мові присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників: Р. Будагова, Н.С. Валгіної, Т.Г. Винокура, М.В. Зелікова, М. Ярмашевича, А. Мартіне, М. Марло та інших. Шарль Баллі зауважив, що чим більше людей пишуть і розмовляють певною мовою, тим більше ця мова спрощується, звільняється від складностей, які утруднюють повсякденне спілкування: граматику упорядковується, словник стає більш абстрактним, а буденні поняття узагальнюються. Необхідно підкреслити, що мови країн, які були найактивнішими в історичний період колонізаторства, наприклад англійська, іспанська, французька характеризуються найпростішими і найправильнішими формами [3, с.99].

А. Фрей висловив нетривіальну думку щодо проблеми економії мовленнєвих засобів. Він вважав, що існує два види економії: на рівні мовлення і на рівні пам'яті. Економія на рівні пам'яті, зумовлена прагненням комунікантів вживати готові вирази та різні мовленнєві кліше, а економія на рівні мовлення є логічною або розумною, оскільки зумовлюється систематичною необхідністю говорити лаконічно і зрозуміло [3, с. 99]. Прагматичний аспект закономірності економії полягає у тому, що на вимову і розуміння слів має витрачатися мінімум часу. Це пояснює причину виникнення різних скорочень, еліптичних конструкцій, апокоп та аферез, які притаманні французькій розмовній мові.

Сучасні мас-медійні тексти все частіше втрачають деякі характеристики наукового стилю, якому притаманна відсутність емоційного забарвлення,

знеособленість повідомлення, статичність, пов'язана з підвищеною частотою вживання іменників та прикметників. Натомість набувають рис публіцистичного стилю: чуттєвості, експресії, тяжіння до синонімії, вживання віддієслівних іменників, кліше тощо. Тому можна зробити висновок, що тексти, друкованої преси та інтернет-видань перебувають на межі двох стилів, і це, безперечно, впливає на мову цих текстів, останні набувають рис обох стилів і характерної для них необхідності скорочення лексичних одиниць, подекуди вживання розмовної лексики.

Розмовна лексика вживається в публіцистиці як ефективний засіб передачі інформації у стислій формі і є, водночас, наголошенням на універсальності форми найменування певного явища. З цією метою скорочені форми іменників спостерігаються у заголовках статей:

Les Français toujours **accros** aux antibiotiques [7].

Comment les islamistes radicaux endoctrinent les **ados** françaises [10].

Принцип економії має універсальний характер, оскільки він є однією з головних причин змін у всіх мовах. Також зазначений принцип проявляє свою універсальність і в тому плані, що знаходить своє вираження на всіх рівнях мовної системи. Саме А. Мартіне відзначив той факт, що принцип економії діє на всіх щаблях мови. Адже він наголошував на тому, що практичні потреби спілкування припускають постійну або значну надмірність мовної форми, характерну для всіх її рівнів [3, с.100] Однак найяскравіше цей спосіб представлений саме у лексиці.

Мовна компресія на лексичному рівні виражається у зменшенні звукової і лексичної форм певної лексичної одиниці, або у стягненні цілого словосполучення в одне слово. Внаслідок цих процесів, утворюються наступні лексичні одиниці:

- 1) ініціальні скорочення (аббревіатури, сигли);
- 2) усічені слова (апокопа);
- 3) телескопні утворення [3, с.100];
- 4) скорочені словосполучення.

Проаналізуємо кожен з видів лексичної компресії в публіцистичному тексті.

1. Інтенсивне входження в ужиток аббревіатур зумовлене передусім позамовними чинниками, зокрема активізацією міжнародних зв'язків України в галузі літакобудування, організації повітряного руху, розвитком економіки, науки, співпрацею держави з міжнародними організаціями ООН, ОБСЄ тощо.

На думку Н.Ф. Клименко, «аббревіатура – це похідне слово, що утворюється складанням скорочених основ і буває здебільшого еквівалентною словосполученню, яке її мотивує» [4]. Віддієслівними у нашій статті будемо вважати аббревіатури, утворені від терміна-словосполуки, де ключове слово або хоча б один елемент є похідним від дієслова.

В залежності від фонемного складу і способу вимови у французькій мові виокремлюють такі групи аббревіатур:

*альфабетизми* – буквені скорочення, в яких кожна літера вимовляється як в алфавіті: AG [aʒe] – Assemblée générale, HLM [aʃɛlɛm] – Habitation à loyer modéré, MRG [ɛmɛʒe] – Mouvement des radicaux de gauche, TGV [teʒeve] – Train à grande vitesse, ISF [iʃɛf]

– Impôt de solidarité sur la fortune, PNB [peʁnbe] – produit national brut ;

*акроніми* – звукові аббревіатури, які мають не менше однієї голосної і вимовляються зливо: Orsec – Organisation des secours, DEB – Dîner en blanc, GIR – groupe d'intervention régional, SAMU – Service d'aide médicale urgente, CAPES – Certificat d'aptitude au professorat de l'enseignement du second degré, CAPET – Certificat d'aptitude au professorat de l'enseignement technique, FNSEA – Fédération nationale des syndicats d'exploitants agricoles,

Суть аббревіаційного способу полягає в тому, що внаслідок скорочення (аббревіації) слів терміна-словосполуки утворюється слово-аббревіатура, яке набуває граматичних ознак іменника [4]. Особливістю аббревіатур є їхнє паралельне існування зі словосполуками (VPC = vente par correspondance), а також те, що вони «виникають услід за повним найменуванням», наприклад, restaurant universitaire (resto U) Появу нового типу слів — аббревіатур — М. Я. Плющ пояснює удосконаленням і збагаченням системи словотворення попередніх епох мови [4].

За семантичним значенням аббревіатури можна поділити на дві категорії:

1) *загальновідомі*: ONU (Organisation des antions unies ), OTAN (Organisation du traité de l'Atlantique Nord ), OSCE (Organisation pour la sécurité et la coopération en Europe ), TGV (Train à grande vitesse), OMS (organisation mondiale de la santé), HLM (Habitation à loyer modéré), SAMU (Service d'aide médicale), CV (*лат.* Curriculum vitae), PS (*лат.* Post scriptum) [6-9];

2) *маловідомі*, значення яких ідентифікується в контексті: DEB (dîner en blanc – вечеря в білому), VTC (véhicules de tourisme avec chauffeur – туристичний автомобіль з водієм), GIR (groupe d'intervention régional – регіональна група втручання), OEA (organi-sation des Etats Américains – організація американських штатів), FNSEA (fédération nationale des syndicats d'exploitants agricoles – національна федерація профспілок фермерів) [6-9].

Лексична компресія вживається для скорочення слів та словосполучень на позначення:

- організацій, компаній, угрупувань – OMS, ONU, OSCE, OCDE, GIR;
- професій та тимчасової зайнятості – DG, PDG, VPR, prof, accro ;
- споруд, закладів громадського харчування – HLM, BBC, resto, labo ;
- засобів пересування – VTC ;
- одягу – pull, *англ.* trench ;
- документів – CV, ms. (в однині) / mss (у множині) ;
- цифрової техніки – ordi, portable ;
- дії, стану – détox, colo, déco, gaspi ;
- понять та явищ – VPC, flash mob, show biz, propo, impro [6-9].

Однією з основних причин виникнення аббревіатури є потреба в точності, мовленнєвій і графічній економії. Характерною рисою термінологічної аббревіації є те, що вона найчастіше використовується як паралельний варіант багатоконпонетних термінів, які, зазнаючи компресії, утворюють нові слова, не

змінюючи значення вихідного терміна: show business – **showbiz**, flash mobilisation – **flash mob** тощо.

2. Усічені слова у французькій мові представлені у вигляді апокопи (adolescent – **ado**, coloration – **colo**, gaspillage – **gasp**, ordinateur – **ordi**).

3. Телескопія – це такий спосіб словотвору, при якому нове слово виникає у результаті злиття двох повнозначних слів з супутнім усіченням одного з них. Нова лексична одиниця представляє собою формальне і семантичне сполучення: santé + consommateurs = **sanco**, vélo + révolution = **vélorution**.

4. Скорочені словосполучення, як і телескопічні віддієслівні утворення, рідко зустрічаються в сучасній мові: *англ.* start-up company – le **start-up**, stand-up comedy – le **stand-up**.

З точки зору семантики повна форма скороченого слова є ключем для розуміння його змісту, тому багатоскладовий термін і його аббревіація є тісно

взаємопов'язані, а отже, взаємозамінні, і вживаються як абсолютні синоніми : La filiale française de la société américaine **de véhicules de tourisme avec chauffeur (VTC)** [...] [8].

Словникова дефініція в даному випадку виступає в ролі уточнюючого додаткового елемента, і розкриває імпліцитне значення скороченого слова та тлумачить значення повного його еквівалента як терміна. В інших випадках значення скорочень-неологізмів знаходиться в контексті, як у випадку з аббревіатурою DEB (Dîner en blanc – вечеря в білому):

Le pique-nique élitiste lancé dans la capitale en 1988 est désormais une marque déposée, qui organise des événements dans cinquante villes aux quatre coins du globe. [...] Né à Paris il y a 26 ans, le Dîner en blanc, pique-nique «sauvage» à l'esprit sélectif, séduit de plus en plus de villes dans le monde [6].

Табл. 1. Рівні синонімізації аббревіатур

Скорочена форма, аббревіатура	Повна, варіантна форма	Перифраз / прикладка	Неологізм	Еліпс
<b>BBC</b>	Bâtiment basse consommation	-	-	-
<b>DEB</b>	Dîner en blanc	pique-nique «sauvage» (à l'esprit sélectif)	-	-
<b>CV</b>	Curriculum vitae	-	CV vidéo	curriculum
<b>PS (P.-S, P.S.)</b>	Post scriptum / Postscriptum	-	-	-

Синоніміка аббревіацій яскраво прослідковується в тексті за допомогою:

- лексичних засобів: неологізмів – le CV vidéo
- стилістичних засобів: аналогії – Le CV vidéo: la nouvelle façon de se démarquer; еліпса – curriculum; перифрази – pique-nique «sauvage» ;
- граматичних: прикладки – le Dîner en blanc, pique-nique «sauvage» à l'esprit sélectif.

Семантично об'єднані скорочені ЛО вступають у синонімічні зв'язки, які можна представити у вигляді повного синонімічного ланцюжка в межах однієї мови таким чином: **повна форма** → **скорочена форма** → **орфографічний варіант скорочення** → **перифраз** → **неологізм** → **еліпс** (див табл.)

Синонімічні відношення, які існують між складноскороченими словами поза межами однієї мови, можна представити таким чином:

- 1) скорочене слово – повна форма;
- 2) різномовні еквіваленти (ONU – ООН, OSCE – ОБСЄ, OTAN – НАТО);
- 3) орфографічний варіант скорочення PS = P-S, P.S.

В контексті цієї класифікації цікавим буде дослідити гіперо-гіпонімічні (родо-видові) зв'язки між складноскороченими словами на прикладі аббревіатур зі словом «організація», які поширені у медійних текстах. Отож, за нашими спостереженнями ЛО, об'єднані спільною семантичною лексемою, можуть входити до одного синонімічного гнізда, утворюючи споріднені підкласи слів за такими категоріями:

- I – ті, що мають спільне ключове слово – organisation: OMS, ONU, OSCE, OEA, OCDE, OMC, ONF, **ONG**;
- II – ті, що характеризуються ступенем своєї автономності (залежні/незалежні від держави) – OMS, ONU, OSCE, OEA, OCDE, OMC, **/ONG**;
- III – ті, що вживаються в певній галузі людської діяльності:

- політико-економічні зв'язки, державотворення ONU, OSCE, OCDE, OMC;
- медицина – OMS;
- характеристика за адміністративним розподілом – OEA;
- гуманітарна допомога – **ONG** ;

1) внутрішня видова класифікація скороченого терміна:

- **ONG de plaidoyer** правозахисна організація;
- **ONG humanitaires** гуманітарна організація;
- **ONGI** міжнародна організація;
- **ONGI francophones** міжнародна організація франкофонів;

2) варіанти найменувань організацій за діапазоном здійснюваних ними функцій: ONGI (Organisation non gouvernementale internationale), ONGE (Organisation non gouvernementale environnemental);

3) орфографічні варіанти однакового скороченого терміна ONGI (Organisation non gouvernementale internationale) і OING (Organisation internationale non gouvernementale) ;

4) запозичений відповідник: *фр.* ONG – *англ.* NGO (Non-Governmental Organization);

5) найменування типових угруповань, які переслідують однакову мету і мають подібні завдання (на прикладі ONG): *Médecins Sans Frontières (MSF), Médecins du Monde, La Croix-Rouge, Handicap International, Action Contre la Faim, Amnesty International, ATD Quart Monde, Terre des hommes, Greenpeace* та ін.:

L'ONG Médecins Sans Frontières (MSF), en première ligne contre Ebola en Afrique de l'Ouest, note ce lundi 10 novembre une baisse du nombre de cas au Libéria [9].

Таким чином, в даному міні-контексті аббревіатури ONG та MSF є контекстуальними синоніми, що зумовлені родо-видовими зв'язками лексичних одиниць, які входять до їх складу.

Розглядаючи явище синонімії серед скорочених дериватів, варто зауважити, що деяким омонімічним скороченням властива полісемія, зокрема: **BBC** 1. groupe britannique de production et de diffusion de programmes de radio-télévision ; 2. *néol.* Bâtiment à basse consommation ; **PS** 1. post scriptum ; 2. parti socialiste ; **ONG** 1. Organisation non gouvernementale ; 2. Roman de Iégor Gran (ONG ! Paris, 2003) ; **Accro** 1. *fam.* personne dépendante d'une drogue ; 2. *fam.* personne qui est passionnée par quelque chose [5].

Багатозначність, яка виявлена серед скорочених та складноскорочених слів, дає підстави вважати їх повноцінними носіями інформації і водночас складними ЛО з точки зору їх семантики, що є властиво для нескорочених слів у французькій мові.

**Висновки.** Підводячи підсумки нашого дослідження, зупинимось на деяких ключових моментах:

– принцип економії мовних засобів реалізується у лінгвістичній компресії інформації. Скорочення є потенційними ЛО в сучасній мові і проявляються на усіх мовних рівнях;

– серед лексичних засобів компресії найпоширенішими є абrevіатури. Для медійної лексики характерним є використання абrevіатур паралельно з повним терміном з метою уточнення та роз'яснення;

– абrevіатури мають риси лише вторинної номінації і використовуються для мовної економії, для багаторазового вживання з огляду на їх компактність та лаконічність. Визначити лексичне значення скорочень можна, якщо відоме значення їх твірних слів-компонентів;

– скорочені слова – це повноцінні носії інформації, вони мають широку панораму синонімічних зв'язків і конкурують з повними словниковими формами як гнучка система мовної економії.

– тенденція скорочень до розширення лексичного значення є однією з умов їх асиміляції в сучасній мові.

З огляду на відсутність наукових праць щодо лінгвістичної природи скорочених віддіслівних іменників та абrevіатур у французькій мові, перспективним є дослідження цих дериватів та їх семантики у різних мовних стилях.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Ларькина А.А. Эллипсис и лингвистическая компрессия в современном французском языке в теории языковой экономии / А.А. Ларькина / URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/modern-linguistics-and-intercultural-communication-c112/11939>- С. 112-084.
2. Мірошніченко І.Г. Синтаксичні засоби створення стислого тексту (на матеріалі українських мас-медіа) / І.Г. Мірошніченко / URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2624/1/1.pdf>
3. Підгірна Н.М. Різновиди лінгвістичної компресії у французькій мові / Н.М. Підгірна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна: збірник наукових праць. – Острог: В-во Національного університету «Острозька академія». – 2014. – Вип. 49. – С. 99-101.
4. Халіновська Л. Особливості абrevіації в українській авіаційній термінології / Людмила Халіновська // Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 675. – С. 50-53. / URL: [http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK\\_Wisnyk675/TK\\_wisnyk675\\_khalinovs%27ka.htm](http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk675/TK_wisnyk675_khalinovs%27ka.htm)
5. Етимологічний словник французької мови / URL: <http://fr.wiktionary.org/wiki>
6. Le Figaro, le 22 août 2014.
7. Le Figaro, le 6 novembre 2014.
8. Le Monde, le 16 octobre 2014.
9. Le Nouvel Observateur, le 10 novembre 2014.
10. Madame le Figaro, le 2 novembre 2014.

#### REFERENCES

1. Larkina A. A. Ellipsis and linguistic compression in modern French in the theory of linguistic economy / A.A. Larkina. / URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/modern-linguistics-and-intercultural-communication-c112/11939>- P. 112-084.
2. Miroshnichenko I.G. Syntactic means of creating of short text (based on Ukrainian media) / I.G. Miroshnichenko. / URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2624/1/1.pdf>
3. Pidhirna N.M. Varieties of linguistic compression in French / N.M. Pidhirna // Scientific notes of National University "Ostroh Academy". Philological Series: technologies. – Ostroh: Edition of National University "Ostroh Academy". – 2014 – Vol. 49. – P. 99- 101.
4. Khalinovska L. Features of abbreviations in Ukrainian aviation terminology / Lyudmyla Khalinovska // Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Problems of Ukrainian terminology." – 2010. – № 675. – P. 50-53. [Electron resource]. – Access: [http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK\\_Wisnyk675/TK\\_wisnyk675\\_khalinovs%27ka.htm](http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk675/TK_wisnyk675_khalinovs%27ka.htm)
5. French etymological dictionary / URL: <http://fr.wiktionary.org/wiki>
6. Le Figaro, The August 22, 2014.
7. Le Figaro, The November 6, 2014.
8. Le Monde, The October 16, 2014.
9. Le Nouvel The Observateur, November 10, 2014.
10. Madame le Figaro, The November 2, 2014.

#### The phenomenon of lexical compression with a postverbal component in the language of the french mass media

I.V. Iablonska-Iusyk

**Abstract.** This article deals with current issues of modern lexicology, i.e. term formation based on linguistic compression that is found in the texts of the French periodicals. Qualitative characteristics of this linguistic phenomenon have been analyzed in the practical part of this research work. We have studied the origin of lexical compression and analyzed separate cases of using clipped words that have been derived from verb stems. The methods of compression have been studied on the lexical level including the analysis of apocopes, telescopic formations, abbreviations and their structural types. We have outlined the components of the synonymic chain of clipped words and word-combinations and their interaction in practical use. The means of expressing synonymic abbreviations have been characterized in this article too. Possible variants of the parallel use of semantically identical shortened forms have been described here. We have also defined the homonymy of clipped words with their tendency to polysemy in the French language.

**Keywords:** lexical compression, abbreviation, synonymy, hyper-hyponymy, mass media discourse

## Метанаративна гра в романах Дж. М. Кутзее: лінгвостилістичний аспект

Н. П. Ізотова

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна  
e-mail: nat\_izotova@inbox.ru

Paper received 26.01.16; Revised 29.01.16; Accepted for publication 15.02.16.

**Анотація:** В статті з позицій ігрової стилістики розкрито лінгвостилістичний потенціал метанаративної гри в романах відомого південноафриканського письменника Дж. М. Кутзее. Встановлено, що метанаратив, представлений у досліджуваних текстах коментарями оповідача щодо характеристик оповіді – її структури, вибору мовного матеріалу, відбору подій і способу їхнього викладу, виконує, насамперед, смислотвірну функцію. Особливу увагу приділено з'ясуванню специфіки людологічного підходу до аналізу художнього тексту.

**Ключові слова:** людостилістика, метанаратив, метапроза, метанаративна гра.

**Вступ.** Актуальність дослідження визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвопоетичних студій на пошук нових ракурсів вивчення індивідуально-авторського стилю, що характеризується, передусім, власне авторським відбором та аналізом мовних одиниць, принципами організації сюжетно-композиційної, наративної та смислової структур художнього твору. Іншим маркером ідіостилія автора може слугувати жанр літературного твору в його індивідуально-авторському виконанні, адже «жанр є матрицею для індивідуально-творчої активності» [7, с. 7]. Творчість видатного південноафриканського письменника, лауреата Нобелівської премії 2003 року, Дж. М. Кутзее посідає особливе місце в світовій літературі XX–XXI століття завдяки своїй інноваційній та експериментальній природі. У центрі уваги цієї розвідки знаходиться метанаративна гра, як одна із власне кутзеевських стратегій, що визначає своєрідність його ідіожанру.

Ігрові модифікації та трансформації творів художньої літератури вивчаються у світлі ігрової стилістики або людостилістики, що специфікує так званий людологічний підхід до аналізу художнього тексту, який, на наш погляд, є досить ефективним для дослідження ідіостильових особливостей традиційних жанрових форм. У сучасній лінгвопоетиці існують два, тісно пов'язані між собою терміни, що розкривають своєрідність функціонування гри в текстах: «ігрова поетика» та «ігрова стилістика». Ігрова поетика тлумачиться як «художня система, елементи якої володіють підвищеним ігровим модусом і націлені на гру з читачем» [2]; як система художніх засобів, що сприяють створенню ігрової специфіки тексту [5, с. 35]. Ігрова стилістика зумовлюється авторським ігровим стилем [5], тобто власним, оригінальним, не схожим на інші стилі, стилем, створеним самим автором, що характеризується імпровізаційністю та відсутністю чітко закріплених норм та правил [там само]. У нашому розумінні ігрова стилістика або людостилістика визначається комбінацією мовних, образних, сюжетно-композиційних та наративних засобів, які у своїй взаємодії формують ігровий стиль автора. Ігрова стилістика охоплює мікростилістику (включає мовний та образний рівні) та макростилістику (сюжетно-композиційний та наративний рівні). Даний аналіз зосереджений на нарративному рівні романів Дж. М. Кутзее, а точніше,

метанаративному, де гра постає як один із чинників не лише нарративної, а й смислової організації художнього твору.

**Стислий огляд публікацій з теми.** Словники з наратології тлумачать метанаратив як нарратив, що описує нарратив; як оповідь, звернену до себе і тих елементів, якими вона утворюється і комунікується, як самовідображальну оповідь [15, с. 51; 8, с. 63]. У сучасній наратології існує два терміни, що розкривають, з одного боку, специфіку саморефлексивного художнього повісткування, а з другого – відзеркалюють неоднозначні відношення між реальним та уявним (reality and fiction) в художніх творах: метанаратив або метаоповідь (metanarrative) та метапроза (metafiction). Іноді ці терміни вживаються як ідентичні та взаємозамінні. Проте наратологи, що займаються цією проблематикою, вважаючи метанаратив та метапрозу парасольковими поняттями [13], наголошують на різній природі цих термінів, а також явищ, що ними позначаються. Різними визнаються й функції метанаративних та метафікціональних елементів у структурі та семантиці художнього твору.

Так, метанаратив становить будь-які міркування оповідача стосовно процесу нарративізації і зазвичай представлений у структурі тексту коментарями оповідача щодо характеристик самої оповіді – її структури, вибору мовного матеріалу, відбору та способу викладу подій тощо [10, с. 156]. Метанаративні коментарі покликані, з одного боку, створити ілюзію реальності, а з другого – зруйнувати її. Тому такі коментарі є часто метафікціональними [там само].

Метапроза (metafiction), згідно Л. Хатчеон, це дослівно “fiction about fiction” [12, с. 19], тобто художня література, яка імпліцитно або експліцитно включає в себе рефлексію щодо власної фікціональності, умовності, вимислу [13; 10].

Метанаративність та метафікціональність, як правило, розглядаються як дистинктивні ознаки постмодерністських творів. Проте метафікціональні та метанаративні коментарі, судження, зауваження можна знайти й в романах інших епох та напрямків. На думку П. Во, метанаративність та метафікціональність властива всім романам, де вирішуються питання проблематичних стосунків між вимислом та реальністю [18, с. 5].

**Мета** статті полягає в розкритті лінгвостилістичних особливостей функціонування метанаративної гри в романах Дж. М. Кутзее. Структура роботи визначається її метою та основними завданнями: 1) описати специфіку «людостилістики» у світлі сучасної лінгвопоетики; 2) охарактеризувати людологічний підхід до аналізу художнього тексту; 3) уточнити зміст понять «метанаратив» та «метапроза» в контексті сучасних наратологічних студій; 4) встановити семантичні особливості метанаративу в романах Дж. М. Кутзее; 5) визначити функції метанаративних коментарів у структурі аналізованих творів.

**Матеріали та методи.** Дослідження виконано на матеріалі романів відомого південноафриканського письменника Дж. М. Кутзее, творчість якого можна віднести до постколоніальної літератури. Відміною рисою поетики постколоніальних художніх творів, на думку Д. Хеда, є широке залучення постмодерністських техніках та прийомів, використаних у постколоніальному контексті [11, с. 23]. Методологічною базою цієї роботи слугує семіотико-нративний метод опису художнього нарративу, запропонований Р. Шоулзом [16], семантико-стилістичний [1] та контекстологічний [3] аналізи.

**Результати та їх обговорення.** Стратегії метаоповіді впливають на її структуру, а трансформації та модифікації сучасної романної форми змінюють її природу. Завдяки внутрішній неоднозначності постмодерністського тексту, метанаративні елементи тут виконують, за Ю. М. Лотманом, емслотвірну функцію [4, с. 34]. Сутність процесу створення смислу полягає не лише в розгортанні нарративу, але й, значною мірою, у взаємодії власне оповіді та метанаративних фрагментів [там само], що входять до її структури. Така побудова загострює момент гри в тексті: текст набуває рис підвищеної умовності, підкреслюється його ігровий характер [там само]. Саме на взаємодії різних наравних рівнів базується метанаративна гра в романах Дж. М. Кутзее.

Художні твори Дж. М. Кутзее характеризуються співіснуванням як метанаративних, так і метафікціональних коментарів, які підкреслюють, передусім, саморефлексивну природу його творів. Саморефлексивна оповідь, в іншій термінології, автореферентна (“auto-referential”), самоосмислена (“self-conscious”) – це оповідь, що звернена до себе [14, с. 10], оповідь, що розкриває «правила», за якими створений текст.

Так, наприклад, у романі Дж. М. Кутзее *Foe* («Містер Фо»), який вважається постколоніальною версією відомого твору Данієля Дефо «Робінзон Крузо» [11, с. 62], автор робить спробу об'єднати в єдине ціле біографію Данієля Дефо з деякими персонажами його творів [9, с. 69]. Композиційно роман складається з чотирьох частин, три з яких представлені з точки зору головної героїні, Сьюзен Бартон. У першій частині зображені спогади Сьюзен про аварію корабля, на якому вона відправилася на пошуки своєї доньки, і про рік перебування на острові разом із Робінзоном Крузо та його слугою П'ятницею.

Друга частина, що написана у формі листів до Містера Фо, які так і залишилися без відповіді, повістує про життя Сьюзен та П'ятниці в Англії після епізоду на острові. У третій частині Сьюзен зустрічається з Містером Фо, і вони обговорюють майбутній твір.

Головним джерелом метанаративних коментарів у цьому романі слугують думки Сьюзен Бартон про мистецтво написання роману. А функція метанаративу полягає в розкритті конфлікту між двома героями твору – Сьюзен Бартон та письменником Фо, якого Сьюзен протягом усього повісткування намагається переконати написати її версію про життя на острові разом із Робінзоном Крузо та його слугою П'ятницею. Наприклад:

*“In the beginning I thought I would tell you the story of the island and, being done with it, return to my former life. But now all my life grows to be the story and there is nothing of my own left to me. I thought I was myself and this girl a creature from another order speaking words you made up for her. But now I am full of doubt. Nothing is left to me but doubt. I am doubt itself. Who is speaking to me? Am I a phantom too? To what order do I belong? And you: who are you?”* [19, p. 133]

На непорозуміння між Сьюзен та Фо вказує неодноразово вжитий в цьому контексті іменник *doubt* (сумнів), в семантичній структурі якого наявні семи ‘*dubiety*’ (‘сумнів’) та ‘*irresolution*’ (‘нерішучість’, ‘вагання’) [17, с. 799]. Невпевненість, розгубленість, безпомічність головної героїні підсилюється низкою питальних речень, які звернені більше до самої себе, ніж до Фо.

В романі Дж. М. Кутзее *Slow Man* («Повільна людина») метанаративна гра починається з появи Елізабет Костелло, яка перериває звичайну, на перший погляд, конвенційну оповідь, що порушує характерні для постколоніальної прози питання політичної та економічної міграції, самотності людини, статусу літніх людей у суспільстві тощо. Пол Реймент, головний герой роману, самотній шістдесятилітній фотограф, потрапляє в аварію і втрачає ногу. Після ампутації ноги, у важкому психологічному стані Пол повертається додому і стає повністю залежним від допомоги сторонніх людей. Ситуація дещо покращується, коли в його житті з'являється професійна доглядальниця Мар'яна, якою він сильно захоплюється.

Метанаратив, представлений оповіддю Елізабет Костелло, покликаний, насамперед, розкрити образ головного героя, а саме, його почуття до Мар'яни, її дітей, ставлення до самого себе у складній фізичній та психологічній ситуації, в якій він опинився після аварії. У своїх коментарях Елізабет Костелло надзвичайно скептично і осудливо ставиться до почуттів, які виникли у Пола до Мар'яни, і весь час намагається пристидити його Наприклад:

*“Some people say that love makes us youthful again. Makes the heart beat faster. Makes the juices run. Puts a lilt in our voice and a spring in our walk. Let us agree that it is so, for argument's sake, and let us look back over Mr Rayment's case. He engages a nurse to look after him and in no time has fallen in love with her. He has intimations that are miraculous, love-born reflorescence*

of his youth might be around the corner; he even dreams of engendering a son (yes, it is true, a little half-brother to you). But can he trust these intimations? **Are they not perhaps a dotard's fantasies?** So the question to ponder, given the situation as I have described it, is: What does Mr Rayment, or someone like Mr Rayment, do next? Does he blindly follow the promptings of his desire as his desire strives to bring itself to the fruition; or having weighted up the pros and cons, does he conclude that throwing himself heart and soul into a love affair with a married woman **would be impudent, and creep back into his shell?**" [21, p. 138]

Вербально скептицизм і критика на адресу Пола Реймента передані в цьому контексті словосполученням *a dotard's fantasies* (фантазії старого, що вижив з розуму) та прикметником *impudent* (безсоромний, зухвалий). Текстове напруження додатково створюють питальні речення, які вживає у своїй промові Елізабет Костелло, та контекстуальні антоніми на позначення віку – *youthful* (молодий) і *a dotard* (старий дурень).

В певний момент Елізабет Костелло починає повністю контролювати життя Пола Реймента: **"It is as if she were reading his diary. It is as if he kept diary, and this woman crept nightly into the flat and read his secrets. But there is no diary, unless he writes in his sleep."** [ibid, p. 97]

Цікавим з точки зору метанаративної гри є роман Дж. М. Кутзее *Age of Iron* («Залізне століття»). Тут саморефлексивне повісткування приймає форму сповіді і базується на скрупульозному самоаналізі головної героїні. Увесь твір написаний у формі одного розгорнутого листа літньої жінки, Елізабет Каррен, до своєї доньки, яка мешкає в іншій країні. У листі Елізабет описує свій досвід боротьби з невиліковною хворобою та коментує політичну ситуацію в Південній Африці в той період. Сповідь у формі листа для місіс Каррен є своєрідним засобом звільнення, адже вона може поділитися з донькою своїми почуттями, які вона довго тримала в собі. З іншого боку, для жінки це є надзвичайно болючий досвід. Метанаратив у цьому романі допомагає зрозуміти психологічний та фізичний стан головної героїні.

Відомо, що для епістолярного нарративу характерне конструювання сюжету листування самими персонажами, котрі відбирають ті події, про які хочуть розповісти у листі, та замовчують про події

неважливі для них на момент написання листа. Місіс Каррен не просто описує події зі свого життя, вона також повістує про сам процес написання:

*Man, house, dog: no matter what the word, through it I stretch out a hand to you. In another world I would not need words. I would appear on your doorstep. "I have come for a visit," I would say, and that would be the end of words: I would embrace you and be embraced. But in this world, in this time, I must reach out to you in words. So day by day I render myself into words and pack the words into the page like sweets: like sweets for my daughter, for her birthday, for the day of her birth. Words out of my body, drops of myself, for her to unpack in her own time, to take in, to suck to absorb.* [20, p. 28]

Місіс Каррен надзвичайно сумує за своєю донькою, а листування є єдиним засобом їхнього спілкування. Для Елізабет не має значення про що писати і як (*man, house, dog: no matter what the word*), головне – тримати зв'язок з донькою (*I stretch out a hand to you; I must reach out to you in words*). Інтимізація повісткування досягається на мовному рівні художнім порівнянням *pack the words into the page like sweets* та метафорами *words out of my body, drops of myself*.

Слід зауважити, що лист Елізабет орієнтований не на реакцію адресата, а створюється лише з метою «виговорити себе»: **"I tell you this story not so that you fell for me but so that you will learn how things are. It would be easier for you, I know, if the story came from someone else, if it were a stranger's voice sounding in your ear. But the fact is, there is no one else. I am the only one writing: I, I."** [ibid, p. 23]. Драматизм ситуації полягає в тому, що сповідь місіс Каррен звернена до самої себе: **"To whom this writing then? The answer: to you but not to you; to me; to you in me?"** [ibid, p. 5].

**Висновки.** Проведений аналіз показав, що метанаративна гра в художніх творах Дж. М. Кутзее розкриває ідіожанрову специфіку романів автора і віддзеркалює саморефлексивний характер його прози. Метанаративні коментарі в структурі проаналізованих художніх текстів слугують смислотвірним чинником, потужним прийомом психологізації оповіді, ефективним засобом моделювання образу персонажа. Перспективи подальших розвідок в обраному напрямку вбачаємо в подальшому вивченні лінгвопоетики автора в контексті ігрової стилістики.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Кожина М.Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – М.: Флинта : Наука, 2008 – 464 с.
2. Корниенко О.А. Стратегии и типология форм игровой поэтики в литературе // Літературознавчі студії: Зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 31. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/>
3. Ларин Б.А. О лирике как разновидности художественной речи: Семантические этюды // Ларин Б. А. Эстетика слова и язык писателя. – Л.: Художественная литература, 1974. – С. 54–101.
4. Лотман Ю.М. Текст в тексте // Образовательные технологии, 2014. – №1. – С.30–42. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://iedtech.ru.fstest.ru/files/journal/2014/1/lotman-text-in-text.pdf>
5. Рахимкулова Г.Ф. Языковая игра в прозе Владимира Набокова: К проблеме игрового стиля: дис. ...докт. филол. наук: спец. 10.02.01 "Русский язык", 10.02.19 "Теория языка". – Ростов-на-Дону, 2004. – 332 с.
6. Скворцов А.Э. Языковая и литературная игра как ведущий элемент стиля (на материале творчества А. Левина и В. Строчкова) / А.Э. Скворцов // Ученые записки Казанского гос. ун-та. – 1998. – Т. 135. – С. 266–274.
7. Смирнов И.П. Олитературное время. (Гипо)теория литературных жанров / И. П. Смирнов. – СПб.: Изд-во Русской гуманитарной академии, 2008 – 264 с.
8. Ткачук О.М. Наратологічний словник / О. М. Ткачук. – Тернопіль: Астон, 2002. – 173 с.



9. Attridge D. Coetzee and the ethics of reading: literature in the event / D. Attridge. – Chicago: The University of Chicago Press, 2004. – 225 p.
10. Fludernik M. An introduction to narratology / M. Fludernik. – L. ; N. Y.: Routledge, 2009. – 190 p.
11. Head D. The Cambridge introduction to J. M. Coetzee / D. Head. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 115 p.
12. Hutcheon L. Narcissistic narrative. The metafictional paradox / L. Hutcheon. – Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 1980. – 176 p.
13. Neumann B., Nünning A. Metanarration and Metafiction // The Living Book of Narratology / ed. by P. Nühn. – URL: <http://www.lhn.uni-hamburg.de>
14. Pawlicki M. Between Illusionism and Anti-illusionism: Self-reflexivity in the Novels of J. M. Coetzee / M. Pawlicki. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2013. – 200 p.
15. Prince G. A Dictionary of Narratology / G. Price. – Lincoln & London: University of Nebraska Press, 2003. – 126 p.
16. Scholes R. Semiotics and Interpretation / R. Scholes. – New Haven and London: Yale University Press, 1982. – 161 p.
17. Roget's Thesaurus of English Words and Phrases. – Harlow: Longman, 2005. – 1254 p.
18. Waugh P. Metafiction: the theory and practice of self-conscious fiction (new accents) / P. Waugh. – L. ; N. Y.: Routledge, 1984. – 176 p.

#### ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. Coetzee J.M. *Foe* / J. M. Coetzee. – N. Y.: Penguin Books, 2014 – 180 p.
20. Coetzee J.M. *Age of Iron* / J. M. Coetzee. – N. Y.: Penguin Books, 2012. – 198 p.
21. Coetzee J.M. *Slow Man* / J. M. Coetzee. – N. Y.: Penguin Books, 2006. – 264 p.

#### REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Kozhina M.N. Stylistics of the Russian language. – M.: Flinta; Nauka, 2008. – 464 p.
2. Kornienko O.A. Strategies and typology of forms of ludopoeics in literature / Literaturoznavchy sduidii: Proceedings. – K., 2011. – Vol.31. – URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/>
3. Larin B.A. On lyrics as a form of artistic speech: Semantic studies // Larin B. A. Aesthetics of speech and the language of writer. – L.: Khudozhestvennaya literature, 1974. – 1974. – C. 54–101.
4. Lotman Y.M. Text within a text // Obrazovatelnyeye tekhnologiyi, 2014. – #1. – C. 30–42. – URL:<http://iedtech.ru/fstest.ru/files/journal/2014/1/lotman-text-in-text.pdf>
5. Rakhimkulova G.F. Language game in Vladimir Nabokov's Fiction: On the problem of a ludic style: Dis....Doc. of Philology: spec. 10.02.01. "The Russian Language", 10.02.19 "The theory of language". – Rostov-on-Don, 2004. – 332 p.
6. Skvortzov A.E. Linguistic and literary game as a pertinent feature of style (a study of works of A. Levin and B. Stryuchkov) // Preceedings of Kazan State University. – 1998. – Vol.135. – P. 266–274.
7. Smimov I.P. *Oliteraturnoye vremya*. (Hypo)theory of literary genres. – SPb.: Russkaya Gumanitarnaya Akademiya, 2008. – 264 p.
8. Tkachuk O.M. A dictionary of naratology. – Ternopil: Aston, 2002. – 173 p.

#### Metanarrative Game in J.M. Coetzee's Fiction: A Linguostylistic Perspective

N.P. Izotova

**Abstract.** The paper reveals a linguostylistic potential of a metanarrative game in J.M. Coetzee's fiction in the light of ludostylistics. The results of the study show that in the texts under consideration metanarrative is represented by the narrator's comments about the nature of the story – its structure, the choice of words, the ways of selection and telling the events. Metanarrative game performs basically a sense-making function in J.M. Coetzee's novels. Special emphasis is put on clarifying the specificity of a ludic approach to the analysis of a literary text.

**Keywords:** ludostylistics, metanarrative, metafiction, metanarrative game.

#### Метанарративная игра в романах Дж.М. Кутзее: лингвостилистический аспект

Н.П. Изотова

**Аннотация.** В статье с позиций игровой стилистики раскрыт лингвостилистический потенциал метанарративной игры в романах известного южноафриканского писателя Дж.М. Кутзее. Выяснено, что метанарратив, представленный в анализируемых текстах комментариями рассказчика к характеристикам повествования – его структуры, выбору языкового материала, отбору событий и способа их изложения, выполняет, прежде всего, смыслообразовательную функцию. Особое внимание уделено определению специфики лудологического подхода к анализу художественного текста.

**Ключевые слова:** лудостилистика, метанарратив, метапроза, метанарративная игра.

## Concept metaphor "STINGINESS IS A SICK PERSON" in British, German, Ukrainian and Russian linguocultures: contrastive-linguoculturological analysis

K. Mizin<sup>1</sup>, O. Petrov<sup>2\*</sup>

<sup>1</sup> Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

<sup>2</sup> Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogic University

\*Corresponding author. E-mail: alexpetroff35@gmail.com

Paper received 11.01.16; Revised 16.01.16; Accepted for publication 22.01.16.

**Abstract.** The article deals with establishing cognitive features of one of the basic metaphors representing the concept STINGINESS in British, German, Ukrainian and Russian language societies – "GREEDINESS IS A SICK PERSON" – on the basis of its phraseological objectivation. While analysing this concept metaphor the authors discover that it is the most relevant quantitatively and the most ramified qualitatively, and its cognitive features are created in the contrasted language societies mainly on the common perceptive-figurative and motivational basis.

**Keywords:** *stinginess, concept, phraseology, cognitive metaphor, linguoculture*

The presented research is the continuation of the complex analysis of forming features of the binary concepts GENEROSITY – STINGINESS on the basis of their phraseological objectivation in English, German, Ukrainian and Russian languages through the prism of the new contrastive-linguoculturological approach [6] that proves indisputable topicality of the research. The study of such mental construct as a concept on the basis of the above mentioned approach fully corresponds with the principle of modern linguistics that the most important category of linguoculturology is the concept. At the same time most researchers share the opinion that the linguocultural concept is a multidimensional mental formation having exit into the culture of the society [10, p. 13]. Methodological openness as one of the main features of linguocultural concepts causes variety of methods of their study. That is why the previous articles establish philosophical-religious, psychological and moral-ethical parameters of the concepts GENEROSITY – GREEDINESS, determine their inner form (etymological analysis), conduct defining (component analysis with some use of the context one), establish nominative fields of the contrasted concepts by determining their direct nominations, distinguish the most relevant correlations of the analysed concepts within the concept systems of the contrasted languages [7; 8; 9].

Although the completeness of the methods of linguoculturological description taking into consideration their three-layer structure (notional, figurative-perceptive and valorative (value) constituent envisage at least two more features: 1) modelling the cognitive structure of the concept (figurative constituent of the concept fixes cognitive (concept) metaphors maintaining the concept in the (language) consciousness); 2) describing the value dominants of a certain linguoculture accumulated in one or another culturally significant concept. Thus, this article aims at establishing cognitive features of one of the basic metaphors representing the concept STINGINESS in British, German, Ukrainian and Russian language societies – "STINGINESS IS A SICK PERSON" on the basis of its phraseological objectivation. The fact that the analysis of the above mentioned concept is conducted in the aspect of linguoculturology proves the scientific freshness of the suggested research.

The basis for the relevance of the anthropomorphic concept metaphor "STINGINESS IS A SICK PERSON" in the contrasted linguocultures is viewed in the fact that "language belongs to the physical and emotional culture code and is included into the anthropomorphic metaphor due to personi-

fication that likens it to human" [5, p. 251]. Due to literature and cinematography we "draw" a distinct figure-prototype of a stingy person, for example: Eng. *stingy like Scrooge (McDuck)* – "extremely stingy" (the famous cartoon character notable both for its wealth and its extreme stinginess); Russ. *скупая как дочь Шейлока* – "about a very stingy woman" (allusion on the play "The Merchant of Venice" by V. Shakespeare where the main character is a Jew-moneylender Shylock has a daughter Jessica); *скупой как Плюшкин* – "very stingy" (allusion on the novel "Dead Souls" by M. Gogol). We have already described the figure of a niggard on the example of Gobseck – anticharacter of the novel of the same name by O. Balzac [9], where the typical sick-pathological characteristics of a stingy person are evident: 1) unpleasant and ugly appearance; 2) steady, cold face like made of bronze; 3) small and yellow eyes hating the bright light (secretive way of life) (compare the German proverb *Ein Geiziger ißt nicht am hellen Tag*).

As we can see, an envious, jealous or stingy person has dark-yellow complexion (yellow eyes) that is explained physiologically – these emotions stimulate extensive secretion of gall (that is why the dark-yellow colour is one of the symbolic meanings of stinginess [1]). However, in the imagination of Ukrainians, for example, the stingier the person is, the darker complexion he / she has: *Скупий, аж синій* (there is also possibly the allusion on the extremely overstrained face expression by keeping smth.).

The figure of Gobseck can be completed by the features of the stingy knight by O.S. Pushkin determined by T.O. Kalashnykova [2, p. 53-54]. So the possession, torture of the knight as a peculiar mental disease while waiting for money (income) when he hopes to open the cast is defined with the help of:

1) the use of the certain vocabulary with semantics "physical feature of the disease" (fever, trembling, etc.), for example:

*Я каждый раз, когда хочу сундук  
Свой отпереть, владаю в жар и трепет;*

2) comparison with phraseological, abnormal feeling, for example:

*Нас уверяют медики: есть люди,  
В убийстве находящие приятность,  
Когда я ключ в замок владаю, то же  
Я чувствую, что чувствовать должны  
Они, вонзая в жертву нож: приятно  
И страшно вместе...*

Analysis of the research material establishes that phraseology as the reflection of the soul of any nation is widely presented by phraseological units (further – PU), especially by proverbs (it is logically taking into account a compulsory presence of the moral constituent in the proverbs, and the researched concepts are, as known, moral-ethical) for denoting sick balefulness of the stinginess. The anthropomorphic concept metaphor "STINGINESS IS A SICK PERSON" is represented by such cognitive features:

1) "pathological unwillingness to let smb. to the depository of his / her own resources", for example: Eng. *dog in a manger*; Germ. *Des Gärtners Hund ißt keinen Kohl und will nicht, daß andere davon essen; Der Geizhals liegt auf seinem Geld wie der Hund auf dem Heu; auf seinem Geldsack sitzen* (lit.: to sit on own sack with money) – "to be a niggard"; *auf dem Geld sitzen* (lit.: to sit on money) – "to be stingy"; *am Geld hängen / kleben* (lit.: to hang on money / to stick to money) – "to be stingy"; Ukr. *Сидить, як пес на сні: і сам не їсть, і другому не дає; Сам не їсть і другому не дає; Russ. Как собака на сене: и сама не ест, и другому не дает; Спряже деньги, что собаке сено; Сидеть на деньгах; Скупой запирает крепко, а потчует редко; Горе наше – гречневая каша: есть не хочется, а покинуть жаль*. As we can see, the winged phrase from Aesop's fable *as dog in a manger / crib* functions actively in the contrasted languages. Therefore it has lost the authorship and has been transformed into the proverb but it has saved its common figurative-motivational basis. Of course, the differences are traced here in the component structure (*manger – crib*) and in the figurative one (*dog – the gardener's dog*). Besides, the linguists point [3] that the figure of a dog in the German proverb is a model not only for stinginess (compare Germ. *der frißt seinen eigenen Dreck wie ein Hund* (lit.: he eats his own shit like a dog) – "about a very stingy person" [4, p. 299] but also for envy, since these emotions often accompany each other.

It is worth mentioning that PUs built on the common figurative-motivational basis can differentiate to some extent in their content in the researched languages. Thus, the German idiomatic expression *auf dem Geld sitzen* and the Russian proverb *Сидеть на деньгах* are different, because for Russians, this PU definitely transfer stinginess unlike for Germans, where sitting on money means first of all (1) existence of a certain amount of money owned by a person, (2) holding a high-paid post, (3) delay of paying debts aimed at using money for other purposes and at last (4) stinginess. Although stingy Germans do not only sit on money – they can hang on them or even stick to them. In Ukrainian concept world picture (further – CWP) sitting on money as a scenario for stinginess is associated with the evil spirit and unsociable person, i.e. here we can implicitly see one of the through motives of stinginess – "reticence", for example: *сидить як чорт на грошах у болоті* – "a stingy, unsociable person";

2) "sick incapacity of a stingy person to spend resources on smth. necessary or share the most needed", for example: Eng. *He promises mountains and performs molehills; Big bellies were never generous*; Germ. *Nicht zu geben, findet der Geizige allweg Ursach; Der Geizige ist das Roß, das Wein fährt und Wasser säuft; Bei dem kannst du Wasser saufen gehen; einen Igel in der Tasche haben* (lit.: to have a hedgehog in the pocket) – "to be very stingy"; *die Hand auf der Tasche halten* (lit.: to hold a hand in the pocket) – "to be very stingy"; *den Daumen auf dem Beutel halten* (lit.: to

hold a thumb in the wallet) – "to stint"; Ukr. *У стайні є хвіст, але в хаті – постійний ніст; Дав, як кіт наплакав!; У людей шаг скаче, а в скупого руб плаче; у кого-н. надкушеного яблука не випросиш* – "very stingy"; Russ. *Щедрий дает, а у скупого сердце болит; Кто много сулит, тот мало дает; У скупого и в Крещенье льду не выпросишь; Конь худой – хозяин скупой*. As we can see, there is such through motive of stinginess as unsociable person or retention in the German CWP (compare also with Germ. *nicht von Gebersdorf sein* (lit.: not to be from Gebersdorf (word-play: Gebersdorf – lit. "the village of those who give")) – "to be stingy"). It is significant that in the Russian naive world picture the process of keeping wealth (money, property, etc.) is associated with the somatism *зубы*, since a stingy person is ready with the help of teeth not only Russ. *рвать*, i.e. unceremoniously save wealth by all possible ways – but also with the help of teeth – to hold it to blood, for example: *От скупости кровь из зубов* (compare Ukr. *важко вирвати у кого-н. що-н. як псові із зубі* – "about a very stingy person");

3) "uncontrolled desire for profit (pathological insatiability)", for example: Eng. *He who is greedy is always in want; Earth provides enough to satisfy every man's need, but not every man's greed; Love is blind and greed is insatiable; No gain satisfies a greedy mind; Poverty wants much, but avarice – everything; The more you have the more you want; Give him an inch and he'll take an ell; Give him a ring and he want your whole arm*; Germ. *Dem Geiz ist nichts zu viel; Den Geiz und die Augen kann niemand erfüllen; Der Geiz hat keinen Boden; Der Geiz und der Bettelsack sind bodenlos; Der Geiz wächst mit dem Gelde*; Ukr. *Важко набереши – додому не донесеши; І тяжко нести, й жалко кинути; Убогому мало що бракує, а захланному всього; У попа очі завидуючі, а руки загребучі; Russ. Хоть лопни брюшко, да не оставайся добро!; Ложка узка, таскает по два куска, развести пошире, вытащит четыре; Кабы у меня брюхо из семи овчин, все один бы съел; Сколько собаке ни хватать, а сытой не бывает; Глаза – ямы, а руки – грабли; Дай Бог много, а захочется и побольше; Сытых глаз на свете не бывает; Душа не принимает, а глаза все больше просят; Стоит по горло в воде, а пить просит; Жадное брюхо не накормишь; Дай с ноготок, запросит с локоток*. The existence of zoological metaphors is common in the contrasted CWPs, for example: Eng. *Like a pig, no good to anyone till he's cut up and you've got the flitch*; Germ. *gierig wie ein Hamster* (lit.: stingy as a hamster) – "very stingy"; Ukr. *жаба зелена* – "a very stingy person"; *щедрий як вовк* – "about a stingy, greedyperson"; *скупой как хомяк* – "very stingy". Instead, the concept GREEDINESS shows specific metaphoric connections in German, Ukrainian and Russian CWPs where stinginess has external material symbols – eyes and hands (compare Germ. *Der Geiz sieht ihm aus den Augen*). In Ukrainian and Russian CWPs the cognitive feature "greedy to death" creates a linguocultural contrast, for example: Ukr. *Там грошей і кури не клюють, а за копійку вдаються; Такий скупий, що за гріш повісився б*; Russ. *Такой скупой, что за копейку удавиться*;

4) "constant worry of a stingy person (mental disease and psychological disorder), excessive suspiciousness", for example: Eng. *He looks twice at every penny*; Ukr. *За копійку аж труситься*; Russ. *Жадный сам себе покою не дает; Скупой и во сне денежки считает; Над каждой копейкой дрожит; Шуба лежит, а шкура дрожит; Жад-*

ность покою – лютый враг. It should be noted that in the mythological consciousness of the ancient Slavs, the personified Earth did not take the dead men who had been greedy. So the worry (suffering) waits for niggards even after their death. The Russians believe the worry torments the greedy person especially after he/she lends, for example: *Рад будешь, как долг забудешь*;

5) "pathological envy of a niggard", for example: Eng. *Greed and envy are good neighbours; Envy and greed grow on the same stalk*; Ukr. *Очі завидючі, руки загребучі; За очей завидючих і руки загребучі*; Russ. *На чужое добро и глаза разгораются; Не столько смущает свой убыток, сколько чужой прибиток; У людей и шило бреет, а у нас и ножи неймут; Берут завидки на чужие пожитки; Глаза завидючи, руки загребучи; Не столько смущает свой убыток, чем чужой прибиток; Кто чужого желает, скоро свое утратит; Не зарься на чужое, свое береги*. The interlacement of stinginess and envy is observed in the German proverb *Je mehr man hat, je mehr man will* and in the Ukrainian PU (*придавила*) *давить кого-н. жаба* – "1) very stingy; 2) very envious";

6) "extreme immorality of a stingy person", for example: Eng. *A greedy father has thieves for children; He would flay two devils for one skin*; Germ. *Der Geizige trägt seine Seele feil; Der Geizige möchte die Laus um den Balg schinden*; Ukr. *Скупому душа дешевше гроша; Скупий, якби міг, то б два рази одно їв; Скупому про все байдуже, аби гроші цілі; Скупий ладен з воші чоботи пошити*; Russ. *Скупому душа дешевле гроша; Он и с камня лыки дерёт*. The representatives of English, Ukrainian and Russian language societies think the stinginess makes the niggard behave unpredictably, often even paradoxically: he / she does not pass round the tiniest profit, that is why he/she is ready to shave eggs, to save the reek of the own shit, to bring a sparrow to bay in the field, to jump into the well for a penny, to bite off the nose, to twine a rope from sand to get it. Such paradoxes are the basis for figurative-motivational English FUs, for example: *to shave an egg* – "about stingy behaviour"; *smb. cannot spare the reek off his own shit* – "to be extremely stingy"; Ukr. *хто-н. горобця (в полі) заганяє* – "very stingy"; *хто-н. за копійку плигне в колодязь* – "very stingy"; *хто-н. і ніс відкусить* – "very stingy"; Russ. *Из песку верёвку вьёт*.

Stinginess is perceived by the representatives of the contrasted language societies both as mental (psychological) and

physical disease destroying a person from inside. This is a motive for the cognitive feature "stinginess as a deathly disease" which also represents the concept metaphor "STINGINESS IS A SICK PERSON", for example: Germ. *Geiz zerstört die Seele und den Körper*; Ukr. *Скупі, – що бджоли: завжди мед збирають, а після й самі пропадають*; Russ. *Иссох, что тряса над куревом; В гроб смотрит, а деньги копит; У скупого не цирьем, так вередом вырвет*. The establishment of one more disease as a cognitive feature of stinginess – rheumatism by British and Germans is linguoculturally contrastive, for example: Eng. *smb. born with a cramp in his fist* – "a niggard"; Germ. *Er hat Rheumatismus zwischen Daumen und Zeigefinger*. As we see, the representatives of the English speaking society believe the niggard cannot open the fist / hand (the motives of "unsociable person" / "retention" are clearly traced) and for the native speakers of German, the thumb or the forefinger is relevant in this connection since they are used to take money from the wallet and when the fingers suffer from rheumatism, a person cannot take money.

So, the analysis of the research material establishes that the anthropomorphic concept metaphor "stinginess is a sick person" is the most relevant quantitatively and the most ramified qualificatively and is represented by the cognitive features: 1) "pathological unwillingness to let smb. to the depository of his / her own resources"; 2) "sick incapacity of a stingy person to spend resources on smth. necessary or share the most needed"; 3) "uncontrolled desire for profit (pathological insatiability)"; 4) "constant worry of a stingy person (mental disease and psychological disorder), excessive suspiciousness"; 5) "pathological envy of a niggard"; 6) "extreme immorality of a stingy person" which develop themselves in the contrasted language societies mostly on the common perceptive-figurative basis. However the PUs objectivising the concept STINGINESS which are even built on the common figurative-motivational basis can differentiate to some extent in content in the researched languages (compare Germ. *auf dem Geld sitzen* and Russ. *Сидеть на деньгах*).

The prospect of this research is viewed in the study of common and divergent features of the value dominants of British, German, Ukrainian and Russian linguocultures which are accumulated in the binary concepts GENEROSITY – STINGINESS.

## REFERENCES

- Biedermann, H. (2000). *Knaurs Lexikon der Symbole*. Augsburg, Weltbild Verlag.
- Kalashnikova, T.A. (1998). Motive of greediness in "Greedy knight" by A.S. Pushkin and stories by V.M. Shukshin // *Text: structura i functionirovaniye*, Barnaul, Publishing House of Alt. State Un-ty, Is. 3, pp. 52-57.
- Kijacová, T. (2012). *Neid und Eifersucht in der tschechisch-deutschen Phraseologie (eine kontrastive Analyse)*. Bachelorarbeit. Brunn, Masaryk-Universität.
- Knop, K. (2010). *Phraseologie des Pfälzischen: Exemplarische Untersuchungen zu lexikographischen, kulturellen und stilistisch-pragmatischen Aspekten*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades am Fachbereich II (Sprach-, Literatur- und Medienwissenschaften) der Universität Trier. Trier, Universität Trier.
- Maslova, V.A. (2007). *Homo lingualis in Culture*. Moskva, Gnozis.
- Mizin, K.I. (2012). New Directions in Ukrainian Linguistics: Contrastive Linguoculturology // *Movoznavstvo*, № 6 (268), pp. 38-52.
- Mizin, K.I. & Petrov, O.O. (2014). Moral-ethical Element of the Concept «GENEROSITY» in British, German, Ukrainian and Russian Linguocultures // *Movoznavstvo*, № 5 (278), pp. 71-80.
- Petrov, O.O. (2014). Linguocultural peculiarities of organising nominative fields of the binary concepts GENEROSITY – GREEDINESS in British, German, Ukrainian and Russian linguocultures // *Sc. Notes of "Ostrog Academy" National University*, series «Philology», Ostroh, Publishin House of National University, Is. 49, pp. 315-320.
- Petrov, O.O. (2015). Relevant correlations of the binary concepts GENEROSITY – GREEDINESS in the concept world pictures of British, Germans, Ukrainians and Russians // *Sc. Notes*, series: *Philological Sciences (linguistics)*, Kirovohrad, Publisher Lysenko V.F., Is. 137, pp. 605-612.
- Prihodko, A.A. (2015). Concepts «LIFE» and «DEATH» in the modern novels about vampires // *Science and Education a New Dimension: Philology*, III(12), Is. 60, pp. 13-15.

## Прагматика функціонування загальноновживаної лексики та термінологічних одиниць у текстах ораторського дискурсу республіканського Риму

О.А. Ніколаснко\*

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ, Україна

\* E-mail: onikolayenko@ukr.net

Paper received 19.01.16; Revised 24.01.16; Accepted for publication 29.01.16.

**Анотація.** У статті проаналізовано лексичний склад мови античних ораторів республіканського Риму на прикладі політичних, судових, похвальних та хвалебних промов, виділено лексику загального вжитку, спеціалізовані термінологічні одиниці (латинського та грецького походження) із різних сфер життя римського суспільства, які дозволяють показати найактуальніші сфери й визначено цілі мовців при вживанні певних лексичних одиниць.

**Ключові слова:** ораторський дискурс, лексичний склад мови, загальноновживана лексика, термінологічна лексика, прагматичні цілі

Коли мова йде про пізнання історичного минулого, це означає, що загальні закономірності, які його визначають, відкриті історичною наукою, пізнаються глибше, якщо розглядаються, по-перше, у тісному взаємозв'язку з їх реальним суб'єктом – живою людиною і, по-друге – через її повсякденну діяльність. Зрозуміти людину як соціально детерміновану, історично конкретну особистість, зрозуміти внутрішні емоційно-психічні стимули її суспільної поведінки і, разом з тим, зрозуміти тексти, що є результатом її діяльності і відображенням її внутрішнього світу, неможливо без розгляду оточуючих її обставин, усього історико-культурного тла, а також без дослідження мовних особливостей на усіх рівнях мови, зокрема й лексичного.

Інтерпретуючи текст, першочерговим завданням є знайти в ньому образні сигнали, уважно простежити логіку їх розвитку, їх групування, зіставлення і протиставлення, що й означає дізнатися задум автора та відтворити його бачення і пізнання дійсності, інакше кажучи, “виявити і продемонструвати ті лінгвістичні засоби, за допомогою яких виражається ідейний і пов'язаний з ним емоційний зміст художніх творів” [8, с. 129]. Таким завданням цілком відповідає лінгвостилістичний аналіз ораторських промов давнього Риму на лексичному, морфологічному та синтаксичному мовних рівнях.

Дослідження лексичного складу мови ораторських промов давнього Риму є першочерговим, важливим завданням, адже відображає найактуальніші аспекти життя, задуми, думки античних авторів, допомагає краще зрозуміти настрої, значимі події римського суспільства III-I ст. до н.е., які вплинули на формування ораторського мистецтва у Римі. Головною метою статті є встановлення особливостей ораторського дискурсу республіканської доби Риму шляхом розкриття прагматики лексичних характеристик текстів цього дискурсу, що сформувались у певних історико-культурних умовах.

Вивченням ораторських промов республіканського Риму займалися Т.І. Олійник “Римське красномовство III-I століть до н.е., включаючи Цицерона” [5], М.М. Покровський “Історія римської літератури” [6], Н.Ф. Дератані “Історія римської літератури” [3], Г. Майєр “*Oratorum romanorum fragmenta*” [12], А. Берже. “*Histoire de l'éloquence latine depuis l'origine de Rome jusq' a Ciceron*” [10], однак, ці дослідження містять

інформацію культурологічного характеру, а не аналіз текстів промов, тому визначення лексичних особливостей мови ораторів є актуальним, адже зможе розширити відомості про самих авторів, римське тогочасне суспільство, його побут, актуальні проблеми.

Ораторське мистецтво, яке в Римі формується у III-I століттях до н.е. й охоплює всі сфери тогочасного життя, доцільно розглядати як ораторський дискурс. Під ораторським дискурсом ми розуміємо особливий тип комунікації, що функціонував у республіканську добу Риму (III-I століть до н.е.) в різних сферах життя суспільства та відображає правила публічної поведінки, мовні механізми впливу на численного адресата з урахуванням його культурних, етнічних, соціальних особливостей. Матеріалом дослідження послужили 62 текстових фрагмента ораторських промов. У роботі застосовано комплекс методів у рамках міждисциплінарного підходу: метод поняттєвого моделювання, описовий метод.

У словниковому складі текстів ораторського дискурсу давнього Риму є слова і звороти, що вживаються в усіх сферах мовного спілкування. Вони становлять лексику загального вжитку, яка означає загальновідомі предмети, явища, якості, дії. Це слова, що не несуть інформації ні про вузьку сферу спілкування, ні про певне професійне чи соціальне середовище, ні про історичну епоху. До таких слів належать: *homo* – людина, *locus* – місце, місцевість, *tempus* – час. Переосмислюючись, нейтральні загальноновживані слова можуть набувати додаткових емоційно-експресивних відтінків.

Нейтральні загальноновживані слова складають основу майже всіх текстів, не є винятком і тексти ораторського дискурсу, наприклад: “*postquam omnia secundo navium cursu in Italiam pervenerunt*” [12, р. 157] – *потім усі кораблі прибули в Італію двома рейсами* (L. Aemilius Paulus Macedonicus “*Oratio apud populum de rebus a se in bello Persico gestis*”).

Використання такої лексики сприяє досягненню основної мети мовця – донесення до слухачів інформації з адекватним її сприйняттям. Інколи автор використовує лише нейтральну лексику, досягаючи тим самим значного стилістичного ефекту завдяки точності та наочності опису подробиць факту. Це, в свою чергу, дозволяє слухачу самостійно оцінити подію і зробити висновки. Показова в цьому відношенні промова Г. Гракха “Про обнародування законів”, у якій автор стримано й суворо розповідає

про свавілля римських магістратів у провінції: “*nuper Teanum Sidicinum consul venit, uxor ejus dixit, se in balneis virilibus lavari velle. Quaestori Sidicino M. Mario datum est negotium, uti balneis exigerentur, qui lavabantur*” [11, p. 139] – нещодавно приїхав консул із Теану, його дружина сказала, що вона хоче митися в чоловічих лазнях. Квестору сидіцинському М. Марію була відома ця неприємність, бо були вигнані з бань ті, що мились (G. Gracchum “De legibus proulgatis”). У цій промові автор без зайвих риторичних прийомів демонструє лише факти, які вже самі по собі красномовні настільки, що дозволяють адресату сформулювати свою точку зору на зображувані події. Так, вживання знайомої широкому загалу лексики сприяє формуванню певного світогляду, викликає позитивну чи негативну реакцію на якісь події, регулює поведінку адресатів мовлення.

Окрім стилістично нейтральної лексики повсякденного вжитку, мова текстів ораторських промов відображає всю багатofункціональність латинської мови, ступінь її інтелектуалізації та рівень культури, зокрема через поширення термінів із різних галузей знань. За словами А.В. Суперанської, “термінологічний сектор” мови звернений на цілеспрямоване відображення і вираження організованої дійсності (наука, техніка, мистецтво). Від усіх інших слів термін відрізняється зв’язком із науковими концепціями. Ця екстралінгвістична характеристика впливає на мовний статус терміна, оскільки в терміні так само, як і у слові, відображаються і факти, що спостерігають дослідники, і їх теоретичне осмислення [7, с. 29].

Термін – це одиниця історично сформованої термінологічної системи, що визначає поняття та його місце в системі інших понять, виражається словом або словосполученням, служить для спілкування людей, пов’язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам. Термінологія сприймається як частина словникового складу мови, що охоплює спеціальну лексику, яка використовується у сфері професійної діяльності людей. Дослідники, використовуючи як основну ознаку системності, вивчають термінологію в замкнутій системі, тобто в ідеальних умовах, де вона позбавлена багатозначності, синонімії. Цю сферу можна назвати сферою фіксації термінології тієї чи іншої сфери науки та практики. При цьому не враховується інша – сфера функціонування термінологічних одиниць, де вони функціонують, вливаючись у загальнокультурне оточення. У термінології виявляється тенденція до моносемічності, але “однозначність” терміни отримують не через умови контексту, а через належність до даної терміносистеми. Тим самим на відміну від слів-нетермінів, слова-терміни не залежать від контексту [1, с. 8].

У словниковому складі латинської мови республіканської доби термінологічна лексика посідає визначне місце, адже політична ситуація, вироблення власного стилю в літературі, розвиток системи судочинства і торгівлі спричиняють проникнення у промови значної кількості найрізноманітнішої термінології. Але така термінологія не ускладнює текст промов, а називає поняття, що є загальноновживаними, зрозумілими для слухача, адже

вона щоденно використовується жителями римської держави в побуті.

До складу термінологічної лексики, що зустрічається в текстах промов, входять як власне латинські слова (юридична, військова термінологія), так і запозичені з грецької мови (терміни культури та мистецтва).

Оскільки центральне місце у промовах займають події суспільно-політичного характеру, то основою словника латинських ораторів є суспільно-політична лексика, яка позначає назви явищ і понять із суспільно-політичної, соціально-економічної та філософської сфери. Під суспільно-політичною термінологією слід розуміти “відкриту систему номінативних одиниць, різних за походженням, які спеціалізовані лексично (створені або запозичені терміни), семантично (загальноновживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новостворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відбивають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації” [5, с. 37].

У суспільно-політичній лексиці чільне місце посідає термінологія з правничої сфери, що позначає спектр юридичних понять, адже промови республіканського Риму (особливо це стосується промов II–I століть до н.е.) були спрямовані на захист чи звинувачення опонентів і виголошувались у суді або на форумі. Ми можемо виділити такі лексичні групи:

1) назви злочинних дій: *injuria, ae* – протизаконня, *malefactum, i* – злодіяння, *nefarium, i* – спочатку ця лексема означала “діяння”, а потім цей іменник набув негативного забарвлення й у текстах ораторського дискурсу перекладається як “безчесний вчинок, проступок”, *facinus, oris, scelus, eris* – злочин (слід зазначити, що лексеми *nefarium, facinus* вказують на певну діяльність, що суперечить нормам моралі, а іменник *scelus* має більш негативне забарвлення й означає “злочин проти людини, насилля”), *res capitalis* – важкий кримінальний злочин, *adulterium, ii* – порушення подружньої вірності, *nex, is* – вбивство;

2) назви учасників та місця судочинства: *judex, icis* – суддя, *judicium, ii* – суд, *carcer, eris* – в’язниця, *accusator, oris* – обвинувач, *quaesitor, oris* – слідчий, *consciis, i* – співучасник, *defensor, oris* – захисник, *testis, is* – свідок;

3) назви дій, що стосуються судочинства: *iusjurandum, i* – присяга, клятва, *vadimonium, ii* – поручительство, своєчасна явка до суду, *poena, ae supplicium, ii* – покарання, *proscriptio, onis* – проскрипція, оголошення поза законом, *exheredo, l* – позбавлення спадку, *divortium, ii* – розлучення, *jurgium, i, lis, litis* – суперечка, судова тяганина (початково ці терміни означали “звичайну побутову сварку”, а вже з розвитком судочинства перейшли у сферу юриспруденції і набули додаткового значення);

4) назви документів: *testamentum, i* – заповіт, *syngrapha, ae* (грец.) – боргова розписка.

Окрему групу становлять лексичні одиниці на позначення назв державних установ, адміністративних органів організації. Загалом можна виділити такі групи політичної лексики, що активно використовується в ораторському дискурсі:

1) найменування загальних понять: *imperium, ii* – влада, *societas, atis* – суспільство, *tumultus, i* – бунт, заворушення, безлад;

2) найменування адміністративно-територіальних одиниць: *res publica* – держава, *provincia, ae* – провінція, *oppidum, i* – місто, *tribus, us* – триба, адміністративний округ Рима;

3) найменування державних і законодавчих актів: *jus, juris*; *lex, legis* – право, закон, *rogatio, onis* – законопроект, *suffragium, ii* – виборче право;

4) найменування органів державної влади та їх представників: *ensor, oris* – цензор, один із двох магістратів Риму, *rex, regis* – цар (правитель сусідніх держав), *decemvir, i* – децемвір, член центрального адміністративного чи законодавчого органу, *consul, is* – консул, глава Римської республіки, *magistratus, us* – магістрат, посада керівника, *praetor, oris* – претор (другий начальник після консула, що здійснював судочинство), *quaestor, oris* – квестор, найвищий чиновник у сфері фінансів, *senatus, us* – сенат, державна рада Риму.

Суспільно-політична лексика виконує важливу стилістичну функцію – відіграє роль номінації і завдяки частотності та регулярності використання справляє значний вплив на мовний фон уривків промов у цілому, на забарвлення, що створюється контекстом.

У промовах доби Республіки вживаються й економічні терміни, адже повсякденні справи будь-якого громадянина були пов'язані з укладанням тих чи інших угод, грошовими позиками та ін. Переважна більшість економічних термінів загальноживана, оскільки внаслідок частого використання їх семантика набуває прозорості і стає зрозумілою для широкого кола реципієнтів. До таких загальнозрозумілих термінів можна віднести: *vectigal, alis* – податок, *pecunia, arum* – гроші. Загалом у системі економічної та торговельної лексики, що функціонує в текстах промов, можна виділити такі тематичні групи:

1) назви грошей: *nummus, i* – монета, *repetundae, arum* – гроші, отримані у вигляді хабара, що підлягають вилученню, *aes, aeris* – гроші, *talentum, i* – талант, грошова одиниця;

2) назви установ, які беруть участь у соціально-економічних процесах: *aerarium, i, publicum, i* – державна скарбниця;

3) назви фінансових операцій: *condicio, onis* – угода, *sponsio, onis* – взаємна угода між сторонами про внесення грошової застави на користь того, хто виграє, *auctio, onis* – публічні торги, аукціон, *sequestro ponere* – покласти на депозит, *census, us* – оцінка майна, *feneratio, onis* – позика під відсотки.

4) Військова термінологія, яка складає велику й різнобічну за своєю семантикою систему слів і термінологічних стійких словосполучень, досить активна в римському повсякденному побуті, оскільки Рим доби Республіки постійно знаходився у стані війни (Пунічні війни, повстання рабів та ін.). У текстах застосовуються власне римські військові терміни на позначення реалій життя. Ми виділили такі групи військової лексики:

1) назви військових з'єднань, родів військ, підрозділів: *castra, orum* – військовий табір, *legio, onis* – легіон, *turma, ae* – загін кінноти, *manipulus, i* – маніпул (налічував близько 60 людей), *cohors, tis* – когорта (налічувала 180 людей), *eques, itis* – вершник;

2) назви видів зброї: *hasta donatica* – спис, що видавався у вигляді бойової нагороди, *pugio, onis* – меч;

3) назви звань і посад: *legatus, i* – посол, *decurionatus, us* – військове звання декуріоната, *optionatus, us* – посада помічника центуріона, *imperator, oris* – полководець, головнокомандувач;

4) назви збройних сил: *exercitus, i, copiae, arum* – військо;

5) назви воєнних дій: *pedatus, us* – атака, *proelium, ii* – битва, *bellum, i* – війна.

У промовах ораторів побутують також терміни культури та мистецтва. Насамперед це музичні терміни – слова або словосполучення, які співвідносяться з музичними поняттями, мають наукові визначення і вступають у системні відношення з іншими подібними одиницями мови, утворюючи разом із ними особливу систему – термінологію (*sambuca, ae* – самбука (струнний інструмент), *psalterium, ii* – псалтерій (струнний інструмент), *crotalum, i* – кастаньети (ударний інструмент)). До речі, усі наведені іменники грецького походження. У промовах зустрічається також медична та зоологічна термінологія, наприклад: *vesica, ae* – сечовий міхур; *ungentum, i* – мазь (у промовах Ц. Тітія); *faux, cis* – глотка (у промові Л. Ліцинія Красса); *lethargia, ae* – сонна хвороба, летаргія (у промові С. Сульпіція Руфа); *turdus, i* – риба, морський дрозд; *ficedula, ae* – вальдшнеп. Такі терміни використовуються як засіб комічного в політичних промовах ораторського дискурсу: “*nulla est in angiporto amphora quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habeant*” [10, p. 146] – *вже зовсім не було місця у амфорі, якого б вони не хотіли заповнити (вином), бо ж вони тоді б мали повний сечовий міхур вина* (С. Titius “Suasio legis Fanniae”). У даному уривку за допомогою медичного терміна автор викриває жадібність та аморальність громадян.

Ще одну сторону життя римського суспільства відтворює релігійна лексика. Релігія в республіканському Римі підпорядковувалася державі, бо не жерці, а влада відповідала за мир із богами. Сенат мав право вносити корективи в релігійні обряди чи релігійну службу. Понтифіків – колегію вищих священнослужителів, вибирали із числа патриціїв, що свідчить про перетин політичного та релігійного векторів на різних етапах розвитку римської держави.

Сакральну лексику, що зустрічається у промовах ораторського дискурсу, ми поділили на такі групи:

1) найменування загальних понять: *deus immortalis* – безсмертний Бог, *ritus, us* – релігійний обряд, ритуал, *veneficium, ii* – чародійство, *votum, i* – жертва, молитва;

2) назви учасників та місця проведення релігійних обрядів: *fulgator, oris, pontifex, icis* – *жрець*, *haruspex, icis* – гаруспик, віщун, що здійснює гадання по нутроцях жертвних тварин, *augur, uris* – віщун, що гадає по польоту птахів, *altarium, ii* – вівтар, *sacrarium, ii* – святилище;

3) назви дій релігійного характеру: *precor, I* – молитися, *auspico, I* – здійснювати ауспіції, просити, *sacrifico, I* – приносити в жертву.

4) Переважна більшість суспільно-політичних, економічних, релігійних, військових термінів є культурноспецифічними словами римського народу, що являють собою “зряддя, які в певний спосіб відображають попередній досвід суспільства стосовно дій та міркувань про різноманітні речі. Як тільки суспільство змінюється, ці зряддя можуть також поступово змінюватись та відкидатись” [2, с. 269].

За допомогою термінологічних одиниць реалізується стратегія інформування слухачів, оскільки вживання термінів у промовах дозволяє точніше передавати інформацію широкому загалу, а також влучно та ефективно будувати висловлювання, адже терміни вже укорінені у свідомості реципієнтів та не вимагають додаткових розумових і мовленнєвих зусиль мовців, наприклад: “*jam nunc enim in illa vetera republica ad censorum laudem pertinebat, si lustrum felix condidissent, si horrea messis implexset, si vindemia redundasset, si oliveta larga fluxissent*” [12, р. 88] – але так само в цій стародавній державі ставилися до похвали цензорів, як ніби вони вже провели щасливе жертвоприношення, ніби наповнили склади урожаєм, ніби мали в надлишку виноград, ніби щедро полили оливою гай (М. Сато “Oratio de lustris sui felicitate”).

Вживаючи терміни в текстах ораторського підстилю, письменники не лише мають на меті пояснити чи розкрити якісь спеціальні проблеми, теми аудиторії, а й нерідко послуговуються термінами як засобами певних тропів, наприклад, задля іронії. Окрім інформаційної стратегії, терміни виступають засобами втілення стратегії підкреслення

авторитетності автора, наприклад: “*vestrum quoque quibus commodum est, ite tecum, Quirites, et orate deos, ut mei similes principes habeatis*” [12, р. 8] – і так само Вам зі мною, квірити, зручно, моїть же богів, щоб отримали принцепів, подібних до мене (С. Scipio Africanus major “Oratio adversus M. Naevium tribunatum plebis”). Стратегія підкреслення компетентності, авторитетності автора надає термінам особливої стилістичної значущості.

Домінування суспільно-політичної, правової, військової термінології в текстах ораторського дискурсу показує, що в республіканському Римі питання державотворення, управління державою, оподаткування населення, стан війська, результати військових походів були досить актуальними для римського суспільства.

Проаналізувавши промови на лексичному рівні, ми з’ясували, що використання загальноживаної лексики в текстах ораторського дискурсу є засобом реалізації стратегії інформування, за допомогою термінологічних одиниць письменники не лише відображають стан розвитку суспільства III–I століть до н.е. та сферу його зацікавлень, а й реалізують стратегію підкреслення компетентності автора. Відповідно до сфери вживання всі термінологічні одиниці, що містяться в текстах промов, поділено на групи: суспільно-політичні терміни, у межах яких виділяються правові терміни, економічні, військові терміни, терміни культури, мистецтва та релігійні.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Баранник Д.Х. До питання про “інформаційний” стиль мови / Д.Х. Баранник // Мовознавство. – 1967. – № 6. – С. 3–10.
2. Вежбицкая А. Семантические универсали и описание языков / Анна Вежбицкая; пер. с англ. А.Д. Шмелева. – М. : Языки русской культуры, 1999 – 780 с.
3. Дератани Н.Ф. История римской литературы / Н.Ф. Дератани. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1954. – 544 с.
4. Панько Т.І. Українське термінознавство / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
5. Олейник Т.И. Римское красноречие III–I вв. до н.э. включая Цицерона : автореферат дис. на соискание уч. степени канд. филолог. наук : специальность 10.02.14 “Классические языки” / Т.И. Олейник. – К., 1971. – 21 с.
6. Покровский М.М. История римской литературы. / М.М. Покровский. – М. : Лист Нью, 2004. – 400 с. – (Серия “Классика”).
7. Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории. Текст / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 246 с.
8. Щерба Л.В. Опыт лингвистического толкования стихотворений / Л.В. Щерба // Советское языкознание: в 2-ух т. – Л. : Ленингр. научно-исслед. ин-т языкознания, 1936. – Т. 2. – 129 с.
9. Berger, A. Histoire de l’éloquence latine depuis l’origine de Rome jusqu’à Cicéron / A. Berger. – Paris, 1872. – 333 p.
10. Malkovati, H. Oratorum Romanorum fragmenta : in 3 vol. / H. Malkovati – Vol. I. – Torino, 1930. – 345 p.
11. Malkovati, H. Oratorum Romanorum fragmenta : in 3 vol. / H. Malkovati – Vol. II. – Torino, 1930. – 219 p.
12. Mayer, H. Oratorum romanorum fragmenta / H. Mayer. – 2<sup>nd</sup> ed. – Zurich, 1842. – 647 p.

#### REFERENCES

1. Barannik, D.H. To the question of “information” style language / D.H. Barannik // Linguistics. – 1967. – № 6. – P. 3–10.
2. Vezhbtskaya, A. Semantic universals and description of languages / Anna Verbitskaya. – Moscow: Languages of Russian culture, 1999 – 780 p.
3. Deratany, N.F. History of Roman literature / N.F. Deratany. – M. : Publishing house Mosk. University press, 1954. – 544 p.
4. Panko, T.I. Ukrainian terminology / T.I. Panko, I.M. Kochan, G.P. Matsyuk. – Lviv: World, 1994. – 216 p.
5. Oliynyk, T.I. Roman eloquence III–I centuries BC, including Cicero / T.I. Oliynyk. – K., 1971. – 21 p.
6. Pokrovsky, M.M. History of Roman literature. / M. M. Pokrovsky. – M., 2004. – 400 p.
7. Superansky A.V. Common terminology: theory. Text / A.V. Superansky, N.B. Podolsky, N.V. Vasiliev. – M.: Science, 1989. – 246 p.
8. Scherba, L.V. Experience of linguistic interpretation of poems / by L.V. Shcherba // Russian linguistics: in V. 2. – L., 1936. – V. 2. – 129 p.
9. Berger, A. Histoire de l’éloquence latine depuis l’origine de Rome jusqu’à Cicéron / A. Berger. – Paris, 1872. – 333 p.
10. Malkovati, H. Oratorum Romanorum fragmenta : in 3 vol. / H. Malkovati – Vol. I. – Torino, 1930. – 345 p.
11. Malkovati, H. Oratorum Romanorum fragmenta : in 3 vol. / H. Malkovati – Vol. II. – Torino, 1930. – 219 p.
12. Mayer, H. Oratorum romanorum fragmenta / H. Mayer. – 2<sup>nd</sup> ed. – Zurich, 1842. – 647 p.

#### Pragmatics of the functioning of the common lexis and terminological units in texts of oratorical discourse of Republican Rome O.A. Nikolaenko

**Abstract.** In the article the lexical structure of the speech of speakers ancient Republican Rome (for example political, judicial, burial, and laudatory speeches, selected vocabulary in common usage, specialized terminological units (Latin and Greek origin) from different spheres of life in Roman society) is analyzed. Author shows the most relevant areas and defines the speaking goals with the usage of specific lexical units.

**Keywords:** oratorical discourse, lexical composition of the language, common lexis, terminological lexicon, pragmatical goals



## Ключові концепти сучасного німецькомовного парентального дискурсу

I.M. Осовська

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Paper received 17.01.16; Revised 21.01.16; Accepted for publication 26.01.16.

**Анотація.** У статті на прикладі сучасного німецького парентального кооперативного дискурсу представлені ключові концепти, що окреслюють ментальні стрижні гармонійного існування сучасних німецьких батьків і дітей.

**Ключові слова:** дискурс, парентальний дискурс, автохтон, концептосистема, когнітивний простір

На тлі антропоцентричних досліджень інтерес до мовної особистості як об'єкта лінгвістичних досліджень зміщує фокус досліджень з мовної системи на дискурс як продукти комунікативної діяльності. Типи дискурсу дефінуються як зразки діяльності в певній соціальній сфері, що характеризуються набором взаємообумовлених змінних – уявлень, знань, норм, конвенцій, ситуативних контекстів, соціальних стосунків.

Сімейний дискурс (СД) як невід'ємний елемент соціального життя найбільш специфічно презентує ментальність та є інтерактивною мисленнєво-мовленнєвою діяльністю членів сім'ї як малої групи німецького етнокультурного соціуму, що здійснюється задля забезпечення повсякденної приватної життєдіяльності індивідів через виконання практичних завдань у суспільному репродуктивному процесі [2, с. 65]. Одним із видів СД, що характеризуються специфікою предметно-інформаційного змісту, зумовленою статусно-рольовими конфігураціями, є парентальний (ПД). Тут скоординовані цілі виховання нащадка, соціалізації члена суспільства, передавання йому соціальних цінностей та норм поведінки, знань, вмінь та навичок, тобто формування світогляду дитини.

Як засвідчує множина соціологічно-культурологічних досліджень, німецьке суспільство остаточно розмежувало поняття сексуальності та репродуктивності. Кожна пара і особа має моральне право (та й технічні можливості) свідомо вирішувати, чи хоче вона мати дитину, оскільки батьківство не є очевидним [8, с. 7]. Окрім того, статистика свідчить, що кожна шоста пара не може мати дітей.

Характерним для Німеччини є явище пізньої вагітності (*späte erste Mütter*), основними причинами якого є, як правило, зацікавлення в розвитку особистості, що зазвичай сповільнюється із народженням дитини, переважання професійної орієнтованості над приватно-сімейною, відтермінування вступу в серйозні особисті стосунки.

Основними проблемами батьківства німці вважають цілісність родини та зростання освітньо-виховних вимог. Відповідно, проблемними групами в першому контексті є самотні матері / батьки (*Alleinerziehende*) та прийомні сім'ї (*Stieffamilie, Pflegefamilie, Adoptiv-Familie*). Актуальність явища підкреслює перевага англіцизму *patchwork-Familie*, очевидно, з огляду на не настільки явну метафоричність порівняно із власне німецькими номінаціями. В іншому контексті підкреслюється суперечливий вплив таких типово німецьких феноменів як антиавторитарність, лібералізм та уявлення про відтермінування створення сім'ї до досягнення професійної консолідації [5, с. 87].

Загалом устрій німецької сім'ї з дітьми подібний до традиційного європейського. З народженням дитини

редукується робочий час жінки. Все більше німців вважають, що мати повинна присвячувати дитині якомога більше часу, а отже зростає нетолерантне ставлення до працюючих матерів. Німецькі чоловіки засвідчують бажання проводити більше часу з маленькими дітьми, однак не готові поступитися дружині роллю утримувача – і в жодному разі на тривалий термін [7].

Стосунки поколінь в родині демонструють позитивні тенденції: високої частотності міжгенеративних контактів, обміну думками інколи навіть трьох поколінь, монетарного трансферу (грошових подарунків, внесків, спадків) та нематеріальних трансферних операцій (допомоги та підтримки, догляду, виховання) [9].

Одночасно спостерігається тенденція до психологічного віддалення сімейних генерацій із посиленням державної підтримки старших поколінь. При цьому типова для Європи характеристика *Sandwich-Generation* (покоління 40–55-річних, що знаходяться між людьми похилого віку і молоддю) як такого, що через постійні вимоги в догляді з обох боків вважається психологічно перенапруженим, в Німеччині не підтверджується [6, с. 211].

На протигагу до позитивних тенденцій у розвитку сім'ї, в суспільстві відбувається зауальована війна поколінь (*Krieg der Generationen*) на фоні старіння нації (*Vergreisung der Republik*). Цей процес є результатом технічно-медичного прогресу та проявляється в агресії молодших стосовно старших, спричиненій усвідомленням першими того, що за рахунок їхньої праці та соціальних внесків другі отримують високе соціальне забезпечення та інфраструктуру обслуговування, редукуючи цим бюджетні обсяги власних соціальних виплат.

Однією з важливих тенденцій є поява поняття мультилокальної багатогенераційної сім'ї (*multilokale Mehrgenerationenfamilie*), яке, підкреслюючи спорідненість, втілює принцип неолокальності на фоні зростаючої мобільності населення. Ділять спільне помешкання (*Hausfamilie*) лише 7% багатогенераційних сімей [6, с. 214]), натомість 80% дітей живуть не далі однієї години від батьків, влаштовуючи спільні застілля, святкування церковних свят та днів народжень (однак, не спільний відпочинок).

Типово німецьким є метафоризоване явище *Hotel Mama*, що позначає привабливість проживання дорослих німців у батьківській оселі. Для середнього покоління характерною є фаза *leere Nest*, що пов'язана із від'їздом дітей з батьківського дому; для більшості вона ж є початком вступу в статус бабусі і дідуся.

Викладене презентує дані, отримані соціологією, етнопсихологією, культурологією. Що може додати до них когнітивна лінгвістика? На наш погляд, досить багато.

Розуміння когніції як процесу пропускання світу через саме життя” та надання йому певної „самопороджувальної” ролі через створення „особистісних реалій” у формі ментальних моделей [11, с. 9] свідчить про можливість трактування будь-якої інформації, сприйнятої людиною, як будівельного блоку в образі відображеної у мозку оточуючої її дійсності. Будучи частиною цього процесу, явища, засвоєні свідомістю людини через переробку отриманої інформації, відповідають іншим стимулам із оточуючого середовища і здійснюють внесок у безперервний процес самовідтворення особистості. Таке розуміння дозволяє пояснити унікальність індивідуального когнітивного простору особистості. Однак, попередній досвід, фактори уваги та сприйняття, а також особистісні цілі та бажання спричиняють наявність однакового досвіду у різних людей в однакових ситуаціях. Незважаючи на, здавалося б, максимальну суб’єктивність характеристик людського досвіду, що формується виключно в індивідуальному когнітивному просторі особистості, існує ряд спільних для певного соціуму аспектів когнітивного простору, що завдяки своїй універсальності забезпечують доступ до використання всіма членами групи, утворюючи кластер узагальнених знань в певній області людської діяльності та формуючи колективний когнітивний простір. Цьому сприяє існування так званих „дискурсивних спільнот” (discourse communities) – ключових понять комунікативної моделі „доменно-аналітичної парадигми” [10], теоретичного підходу в інформаційних технологіях, заснованого на визнанні найдосконалішим способом розуміння інформації вивчення доменів знань як дискурсивних спільнот. Останні вважають складовими колективних когнітивних просторів. Кожна людина є одночасно членом різноманітних дискурсивних спільнот, які, хоча й поневолюють людську свідомість через ідеологію” [там само], однак створюють узагальнений комунікативний і когнітивний досвід.

На тлі дослідження сучасного німецького СД суголосним із висловленням є поняття колективного когнітивного сімейного простору – певним чином структурованої сукупності знань та уявлень, якими неодмінно володіють усі індивідууми – члени сімейної соціальної групи як дискурсивної спільноти. Саме родинна приналежність визначає наявність базового ядра знань і досить стереотипний на рівні групи вибір елементів периферії, які є інформативними для фіксованого кола адресатів – членів сім’ї. Останні, усвідомлюючи події та дії, конструюють ментальне уявлення певного факту приватної дійсності на основі більш загального знання про типові події – комплексу даних про конкретну життєву область, історично та прецедентно сформованого набором стереотипів, правил і конвенцій, які визначають всі види діяльності та реалізуються у мовленнєвій або текстовій діяльності комунікантів.

Типові уявлення про сімейні стосунки є фактично уявленнями про стереотипні ситуації взаємодії у цій малій соціальній групі, змодельовані в пам’яті як об’єкти концептопростору СД, основою якого є специфічна конфігурація його автохтонів – концептосистема СД [2]. На тлі викладеного **мета** даного дослідження полягає в об’єктивному встановленні автохтонів одного з видів СД – кооперативного парентального дискур-

су (КПД), ситуативно окресленого учасниками зі статусними ролями Mutter / Vater – Kind, глобальною кооперативною стратегічністю, хронотопними характеристиками вільного часу і сімейного помешкання.

Оскільки концептуальний каркас дискурсу певного типу створює мережа знань [2–4], то когнітивністю простір КПД об’єднує номенклатуру концептів, даючи уявлення про структуру та взаємодію системних елементів, а також дозволяючи досягнути можливі варіанти дискурсивних трансформацій.

Доведеним фактом є нерівнозначність концептів у дискурсі. Попри наявність базового (одиниці найвищого рівня абстракції, метактону, що проявляється у темі, макроструктурі, сценарії) та дериватних (аллохтонних [3]), каркас дискурсу формують усе ж генеративні (автохтонні [3]) концепти – дискурсотвірні, регулярно відтворювані в його межах. Автохтони – категоріальні одиниці основи його концептосистеми, що транспортують набір ознак, які дозволяють мовцям розрізняти типи дискурсу, володіють генеративними, комбінаторними і регуляторними властивостями [4], що проявляються у: а) створенні мінімального контексту, необхідного для вводу концептуальних змінних в структуру КПД; б) створенні композиції, обґрунтованої їхньою валентністю; в) визначенні інтерпретації інших ментальних одиниць, актуалізованих у КПД.

Адекватним методологічним підходом при встановленні автохтонів КПД був визначений синтез концептуального аналізу і лінгвокатегоритативних методів, що дозволяє прослідкувати ментальну репрезентацію КПД у вигляді його концептосистеми у статистично верифікованій концептуальній структурі.

Оскільки об’єктивуються концепти на рівні мови в різних знакових формах, то процес вибору слова активує систему значень через концептуальну сітку відповідної культури. Вжите індивідами слово є ніби „спалахом” інформації, – як номінатором певного поняття чи смислу, так і елементом знання носія мови в контексті його національного менталітету, соціальних, психологічних, гендерних і світоглядних характеристик. Вербальне втілення концептів підводить до необхідності виявлення їхніх актуалізаторів (відомих як об’єктиватори, експлікатори, номінанти, вербалізатори, концептуальні кваліфікатори) – вербальних одиниць, що забезпечують концептуальну основу КПД. Отже, з метою виокремлення констант концептосистеми КПД вважаємо за доцільне здійснити інвентаризацію текстів, зафіксувати об’єктиватори концептів, згрупувати їх у семантичні області (домени), що дозволить визначити матрицю концептів як основних смислів у межах КПД як одного з різновидів СД. Оскільки лише повторюваність тих чи інших вербалізаторів може свідчити про певну закономірність, застосовуємо елементи статистичного аналізу, що дає змогу через визначення статистичної значущості а) презентованості домену в текстах КПД та б) певних концептів у виокремлених доменах надати статус автохтонів КПД певним концептам з інших полів. Верифікація даних за методиками розрахунку критерію  $\chi^2$  і коефіцієнту спряженості  $K$  дає змогу через визначення наявності відповідей між розподілами частот актуалізаторів концептів певного домену в текстах КМД та певних концептів у статистично значущих доменах виокремити із мно-

жини зафіксованих аллохтонів – концептуальних змінних, що презентують нетипові та малоймовірні кванти знань та є по суті складовими інших концептуальних просторів [3, с. 243], закономірні автохтони концептосистеми КПД. Саме на останні спирається певна ментальна структура при виборі лексеми, необхідної мовцю для адекватної вербалізації інтенції в процесі вербальної інтерпретації концептуального простору КПД. Концепти-автохтони КМД є основними складовими і смисловими домінантами, категоріальними одиницями основи його концептосистеми.

Квантитативні прийоми, зокрема хрестоматійні для шкіл лінгвостатистики метод перевірки статистичних гіпотез – критерій хі-квадрат ( $\chi^2$ ), дозволяють визначити наявність відповідностей або розходжень між розподілами частот спостережуваних величин (див. дет. [1, с. 156]), або ж, як у нашому випадку, величини і загалу, фактично верифікуючи їх закономірність у даному дискурсивному середовищі.

Пропонуємо приклад обчислення величини  $\chi^2$  для іменників, прикметників і дієслів (як парцел, що разом формують ЛТГ / домен) для КПД:

Таблиця 1. Статистична значущість ЛТГ об'єктиваторів концептів у КПД

ЛТГ	Іменники		Дієслова		Прикметники		Разом
	$\chi^2$	K	$\chi^2$	K	$\chi^2$	K	
Нежива природа, надприродне	1,14						1,14
Речовини			0,04				0,04
Жива природа			1,32				1,32
<b>Фізіологія і фізіологічні потреби</b>	<b>8,88</b>	<b>0,03</b>	<b>6,98</b>	<b>0,02</b>	<b>7,12</b>	<b>0,02</b>	<b>22,98</b>
Зовнішній вигляд					0,15		0,15
<b>Побутова і фінансово-господарська сфера</b>	<b>12,98</b>	<b>0,05</b>	<b>9,97</b>	<b>0,04</b>	<b>7,36</b>	<b>0,02</b>	<b>30,31</b>
Розумова діяльність індивіду			1,23				1,23
<b>Вербальна діяльність</b>	<b>6,13</b>	<b>0,02</b>	<b>7,78</b>	<b>0,02</b>	<b>7,54</b>	<b>0,02</b>	<b>21,45</b>
<b>Риси характеру</b>	<b>6,11</b>	<b>0,02</b>	---		<b>7,50</b>	<b>0,02</b>	<b>13,65</b>
Фізична діяльність			2,24				2,24
<b>Суспільні цінності і конвенції</b>	<b>18,79</b>	<b>0,06</b>	<b>7,52</b>	<b>0,02</b>	<b>7,21</b>	<b>0,02</b>	<b>33,52</b>
<b>Соціальна діяльність і співпраця</b>	<b>8,64</b>	<b>0,03</b>	<b>6,09</b>	<b>0,02</b>	<b>6,01</b>	<b>0,02</b>	<b>20,74</b>
<b>Відпочинок і дозвілля</b>	<b>7,22</b>	<b>0,02</b>	<b>6,70</b>	<b>0,02</b>	<b>6,81</b>	<b>0,02</b>	<b>20,73</b>
сфера обслуговування	0,96				---		0,96
<b>Родинна приналежність</b>	<b>7,41</b>	<b>0,02</b>	<b>8,94</b>	<b>0,03</b>	<b>7,37</b>	<b>0,02</b>	<b>23,72</b>
<b>Почуття і емоції</b>	<b>7,77</b>	<b>0,02</b>	<b>9,69</b>	<b>0,04</b>	<b>8,89</b>	<b>0,03</b>	<b>26,35</b>
Універсальні смисли			---			3,41	3,41
Темпоральність						1,06	1,06
Локативність	1,49						1,49
Разом	87,52		68,50		65,96		221,98

Коефіцієнт спряженості для суми  $\chi^2 = 221,98$ : K=0,15

Перевищення показника величини  $\chi^2$  (відмічене жирним шрифтом) свідчить про перевагу емпіричного вживання домену / ЛТГ над теоретично очікуваним, підтверджуючи його значущість для досліджуваного різновиду і типу СД.

За аналогічною процедурою визначається показник величини  $\chi^2$  для всіх зафіксованих актуалізаторів концептів у межах кожного з виокремлених доменів. Таблиця 2 демонструє отримані в результаті такого підрахунку у текстах КПД найбільш значущі концепти для кожного із попередньо визначених доменів.

Таблиця 2. Значущість концептів у доменах ментального ресурсу КПД

Домен	Найбільш значущі концепти $\chi^2 / K$
Фізіологія і фізіологічні потреби	SCHLAFEN (10,01 / 0,03), ERNÄHRUNG (9,11 / 0,03)
Побутова і фінансово-господарська сфера	AUTO (12,95/0,04), AUFRÄUMEN (12,86/0,04), EINKAUF (9,61/0,03), KLAMOTTEN (9,53 / 0,03)
Вербальна діяльність	KOMMUNIKATION (7,77 / 0,03)
Риси характеру	VERANTWORTUNG (31,98 / 0,07), HÖFLICHKEIT (31,78 / 0,07), FLEIß (31,54 / 0,07), ORDENTLICHKEIT (30,98 / 0,07), PÜNKTLICHKEIT (26,91 / 0,06), TOLERANZ (12,98 / 0,04), INTELLIGENZ (12,81 / 0,04), EHRLICHKEIT (12,70 / 0,04), STOLZ (9,89 / 0,03), KREATIVITÄT (9,82 / 0,03)
Суспільні цінності і конвенції	ERFOLG (13,58/0,04), PLANUNG (13,57/0,04), LEHRE/STUDIUM (12,91/0,04), GERECHTIGKEIT (7,99/0,03), ENTWICKLUNG (7,83/0,03)
Соціальна діяльність і співпраця	FREUND (9,55 / 0,03), CLIQUE (9,12 / 0,03)
Відпочинок і дозвілля	FERIEN (22,67/0,05), SPIEL (12,86/0,04), LITERATUR (11,61/0,04), FEST (9,59/0,03), SPORT (9,18/0,03), TIER (8,53/0,03), KUNST (7,81/0,03)
Родинна приналежність	ELTERN (11,52 / 0,04), VERWANDTE (9,93 / 0,03), GESCHWISTER (9,62 / 0,03)
Почуття і емоції	VERTRAUEN (22,41 / 0,05), GENUSS (11,77 / 0,04), LIEBE (11,74 / 0,04)

Проведений аналіз дає можливість стверджувати, що каркас сучасного німецького КПД формують 37 концептів-автохтонів.

У домені „фізіологія і фізіологічні процеси” фіксуються релевантні для КПД концепти ERNÄHRUNG (*Ich möchte heute abend nicht essen, mein Magen ist wie zugeschnürt; Wasser trinken muss man unbedingt!*) та

SCHLAFEN (*Es ist Zeit zum Schlafen, mach das Licht aus*); в домені „побутова і фінансово-господарська сфера” – концепти AUFRÄUMUNG (*Wie wäre es, wenn ich zweimal die Woche für dich, Vater und mich koche, während du ein- oder zweimal die Woche mein Zimmer sauber machst?*), EINKAUF (*Ach, Mamma, kann ich mit dir oder Papa am Samstag in die Stadt fahren? Ich muss etwas besorgen*), BETREUUNG (*Könntest du bitte die Rosen da gießen*), AUTO (*Papa, darf ich den Puff waschen? Wie viel würde ich an Versicherung bezahlen müssen, wenn ich mir ein eigenes Auto kaufe?*); у домені „вербальна діяльність” – концепт KOMMUNIKATION (*Wir werden uns unterhalten und die Zeit fliegt*).

Значущими для КПД з домену „риси характеру” є концепти PÜNKTLICHKEIT (*Bitte, keine Verspätung*), TOLERANZ (*Das ist die Meinung von Carolla und die muss akzeptiert werden; Ich muß irgendwie mit ihm vertragen*), ORDENTLICHKEIT (*Du siehst ja ganz anständig aus*), INTELLIGENZ (*Das war ja klug von dir, das nicht zu merken; Ich achte dich als Person mit Gedanken und Empfindungen; Ich unterhalte mich doch mit einem erwachsenen Menschen*), EHRLICHKEIT (*Sei ehrlich, beantworte meine Frage*), FLEIß (*Gut, Prinzessin, dein Fleiß wird belohnt*), VERANTWORTUNG (*Jeder muss Verantwortung tragen dafür, was er getan hat*), HÖFLICHKEIT (*Ich war durchaus höflich, bloß die Oma war so aufgeregt...*), STOLZ (*Ich bin richtig stolz auf das Flugzeug, das du gebaut hast*), KREATIVITÄT (*Das ist ein Wust an Kreativität, einfach drauflos, authentisch halt...*).

У домені „суспільні цінності і конвенції” типовими для КПД виступають концепти-регулятиви морального, антропоморфного та етнопсихокультурного порядку ERFOLG (*Erfolgreich zu sein – das ist von Bedeutung!*), ENTWICKLUNG (*Der Mensch entwickelt sich ständig, dazu braucht man sich viel Mühe zu geben; Wenn du gut in Mathe bist, kannst du ja selber eine Firma gründen*), PLANUNG (*Das war nicht vorgeplant, wird auch leider nicht gehen! Eure Zukunft ist meine größte Sorge; Muss man auf die Oberschule gehen? Ich möchte nur die mittlere Reife beenden!*); GERECHTIGKEIT (*Es ist nicht fair von ihnen, mich auszuschließen*), LEHRE / STUDIUM (*Wähl den Kurs, den du machen möchtest und ich werde dich dorthin bringen; Meinst du die Klausur zum letzten Thema oder die vorzeitige Schlussklausur?*).

З домену „соціальна діяльність і співпраця” в КПД актуалізуються концепти FREUND (*Ich habe niemanden zum Spielen, seitdem die Familie von Joachim in Urlaub gefahren ist*) та CLIQUE (*Ich wünschte, ich könnte in diese Clique hineinkommen, aber ich weiß nicht wie*).

Домен „відпочинок і дозвілля” репрезентований у КПД концептами TIER (*Wo ist denn die Mia, die war doch eben da?*), FEST (*Du musst noch dem Weinachtsmann den Brief schreiben; Papi, was kriege ich zum Geburtstag? Wir können doch auf der Terrasse grillen, das wird ja herrlich!*), FERIEN (*Die Ferienzeit nähert sich zu und mir fällt nichts auf, was alle zufrieden stellen könnte, Papa wird deine Urlaubspläne nicht akzeptieren*), SPORT (*Ich gehe mit Jasmin ins Schwimmbad, du kannst uns Gesellschaft leisten*), SPIEL (*Dann geh und such dir jemand anderen zum Spielen*), KUNST (*Als ich klein war, hab ich tagelang gezeichnet, alles, was ich sah; Abends lasst uns Musik machen und Gabi singt*), LITERATUR

(*Das ist doch dein Lieblingsbuch, guck mal, da ist doch Pony Hüttchen*).

З домену „родинна приналежність” помітна релевантність концептів ELTERN (*Der Papa holt dich ab, sei aber bitte nett*), GESCHWISTER (*Wo ist eigentlich die Antje, sie war eben da; Sie bleibt für immer meine kleine Schwesterchen*), GROSSELTERN (*Die Oma wartet auf deinen Anruf*).

Домен „почуття і емоції” представлений у КПД автотонами VERTRAUEN (*Natürlich vertraue ich dir! Das ist doch Vertrauenssache!*), LIEBE (*Liebe ist das einzige, was zählt; Du bist mein liebevolles Mädchen*), ZUFRIEDENHEIT (*Ich bin zufrieden, dass du die Entscheidung endlich mal getroffen hast*).

Статистичний аналіз засвідчує релевантність особистої (фізіологічної), міжособистісної (почуттєво-емоційної і діяльній), а також позагрупової (суспільно-ціннісної, обслуговувальної, дозвілєвої) інформації для кооперативного парентального спілкування у німецької сім'ї. Пріоритетами у спілкуванні батьків з дітьми є акцентуація як суспільних цінностей і конвенцій (порядку, планування, розвитку, навчання), так і буденних фізіологічних потреб (харчування, сну). У зв'язку з цим особливого значення набувають побутові дії, що спільно здійснюються батьками й дітьми (прибирання, шопінг, догляд за автомобілями), спільне дозвілля (канікули, свята, спорт, догляд за домашніми тваринами, мистецтво та література). У дітях виховуються охайність, старанність, відповідальність, ввічливість, пунктуальність, толерантність, щирість, розум, гідність і творчість. Чуттєвою основою спілкування є довіра, любов та задоволення. Значущими для КПД у внутрішньо-груповому контексті є батьки, брати і сестри, родичі, у соціальному – друзі і компанія.

Отже, зосередившись на продукованих членами парентальної групи німецького етноростору текстах, ми спробували виявити в структурах мислення спільні елементи, що інтегрують кооперативне ситуативне спілкування в ПД – концепти-автотони, які створюють матрицю, впливають на процес його лінійного стратегічного розгортання, фіксуючи стереотипні ментальні пріоритети. Вони засвідчили, що важливе соціалізаційне значення у спілкуванні з дітьми в німецькій сім'ї мають харчування, сон, самообслуговування, комунікація, однак в усьому наголошуються необхідність жорсткого дотримання порядку, плану, встановлених норм. Виховними орієнтирами німецьких батьків є дисциплінованість, охайність, економічність, щирість, наполегливість, ввічливість, національна гордість. В дітях виховуються особиста відповідальність, а тому необхідність ретельного обмірковування слів та дій, прагматизм з чітким розмежуванням особистих внесків та зисків, дискретність особи та групи з неприпустимістю вторгнення інших в індивідуальний або груповий простір. Важливе значення у процесі розвитку дитини надається домашнім тваринам, сімейним святкам, спорту, іграм, мистецтву й літературі.

Перспективу подальших досліджень в даному ракурсі може становити поглиблення аналізу елементів і структури концептопростору як різновидів СД так і інших дискурсивних практик на основі запропонованої методики.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Левицкий В.В. Семасиология. – Изд. 2, исправл. и дополн. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.
2. Осовська І.М. Сучасний німецькомовний сімейний дискурс : ментальний і вербальний ресурс : [монографія]. – Чернівці : Видавничий дім „Родовід”, 2013. – 404 с.
3. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : [монографія]. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.
4. Приходько А.Н., Путий Е.С. Дискурсообразуючий потенціал концептів (на матеріалі вікторіанського дискурсу) // Язык. Текст. Дискурс : научн. альманах Ставроп. отд. РАЛК / под. ред. проф. Г.Н. Манаенко. – Ставрополь : СГПИ, 2011. – Вып. 9. – С. 105 – 114.
5. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Gender Datenreport. 4.3.2. Erste Partnerschaft : Alters- und Bildungshomogenie 2007 / URL: www.bmfsfj.de
6. Burkart, G. Familiensoziologie. – UVK Verlagsgesellschaft mbH, Konstanz, 2008. – 380 S.
7. Engstler, H., Menning S. Die Familie im Spiegel der amtlichen Statistik. – Bonn : BMFFSFJ, 2003.
8. Gloger-Tippelt, G., Gomille, B., Grimmig, R. Der Kinderwunsch aus psychologischer Sicht – Leverkusen : Leske Verlag, 1993. – 177 S.
9. Lettke, F., Lange, A. (Hrsg). Generationen und Familien. Analysen – Konzepte – gesellschaftliche Spannungsfelder . – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2006. – S. 216–248.
10. Little, M.J., Sayers, E.-J. Discourse Communities and the Discourse of Experience. – Australia : Centre for Values, Ethics and the Law in Medicine, University of Sydney, 2003 / URL: <http://hea.sagepub.com/cgi/content/abstract/7/1/73>.
11. Maturana, H.R., Varela, F.J. The tree of knowledge – The biological roots of human understanding. – Boston : The New Science Eibrary, Publications, Boston, U.S.A., 1987. – 263 p.

#### REFERENCES

1. Levytskyy, V.V. Semasiology. Ed. 2. – Vinnitsa : Nova Knyha, 2012. – 680 p.
2. Osovskaya, I.M. Modern German-speaking Family discourse : mental and verbal resource : [monograph]. – Chernivtsi : Publishing house "Rodovid", 2013. – 404 p.
3. Pryhodko, A.M. Concepts and construct in cognitive-discursive paradigm of linguistics: [monograph]. – Zaporizhzhya : Premier, 2008. – 332 p.
4. Pryhodko, A.N, Putyy, E.S. Discourse-forming concepts' potential (on material of Victorian discourse) // Language. Text. Discourse : science almanac of Stavropol devisions Ralk / Ed. prof. Manaenko H.N. Stavropol : SSPI (Stavropol State Pedagogical Institute), 2011. – Vol. 9. – Pp. 105–114.
5. The Federal Ministry of Family, Seniors, Women and Youth. Gender Datenreport 2007 / URL: [www.bmfsfj.de](http://www.bmfsfj.de)
6. Burkart, G. Sociology of Family. – Konstanz : UVK Verlagsgesellschaft mbH, 2008. – 380 p.
7. Engstler H., Menning S. Family in the mirror of departmental statistics. – Bonn : BMFFSFJ, 2003.
8. Gloger-Tippelt, G., Gomille, B., Grimmig, R. The desire to have children from a psychological point of view. – Leverkusen : Leske Verlag, 1993. – 177 p.
9. Lettke, F., Lange, A. (Hrsg). Generation and family. Analyses – concepts – social attitudes. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2006. – Pp. 216–248.
10. Little, M.J., Sayers, E.-J. Discourse Communities and the Discourse of Experience. – Australia : Centre for Values, Ethics and the Law in Medicine, University of Sydney, 2003 / URL: <http://hea.sagepub.com/cgi/content/abstract/7/1/73>.
11. Maturana, H.R., Varela, F.J. The tree of knowledge – The biological roots of human understanding. – Boston : The New Science Eibrary, Publications, Boston, U.S.A., 1987. – 263 p.

#### The key concepts of the modern German parental discourse

I.M. Osovskaya

**Abstract.** The given article in terms of the modern German parental cooperative discourse presents the key concepts that create a frame of the discourse, outlining the scope of harmonious stability of the modern German parents and children.

**Keywords:** *discourse, parental discourse, autochthon, conceptsystem, cognitive space*

## Категорії дискретності та цілісності в політичному дискурсі парламентських дебатів у Великій Британії

О.І. П'єсух\*

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна

\* E-mail: oxy.pj@mail.ru

Paper received 18.01.16; Revised 23.01.16; Accepted for publication 29.01.16.

**Анотація.** Статтю присвячено розгляду категорій, які відображають особливості парламентських дебатів у Великій Британії як типу політичного дискурсу. Парламентські дебати представлено як певний мовленнєвий жанр, який характеризується наявністю диференційних рис, пов'язаних з національним характером. У статті проаналізовано офіційні протоколи засідань Палати Громад парламенту Великої Британії у період пост-Тетчеризму.

**Ключові слова:** парламентські дебати, політичний дискурс, мовленнєвий жанр, тематичність

**Вступ.** Політичні інститути, такі як парламент, набули впродовж століть чітку організаційну структуру та процесуальність завдяки встановленню конвенційних норм та стандартів. Підвищений інтерес до вивчення британських парламентських дебатів спричинено тим фактом, що парламент давно вважають «найбільш відкритим» з усіх британських політичних установ [9]. Канони жанру політичного дискурсу парламентських дебатів у Великій Британії тісно переплітаються з національною специфікою рис характеру британців, їхніх традицій, культурних установок. Британський парламент, який називають «матір'ю парламентів» (30 Jun 2004), є зразковою моделлю для формування інших парламентів країн Британської Співдружності. Дослідження офіційних протоколів британських парламентських дебатів поглиблює уявлення про політичну картину світу британців та допомагає краще зрозуміти особливості національного характеру і його вплив на вибір певних мовних форм в політичному дискурсі.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Політичний дискурс парламентських дебатів знаходиться у фокусі уваги дослідників різних галузей науки. Зокрема, особливості дебатів у парламенті розглядають у межах філософії, політології та соціології, проте міждисциплінарний характер сучасних досліджень потребує залучення доробку лінгвістики до вивчення різних політичних процесів та явищ. Різноманітні специфічні риси, структура та функції парламентських дебатів різних країн представлені в роботах А. Адоніса, Р. Бен-тлі, Р. Харта, К. Петерсона та ін. Ритуальність парламентських дебатів розглянуто в роботах багатьох дослідників, таких як: В. Хаузер, В. Сінгер, М. Бенерджі, М. Вайнер, Р. Рой, П. Велес та ін. Проте незважаючи на той факт, що парламентські дебати аналізуються в роботах багатьох науковців, парламентські дебати у Сполученому Королівстві як мовленнєвий жанр, у якому наявні диференційні структурні, семантичні, прагматичні та культурні характеристики, не були предметом дослідження, що й визначає актуальність цього дослідження.

**Метою** цієї статті є розгляд особливостей втілення текстово-дискурсивних категорій дискретності, тематичності та цілісності, які формують специфічні риси жанру парламентських дебатів у Великій Британії.

**Матеріали та методи дослідження.** Засідання Палати Лордів та Палати Громад в британському парламенті представлені в офіційних протоколах на сайті парламенту Великої Британії. Саме вивчення таких

офіційних протоколів британського парламенту у період пост-Тетчеризму дозволяють прослідкувати особливості парламентських дебатів, виявити реалізацію в них текстово-дискурсивних категорій. Основними методами, застосованими для виявлення специфіки політичного дискурсу парламентських дебатів, є дискурсивний, що служить для інтерпретації інтеракцій у залах парламенту, та контекстуально-інтерпретаційний метод, який застосовано для виявлення семантики лексичних одиниць.

**Результати дослідження та їхнє обговорення.** Політичний дискурс розглядається як комунікативна ситуація [2], в якій здійснюється емоційний та інформаційний взаємобмін в реальній соціокультурній ситуації [7; 8, с. 18]. До такої комунікативної ситуації відносять адресанта та адресата, їхні особистісні й соціальні характеристики, інші аспекти соціальної ситуації [6], різні типи знань, їхню ієрархію, інформацію про різні умови та ситуації спілкування [3, с. 7]. Результатом дискурсу є формування різноманітних текстів і мовленнєвих жанрів [1].

Слідом за О.О. Селівановою визначаємо мовленнєвий жанр як одиницю мовлення, дискурсивний інваріант, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів й інтенційно-прагматичними особливостями [5, с. 433].

Специфіка жанру парламентських дебатів у Великій Британії обумовлена реалізацією текстово-дискурсивних категорій, зокрема дискретності, тематичності та цілісності. Взагалі, категорія є найбільш загальним фундаментальним поняттям, що відображає сутнісні, закономірні зв'язки й відношення об'єктів пізнання та дослідження [5].

**Дискретність** дискурсу як категорійна ознака комунікації визначає розподільність у часі та / або у просторі фаз породження та сприйняття повідомлення. Відстань між цими фазами визначається у межах субжанрів жанру дискурсу парламентських дебатів: власне дебати (*debates*), письмові урядові заяви (*written ministerial statements*), усні відповіді (*oral answers*), письмові відповіді (*written answers*), петиції (*petitions*) та поправки (*corrections*). У жанрах *власне дебатів* та *усних відповідей* реагування на продукovanі повідомлення має бути миттєвою, при цьому опоненти у більшості випадків апелюють до поточних політичних, соціальних та економічних реалій у житті країни. Тому відносно таких субжанрів актуальною є сприйняття дискретності у

спілкуванні «тут і зараз». В інших субжанрах, таких як *письмові урядові заяви, письмові відповіді, петиції та поправки* прослідковується деяка відстань між фазами породження офіційних попередньо підготовлених повідомлень та їхнім виголошенням, сприйняттям та подальшим реагуванням інших членів парламенту.

У текстах протоколів політичних дебатів дискретність проявляється також як членування на окремі тематичні блоки, які є строго регламентованими та не дозволяють відхилення від визначеної теми. Усі тематичні блоки є чітко розподіленими відповідно до вузькоспеціалізованих мікротем, за кожною з яких проводяться дебати, проте вони взаємопов'язані однією спільною ширшою основною макротемою. Чіткість організації роботи парламенту визначена й **тематичністю** дебатів. Зокрема, тематика дебатів залежить від нагальності проблем і розподілена відповідно до національних та міжнародних проблем.

Наприклад: основна національна макротема *EDUCATION AND SKILLS* охоплює декілька взаємопов'язаних мікротем: *Academic Boycott, Child Care, History Teaching, Literacy and Numeracy Standards, SEAL Programme, Looked-after Children, Apprenticeships, Children's Centres, Specialist Diploma* (28 Jun 2007: Column 454 – Column 468). Ці теми розглядають різнопланові проблеми усього спектру системи освіти, охоплюючи питання шкільної освіти у початковій та середній школах, рівня підготовки учнів у школах, позашкільної освіти, вищої освіти, а також програму піклування про дітей під час проходження батьками курсів підвищення кваліфікації.

Такий розподіл обговорюваних питань не є універсальним, окрім тематичного розподілу у британських парламентських дебатах наявний також розподіл за регіональною ознакою, зокрема у парламенті існують дні, присвячені обговоренню міжнародних справ. Наприклад, загальна тематична рубрика *FOREIGN AND COMMONWEALTH AFFAIRS* має такі географічні підрубрики: *Cyprus, Romania, Middle East, Bulgaria, Antarctica, Japan*, а також підрубрики, пов'язані з обговоренням міжнародних питань: *Drugs Trade, Consular services, Conference on Security and Co-operation in Europe* (28 November 1990: Column 852 – Column 886). Хоча особливістю такого розподілу є географічний принцип, тематика дебатів не є обмеженою певним колом питань. Проблематика є різноманітною і стосується як внутрішньополітичного стану справ у інших країнах, так і захисту навколишнього середовища у світі, а також питань міжнародної безпеки та співробітництва. Така розгалуженість тем дозволяє максимально представити інформацію та обговорити стан справ у різних державах під час проведення щомісячного звіту у парламенті, а також одночасно продемонструвати обізнаність і багатовекторність роботи урядовців.

Кожний мікротематичний блок характеризується завершеністю, яка є обов'язковою для підведення підсумків дискусії та інтегрованістю з іншими мікротемами у межах загальної макротемати. Варіативний нелінійний спосіб організації дебатів є неприйнятним, оскільки призведе до хаотичності та порушення порядку у залі парламенту. Така особливість політичних дебатів визначає їхню **цілісність**.

Цілісність парламентських дебатів забезпечена його функціонуванням як єдиного макрознаку. Цілісність є дискурсивною категорією з огляду на замкненість дискурсу двома фазами: породження тексту повідомлення та його сприйняттям й інтерпретацією [5]. Л. Мурзін та А. Штерн стверджують, що «той, хто кодує, відштовхується від континуальності тексту з метою його розчленування, а той, хто декодує, навпаки, сприймає окремі компоненти тексту і прагне представити його як нерозчленоване континуальне ціле» [4, с. 14]. Політики, породжуючи повідомлення, членують їх на мікротематичні блоки, кожний з яких має свою чітку структуру, а електорат як кінцевий адресат представленої у стінах парламенту інформації сприймає повідомлення як єдине тематичне ціле, в якому представлено обговорення усіх аспектів життя країни. Така цілісність пов'язана з організацією кожного окремого акту комунікації в залі парламенту як закономірно упорядкованої системи.

Зокрема, кожне з мікротематичних обговорень розпочинається запрошенням до слова доповідача – директивом як спонуканням до початку проведення дебатів, який розпочинає мовленнєвий акт:

*To ask the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs what progress has been made on the problem of Cyprus* (27 Nov 1996: Column 326 – Column 328).

Обговорення певної мікротемати закінчується обов'язковим підведенням підсумків з наголошенням на важливості піднятого питання та перспективах щодо його вирішення:

*I thank my hon. Friend for his championing of these issues. Over the past 18 months or two years, we have seen an increasing understanding of the reality of the connection between tackling climate change and green jobs in this country. We have seen that with announcements on the offshore wind industry, electric cars and a whole host of other matters. He is right that Government support for private sector business is essential in this area* (8 Apr 2010: Column 1161 - 1162).

Процедура проведення британських парламентських дебатів є чіткою, лінійною, послідовною і має деякі обмеження за допомогою регуляторів. Зокрема, необхідно слідувати чіткому порядку обговорюваних тем, відхилення від основної проголошеної на порядку денному теми чи перевищення часового ліміту є недопустимим. Так само контролюється реакція членів парламенту у разі опротестування пропозицій. Будь-які відхилення від порядку ведення засідань (*orders of the day*) не допускаються і регулюються як самим спікером парламенту, так і членами парламенту. У випадках ігнорування встановлених меж обговорення питання в обговоренні використовується вокатив *order*, що слугує одночасно привертання уваги і закликанню до повернення до регламенту (апелятивна функція), а також встановлення і підтримання контакту з членами парламенту (фатична функція), а також введення потрібної теми обговорення (тематична функція):

*Mr. Hurd : The hon. Lady has raised a perfectly fair point. Obviously I cannot say anything about the progress of the inquiry into Lockerbie, although I have taken that point into account. The hon. Lady will know the position that the Americans have taken on it also.*

Mr. Tam Dalyell (Linlithgow) : *On a point of order, Mr. Speaker.*

Mr. Speaker: *I shall take the presentation of Bill first (28 November 1990: Column 852 – Column 887).*

Mr. Deputy Speaker: *Order. The hon. Member for Lichfield (Mr. Fabricant) is addressing the House (28 Jun 2000: Column 933).*

Mr. Deputy Speaker (Mr. Michael J. Martin): *Order. There is far too much conversation on the Government Benches (15 May 1997: Column 206).*

Mr. Deputy Speaker: *Order. Opposition Front Benches are being far too noisy (15 May 1997: Column 218).*

Отже, слідування процедурним питанням (*points of order*) визначає усю процедуру проведення дебатів, що вказує на британський формалізм та стремління до порядку. При цьому спікер постійно підтримує порядок у залі засідання, зберігаючи баланс та рівність можливостей у виступами привладної партії та опо-

зиції, що одночасно забезпечує слідуванню регламенту та легшому досягненню консенсусу з суперечливих питань. Зокрема, зазвичай спікер наголошує на рівному праві виступу усіх членів парламенту:

Mr. Speaker: *The hon. Member has put his point of view. The hon. Member for Walsall, North (Mr. Winnick) has an equal right to do so (28 November 1990).*

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Політичний дискурс парламентських дебатів у Великій Британії характеризується складністю будови, має чіткість тематичної розподільності, цілісність, організованість та впорядкованість. Такі диференційні риси процедури проведення парламентських дебатів відображає особливості національного характеру, вказує на стремління британців до стабільності, порядку, контролю над ситуацією. Перспективою подальших досліджень є детальний розгляд інших характерних рис британських парламентських дебатів.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Батевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/slovnyk>
2. Кибрик А. Дискурс // А. Кибрик, П. Паршин / URL: [www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye\\_nauki/](http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/)
3. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М. : Наука, 1996. – 245 с.
4. Мурзин Л.Н. Текст и его восприятие / Л.Н. Мурзин, А.С. Штерн. – Свердловск, 1991.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
6. Dijk, T.A. Studies in the Pragmatics of Discourse / T.A. van Dijk. – The Hague, New York : Mouton, 1981. – 331 p.
7. Fairclough, N. Critical Discourse Analysis / N. Fairclough. – Boston : Addison Wesley, 1995. – 135 p.
8. Fairclough, N. Media Discourse / N. Fairclough. – London : Edward Arnold, 1995. – 197 p.
9. Ilie, C. Discourse and metadiscourse in parliamentary debates / C. Ilie // Journal of Language and Politics. – № 1(2). – 2003. – P. 269-291.

#### REFERENCES

1. Batsevich, F.S. Dictionary of cross-cultural communication terms. <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/slovnyk>
2. Kibrik, A., Parshin, P. Discourse. [http:// www.Krugosvet.ru/enc/gumanitarnye\\_nauki/](http://www.Krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/)
3. Kubryakova, E.S., Demyankov, V.Z., Pankrats, Yu.G., Luzina, L.G. Concise dictionary of cognitive terms. M.: Nauka, 1996. 245 p.
4. Murzin, L.N., Shtern, A.S. Text and its perception. Sverdlovsk, 1991.
5. Selivanova, O.O. Linguistic encyclopedia. Poltava, 2010. 844 p.
6. Dijk, T.A. van Studies in the Pragmatics of Discourse. The Hague, New York: Mouton, 1981. 331 p.
7. Fairclough, N. Critical Discourse Analysis. Boston: Addison Wesley, 1995. 135 p.
8. Fairclough, N. Media Discourse. London: Edward Arnold, 1995. 197 p.
9. Ilie, C. Discourse and metadiscourse in parliamentary debates // Journal of Language and Politics. № 1(2). 2003. P. 269-291.

#### Categories of discreteness and integrity in the British parliamentary debates

O.I. Pjetsukh

**Abstract.** This article concentrates on the categories that form peculiarities of the British parliamentary debates as a type of the political discourse. Parliamentary debates are analyzed as the certain speech genre that has its differentiating features. For this research the transcripts of the parliamentary debates in the UK in the post-Thatcherism period are chosen, particularly the transcripts of the debates in the House of Commons during the Conservative and the Labour lead.

**Keywords:** *parliamentary debates, political discourse, speech genre, thematics*



## Назви хмільних напоїв у давньоанглійській та староукраїнській мовах: порівняльна характеристика

Т.В. Подсікера\*

Інститут мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України, м. Київ, Україна

\*E-mail: podsiktat@gmail.com

Paper received 07.12.15; Revised 12.12.15; Accepted for publication 18.12.15.

**Анотація.** У статті проаналізовано назви хмільних напоїв у давньоанглійській та староукраїнській мовах з точки зору етимології, визначено принципи і способи номінації назв хмільних напоїв. Проведено зіставний аналіз лексико-семантичної групи «Хмільні напої» у давньоанглійській та староукраїнській мовах. Аналіз показав, що лексико-семантична група «Хмільні напої» представлена у давньоанглійській та староукраїнській мовах по-різному. Це зумовлено різними екстралінгвістичними факторами: природними умовами, кліматом та різним способом життя народів.

**Ключові слова:** давньоанглійська мова, номінація, способи номінації, назви хмільних напоїв, когнат, етимологія

Серед недостатньо досліджених в історичному та мовознавчому аспектах тематичних груп лексики, особливої інтерес становить кулінарна лексика, яка у словниковому складі староукраїнської та давньоанглійської мов, посідає помітне місце. Крім того, ця група лексики є досить динамічною, оскільки зі зміною побуту відбуваються зміни у сфері номінації, що призводить до зникнення одних назв і виникнення нових, до зміни семантики лексем тощо. Вона повною мірою відображає народні соціально-економічні умови, ступінь розвитку суспільства й культурну спадщину поколінь.

Лексика на позначення хмільних напоїв є невід'ємною складовою кулінарної лексики. Вона містить невичерпну мовну, історичну та етнографічну інформацію. Звернення до лексико-семантичної групи «Хмільні напої» зумовлене тим, що ці найменування позначають такі реалії, які є невід'ємною складовою життя кожної людини, репрезентують її матеріальні та культурні цінності, дають уявлення про звичаї та традиції, передають історичний колорит.

Староукраїнську лексику на позначення продуктів харчування та кухонного начиння розглянуто в дисертаційних дослідженнях: З.Г. Козиревої «История названий продуктов питания и пищи в украинском языке» [3]; В.І. Невойт «Названия пищи и продуктов питания в древнерусском языке» [4]; С.А. Яценка «Назви продуктів харчування, страв і напоїв у українській мові XIV-XVII століть» [8]; С.А. Яценко – першим серед українських мовознавців дослідив назви староукраїнських напоїв. Хоча, як зазначає сам автор, за своїм характером пам'ятки української мови XIV-XVII століть не рясніють назвами напоїв, особливо хмільних [9, с. 49]. Також він вводить нове поняття для позначення напоїв «помономен» (гр. πομα «напій») [9, с. 49].

**Об'єктом** нашого дослідження є лексико-семантична група «Хмільні напої» в давньоанглійській та староукраїнській мовах.

**Предметом** дослідження є помономени, виокремленні в давньоанглійській та староукраїнській мовах.

**Метою статті** є дослідити та проаналізувати назви хмільних напоїв у складі кулінарної лексики давньоанглійської мови, з'ясувати їх етимологію, простежити способи та мотиви номінації, здійснити порівняльний аналіз із староукраїнською мовою.

**Фактичним матеріалом дослідження** слугували лексичні одиниці на позначення хмільних напоїв, вилучені з етимологічних словників англійської та україн-

ської мов, словників давньоанглійської та староукраїнської мов [2; 6; 10; 15]. Цінним джерелом для вивчення назв хмільних напоїв у староукраїнській мові стали наукові роботи С.А. Яценка, З.Г. Козиревої [3; 8; 9].

Лексико-семантична група «Хмільні напої» в давньоанглійській мові представлена ширше, ніж у староукраїнській. Серед алкогольних напоїв в давньоанглійській період найвідомішими були: д.-англ. *beor* [10, с. 85], д.-англ. *ealu* [10, с. 231], д.-англ. *medu* [10, с. 676] і д.-англ. *win* [10, с. 1230].

Напої германських племен та традиції пов'язані з їх розпиттям були письмово засвідчені римлянами. Так, з нарису «Germania» Корнелія Тацита ми дізнаємося, що основним алкогольним напоєм германських племен був «лікер, який виготовляли з ячменю чи іншого зерна шляхом ферментації, подібно до вина» [17, с. 23]. Цікаво, що Тацит не згадує *mead* чи *cider*. Отже, з ранніх язичницьких часів найпопулярнішими давньоанглійськими хмільними напоями були д.-англ. *beor* і д.-англ. *ealu*.

Одне з пояснень походження д.-англ. *beor* пов'язує його з назвою ячменю, який зазвичай використовують у пивоварінні. Давньоанглійськими лексемами на позначення ячменю були д.-англ. *beow* [10, с. 80] та д.-англ. *bere* [10, с. 88]. Проте, деякі вчені висловлюють сумніви, чи був *beor* напоєм приготованим на солоді, подібно до сучасного пива. Насправді, давньоанглійський *beor* був солодким алкогольним напоєм, виготовленим з фруктів, та за своїм смаком дійсно був схожим швидше на сидр, ніж на сучасне пиво. Тому існує припущення, що подібність назви хмільного напою з давньоанглійською назвою ячменю є лише цікавим збігом. А сама назва д.-англ. *beor* походить від лат. *biber* (множ. *biberes*) «напій» < лат. *bibere* «пити» [15, с. 159].

Серед широкого кола назв хмільних напоїв у давньоанглійській та староукраїнській мовах можна виділити декілька спільнокореневих лексем. Ці лексичні одиниці є спільноіндоєвропейського походження. Так, однією з найдавніших назв на позначення алкогольного напою у староукраїнській мові була лексема *пиво*. Проте поки ця назва набула значення хмільного напою, сема 'пиво' виражалася у спільно слов'янській мові іншим словом *оль*. Як похідне від нього утворення в «Лексиконі словенороському» П. Беринди зафіксовано церковнослов'янську (дериват від *оль*) назву – *оловина*: [9, с. 49-50]. Д.-рус. *оль* (*олль*) та *оловина* визначаються

як «хмільний напій з жита, ячменю и т. д.» [5, с. 29]. У складі давньоанглійської мови знаходимо подібну лексему на позначення ячмінного пива: д.-англ. *ealu*. Ячмінь був основною злаковою культурою, що вирощувалась на території Англії в давньоанглійський період, а ячмінне пиво д.-англ. *ealu* було основним напоєм усіх класів населення.

Більшість дослідників виділяють у складі цих лексем спільноіндоевропейський корінь *\*alu* – «гіркий» [15, с. 46], тобто первинне значення цих слів – «гіркий напій» [5, с. 23-24]. Як споріднений варіант праслов'янського кореня *\*olъ-*, реконструюється корінь *\*elъ-*, з формантом – *-k-*, що знаходить відображення в рос. *ѣлкій* «той, що має гіркуватий, терпкий присмак, прогіркий» [5, с. 24]. На відміну від староукраїнської лексеми, д.-англ. *ealu* не використовувалась для позначення загальної назви хмільних напоїв, для цього використовувалась синонімічна лексична одиниця д.-англ. *beor*. В цілому спостерігається процес витіснення (повністю чи частково) давнішої назви пива більш новою синонімічною. [5, с. 25, 29].

Когнати давньоанглійських лексем *beor* та *ealu* знаходимо і в багатьох інших, головним чином, германських мовах для позначення хмільних напоїв, що виготовляли шляхом бродіння зерна: д.сакс., свн. *bior*, д.сканд. *biðrr*, д.фриз. *biār*, снн., с.-нідерл. *bēr*, нідерл. свн. н. *bier* [15, с. 159]. Давньоанглійська лексема *ealu*, *alo*, д.сканд. *öl*, також має відповідники в інших індоевропейських мовах лат. *alūmen*, «квасці», д.-прус. *alu* «медовий напій», лит. *alūs*, ст.-сл. *olŭ* «пиво» [15, с. 46].

В Європі існує чотири лексеми на позначення пива: *ale* – північний термін, *beer* – західний, *cervisia* – південний, та *pivo* – східний термін. Приблизно 40 країн використовують форму *Beer*, і близько 10 країн *Ale*, для позначення напою зі зброженого зерна [14].

Отже, більшість країн використовують на вибір або лексему *beer* або *ale*. Так виникає питання, якщо ці два слова називають один і той же напій, то чому обидві лексеми використовуються в давньоанглійській, сучасній англійській та давньоісландській мовах.

Поява обох лексем у складі давньоанглійської мови є передбачуваною, адже племена германців, які переселилися на територію Британських островів, були носіями західних і північних мов, і обидві лексеми збереглися у сучасній англійській мові. Про деякі розбіжності між д.-англ. *beor* та д.-англ. *ealu*, свідчить те що, інколи ці дві лексеми з'являлись в одному реченні.

У сучасній англійській мові різниця між *beer* та *ale* полягає в тому що лише до складу *beer* входить хміль. Проте така різниця між двома напоями існувала не завжди. У Wright's Dialect Dictionary зазначається: "*beer was a malt liquor, stronger and superior to ale, brewed from the first mashing of the malt, and ale was a weaker brew, brewed from the malt after the beer had been extracted from it*" [19, с. 222]. В англосаксонські часи, коли хміль не використовували, або використовували не так широко, різниця полягала, головним чином, в міцності напою.

Іншим прикладом спорідненості досліджуваних мов є д.-англ. *medu* та ст.укр. *медъ*, що мають в основі спільноіндоевропейський корінь *\*medhu-* «мед, солодкий напій» [15, с. 952-962].

Д.-англ. *medu* [10, с. 676] був, ймовірно, найдревнішим германським алкогольним напоєм. *Medu* оспівувався як напій в стародавній героїчній поезії: "*Mead was for the great and grand occasions, for the temple and the ceremonial; ale was for the masses and for all times*" [12, с. 88].

Отже, давньоанглійський *medu* – це хмільний напій з ферментованого меду та води. Когнатами д.-англ. *medu*, *teodu* є д.сканд. *mjōðr*, дан. *mjod*, шв. *mjöd*, д.фриз., снн., с.-нідерл. *mede*, нідерл. *mee*, днв. *metu*, свн. *mete*, н. *Met* «медовий напій», ст.-сл. *medŭ*, лит. *medūs* «мед» [15, с. 952-962]. Для надання додаткового аромату медовому напою часто використовували рослину д.-англ. *Meduwyr* суч. meadowsweet (*Filipendula ulmaria*) «таволга» [10, с. 677].

Не менш популярним хмільним напоєм *мед* був і в староукраїнській мові. Напій із меду ще в праслов'янській мові мав назву *medovina* – дериват із суфіксом *-ina* від *medъ*, що вживався лише в одному значенні – «напій із меду». Цей пономонен засвідчили й давньоукраїнські пам'ятки. Іменник *медовина* зберігся і в окремих архаїчних говорах староукраїнської мови *медовина* 'медове вино' [9, с. 52].

Українці також мали звичку приправляти свої меди травами та прянощами: корицею, гвоздику, імбиром, перцем, ваніллю, ялівцем, коренем фіалки або валер'яни, пелюстками рожі. До фруктових медів після варіння доливали соку з ягід вишні, малини, агрусу, чорниці, порічок, горобини тощо. Напій тоді набував відповідного медово-фруктового смаку та запаху.

Давньоанглійська лексема *cider* [10, с. 154], використовувалась для позначення іноземного напою. Д.-англ. *cider* < д.фр. *sidre* (фр. *cidre*) < піз. лат. *sicera* < гр. *σίκερα* < Heb. *shēkhār* «міцний напій» < *shākhār* «напитись вволю, сп'яніти» [15, с. 288-289]. Давньофранцузька лексема *cisdre*, зазвичай використовувалась для позначення зброженого напою, приготованого з яблук, а пізніше цей же термін почали використовувати в Англії з таким же значенням.

Багато істориків ставлять під сумнів наявність такого напою як *сидр*, зокрема в давньоанглійський період. Для того щоб виготовляти *сидр* потрібна велика кількість яблук відповідного сорту. Перші домашні сорти яблук з'явилися на території Англії лише наприкінці давньоанглійського періоду.

Дещо подібним за смаком до д.-англ. *cider* був ст.укр. *квасъ*. З давніх давен звичайним нехмільним напоєм був *квасъ* < *\*kvasъ* «квас» (корінь той самий, що й у *киснути*). Однак є припущення, що цей напій міг бути і хмільним, оскільки згадується поруч із медовим. Залежно від сировини для виготовлення продукту, лексема *квас* мала означення: грушковий; хлібний [9, с. 51]. Синонімічною назвою хлібного квасу була лексема *сирівець*. Академічний тлумачний словник української мови подає таке значення: *Сирівець – напій, приготований із залитих кип'ятком і настоїних протягом певного часу житніх сухарів; хлібний квас* [7, т. 9, С. 198].

Для позначення хмільного напою, виготовленого з винограду, давньоанглійська мова запозичила з латинської мови слово *wīn* (< лат. *vīnum*) [10, с. 1230]. Його когнатами в інших давньогерманських та сучасних германських мовах є д.сакс., д.фриз., днв., свн,

*wīn*, д.сканд. *vīn*, дан., шв. *vin*, нідерл. *vijn*, н. *Wein*, гот. *wein* [15, с. 1746].

Кількість вина була обмеженою в давньоанглійський період і тому воно було найдорожчим алкогольним напоєм, доступним лише відносно невеликій кількості багатих людей.

В давньоанглійських медичних рецептах до вина інколи додавали мед. Оскільки, англосаксонське вино зазвичай було сухим, тому його додатково підсолджували: "*swete wīn sel mylt ðonne ðe afre*" «wine digests better than rough» [13, с. 227].

Можна виділити велику кількість давньоанглійських складних лексем, де одним з компонентів є д.-англ. *wīn*. Хаген зазначає що багато складних слів з компонентом *wīn* є функціональними та дескриптивними, що стосуються виноробства [13], наприклад: д.-англ. *wīnbeam* «виноградна лоза» [10, с. 1231], д.-англ. *wīnberige* «виноград» [10, с. 1231], д.-англ. *wīn-geard* «виноградник» [10, с. 1233], *wīngeard-seax* «садовий ніж» [10, с. 1234], *wīn-geáfetian* «збирати виноград» [10, с. 1235], *wīn-wringe* «прес для винограду» [10, с. 1237].

Принцип номінації, як основний напрям ходу думки, за яким здійснюється називання конкретного об'єкта, реалізується через відповідні способи, мотиви та засоби називання [1, с. 41].

Серед способів номінації хмільних напоїв у давньоанглійській та староукраїнській мовах важливу роль відіграло словотворення, зокрема афіксація, словоскладання та творення аналітичних найменувань (дво-, трьох-компонентних лексем).

У формуванні давньоанглійських назв хмільних напоїв досить продуктивним було словоскладання. Розглянувши структуру давньоанглійських пономінів, ми встановили, що найпродуктивнішою структурою утворення назв алкогольних напоїв були двокомпонентні моделі. У складі кулінарної лексики англосаксонського періоду зафіксовано такі складні найменування алкогольних напоїв: синонімічна до д.-англ. *cider* складна назва д.-англ. *æppel-wīn* «яблучне вино, сидр» [10, с. 17] < *æppel* «яблуко» + *wīn* «вино»; цікаво що у складі лексеми на позначення грушевого сидру виступає інший компонент: д.-англ. *wōs* «сік, волога» + *pere* «груша» > д.-англ. *pere-wōs* суч. *Perry* «грушевий сидр» [10, с. 773].

Серед виявлених двокомпонентних лексичних одиниць на позначення хмільних напоїв, окрему групу становлять складні назви, де одним із компонентів є лексема д.-англ. *drenc* [10, с. 211]: д.-англ. *wīn-drenc* «вино» [10, с. 1232] < *wīn* «вино» + *drenc* «напій», д.-англ. *medu-drenc* «медовий напій» [10, с. 676] < *medu* «мед (напій)» + *drenc* «напій», д.-англ. *wyrt-drenc* «трав'яний напій» [10, с. 1290] < *wyrt* «трава» + *drenc* «напій», д.-англ. *alor-drenc* «вільшаний напій» [10, с. 35] < *alor* «вільха» + *drenc* «напій», д.-англ. *ác-drenc* «напій з жолудів» [10, с. 5] < *ác* «жолудь» + *drenc* «напій».

Отже, у складі давньоанглійського кулінарнімікону найбільш активно представлені складні найменування, де один з компонентів вказує на сировину з якої виготовлено напій.

Також виявлено двокомпонентну лексему, де один з компонентів вказує на шлях добування сировини для напою: *beón-broþ* «медовий напій» [10, с. 85] <

*beón* (форма множини від д.-англ. *beó*) «бджоли» + *broþ* «бульйон, відвар, жижа».

Лексико-семантичну групу назв алкогольних напоїв у досліджуваних мовах загалом утворюють однослівні лексеми. Проте продуктивним тут є і спосіб аналітичної номінації.

Аналітичні назви хмільних напоїв найчастіше побудовані за моделлю А + N. Можна виділити такі моделі аналітичної номінації:

- 1) у яких прикметник вказує на якість напою: д.-англ. *god ealu* «хороше пиво» [16, с. 20]; д.-англ. *swiðe beore* «дуже хороше пиво»; д.-англ. *strangan beor* «міцне пиво» [14].
- 2) у яких прикметник вказує на колір пива: д.-англ. *leohtes beor* «світле пиво» [10, с. 79]; за цією моделлю виявлено також одну трикомпонентну назву д.-англ. *strang hluttor ealu* «міцне ясне пиво» [14].
- 3) у якій прикметник вказує на смак напою: *suran ealað* «кисле пиво» [14]; д.-англ. *wearmum beore* «тепле пиво» [14], *swete wīn* «солодке вино» [14].
- 4) у яких прикметник вказує на вік напою: д.-англ. *ealdus ealað* «старе пиво» [14], д.-англ. *niwe beor* «молоде пиво (3-5 днів)» [14].
- 5) у яких прикметник вказує на спосіб приготування хмільного напою д.-англ. *twybrownum ealað* «двічі проварене пиво» [14].

У складі староукраїнської лексики аналітичні назви хмільних напоїв як і в давньоанглійській найчастіше двокомпонентні, представлені моделлю «прикметник + іменник». Високою продуктивністю відзначається модель, де прикметник вказує на сировину з якої напій виготовлено, або яка входить до його складу: ст. укр. *грушковий, хлібовий квасъ* [9, с. 51], ст. укр. *пшеницкое пиво* [9, с. 50].

У Словнику староукраїнської мови XIV-XV ст. за аналізованою моделлю зафіксовано назву, де прикметник вказує на гатунок хмільного напою: *грецькьи квасъ* «гатунок грецького вина» '*а коли имуть купити татарскьи товарь, у сочавъ, или шолькъ, или перецъ...или темъАнь, или грецькьи квасъ, отъ гривну, у сочавъ по три гроши*' [6, т. 2, с. 261-262].

Оскільки, на відміну від давньоанглійської лексики, де на позначення меду у значенні хмільного медового напою та меду як продукту бджільництва, можна простежити різні лексеми: д.-англ. *hunig* «мед» [10, с. 567] та д.-англ. *medu* «хмільний медовий напій» [10, с. 676], в староукраїнській мові на позначення цих понять існувала лише одна лексема ст. укр. *медъ* [6, т. 1, с. 582], то для розрізнення цих значень вживалась аналітична номінація ст. укр. *питый, питный медъ* [6, т. 1, с. 582], де прикметник вказує на різновид продукту.

Аналіз кулінарної лексики на позначення хмільних напоїв показав, що в давньоанглійській мові афіксальний спосіб словотворення не знайшов широкого застосування в цій групі лексики. Натомість цей спосіб словотворення відзначається високою продуктивністю для номінації хмільних напоїв в староукраїнській лексиці. Так, проаналізувавши кулінарну лексику староукраїнського періоду, ми виявили тенденцію до утворення назв хмільних напоїв за допомогою суфікса *-ina*, зокрема ст. укр. *медовина* «напій із меду» – дериват із суфіксом *-ina* від *медъ*; ст. укр. *оловина* «пиво, ячмінне пиво» - дериват із суфіксом *-ina* від *оъ*.

Серед семантичних процесів, в результаті яких утворювались нові номінації хмільних напоїв в староукраїнській та давньоанглійській мовах, можна виділити розширення, звуження значення, його зниження тощо. Найпродуктивнішим серед типів семантичної деривації було звуження значення.

Так, староукраїнська лексема *пиво*, спочатку використовувалася для загального позначення будь-якого напою, і лише згодом у процесі свого історичного розвитку зазнала звуження семантичного діапазону і набула значення 'малоалкогольного напою, що виготовляється звичайно з ячмінного солоду і хмелю' [7, т. 6, С. 350]. Внаслідок цього, ст. укр. *пиво* поступово витіснила з широкого вжитку іншу староукраїнську лексему *о́ль*, що мала значення 'пиво' доти, доки назва ст. укр. *пиво* не набула значення хмільного напою, [9, с. 50]. Староукраїнська назва *о́ль (оловина)* «хмільний напій з жита, ячменю і т. д.» у свою чергу також зазнала звуження значення і продовжує вживатися лише в окремих говірках сучасної російської мови з деякими семантичними змінами: *оловина* – «осадки і залишки пива, браги» [9, с. 50].

Подібно до ст. укр. *пиво*, д.-англ. *beor*, також функціонувало як загальна назва алкогольних напоїв, і лише згодом ця лексична одиниця втратила своє первісно широке значення та набула вузького значення «пиво».

Натомість, генералізація, тобто розширення значення, не була притаманною для досліджуваної групи лексикони.

Отже, у досліджуваній лексико-семантичній групі лексикони на позначення хмільних напоїв у складі давньоанглійської та староукраїнської мов номінативні одиниці представлені однослівними назвами, складними та аналітичними найменуваннями. Однослівні назви репрезентовано одним лексико-граматичним класом – іменниками. Більшість аналітичних найменувань представлені атрибутивними словосполученнями, де роль стрижневого слова виконує лексема – назва різновиду хмільного напою, а прикметник виступає у ролі конкретизатора. Найпродуктивнішими серед складних назв

є модель, де прикметник вказує на сировину з якої виготовлено напій.

Проведені спостереження засвідчують, що складні найменування становлять значну частину назв хмільних напоїв у складі, як давньоанглійської так і староукраїнської мов, що зумовлене тенденцією до конкретизації засобами опису.

Спільною ознакою порівнюваних мов є і те, що продуктивним засобом для утворення назв алкогольних напоїв була семантична деривація, зокрема звуження значення.

У ході аналізу ми з'ясували, що лексико-семантична група «Хмільні напої» в давньоанглійській мові представлена ширше, ніж в староукраїнській. На основі дослідження фактичного матеріалу виявлено 26 назв хмільних напоїв в давньоанглійській мові та 11 в староукраїнській.

Гастрономічні вподобання давньоанглійського та староукраїнського народів були дещо відмінні. Ці особливості визначалися природними умовами, кліматом та характером побуту населення. Так, клімат англосаксонського періоду був суворіший та вологіший, ніж зараз. Це в деякій мірі унеможливило вирощування на території винограду та багатьох інших плодкових дерев. Натомість в обох країнах широко використовувались трави та спеції. Приправлення хмільних напоїв запашними травами та спеціями дозволяло продовжити термін придатності напоїв, поліпшити смак та аромат, а інколи й надати напою лікарських властивостей.

Отже, лексико-семантична група «Хмільні напої» представлена у давньоанглійській та староукраїнській мовах по-різному. Це зумовлено різним способом життя народів, культурними надбаннями націй, характером їх мислення та сприйняттям оточуючого світу.

Зіставний аналіз кулінарної лексики давньоанглійської та староукраїнської мов, зокрема лексико-семантичної групи «Хмільні напої» дозволяє простежити архаїчні уявлення носіїв мов про світ, їх гастрономічні смаки, основи побуту та традиції. Здійснене дослідження є поштовхом для подальшого зіставного вивчення кулінаронімікону двох мов в історичному аспекті.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д.Г. Основні принципи і способи номінації поселень у Галицькій землі (за даними реєстру поселень 1670 р.) / Д.Г. Бучко // Українська мова. – 2009. – № 4. – С. 41-51.
2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / О.С. Мельничук. – Київ: Наукова думка, 1982 – 2006.
3. Козырева З.Г. История названий продуктов питания и пищи в украинском языке: автореф. дисс. канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / З.Г. Козырева. – Киев, 1984. – 25 с.
4. Невойт В.И. Названия пищи и продуктов питания в древнерусском языке: автореф. дисс. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 – русский язык / В.И. Невойт. – Киев, 1986. – 23 с.
5. Непокупный А.П. Общая лексика германских и балтославянских языков / А.П. Непокупный, Н.Н. Быховец, И.Р. Буниятова. – Киев: Наукова думка, 1989. – 356 с.
6. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.: У 2 т. / Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. – Київ: Наукова думка, 1977-1978.
7. Словник української мови: в 11 т. / [ред. коллег. І.К. Білодід (голова) та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1970-1980 / URL: <http://sum.in.ua>
8. Яценко С.А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV-XVII століть: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С.А. Яценко. – Київ, 2009. – 20 с.
9. Яценко С.А. Назви хмільних напоїв в українській мові XIV-XVII ст. / С.А. Яценко // Українська мова. – 2009. – № 2. – С. 49-55.
10. Bosworth, J. An Anglo-Saxon Dictionary. Based on the manuscript collections / J. Bosworth; [edited and by T. Toller Northcote]. – London: Oxford University Press, 1954. – 1302 p.
11. Cockayne, O. The chronicles and memorials of Great Britain and Ireland during the Middle Ages / O. Cockayne, M. Cantab. – London: Longman, 1865. – 418p.
12. Gayre, R. Brewing Mead: Wassail in Mazers of Mead / Robert Gayre, Charlie Papazian. – Boulder, CO: Brewers Publications, 1986. – 199 p.
13. Hagen, A. A Second Handbook of Anglo-Saxon Food and Drink: Production and Distribution / Ann Hagen. – Norfolk: Anglo-Saxon Books, 1995. – 432p.

14. Horn, P. The alcoholic drinks of Anglo-Saxon / Peter Horn / URL: <http://www.tha-engliscan-gesithas.org.uk/archives/the-alcoholic-drinks-of-the-anglo-saxons>
15. Klein, E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. – Oxford, 1966.
16. Storms, G. Anglo-Saxon Magic / Godfrid Storms. – Hague: Martinus, 1948. – 336 c.
17. Tacitus, P. Cornelius. Germania / Cornelius P. Tacitus / URL: <http://legacy.fordham.edu/halsall/source/tacitus-germ-latin.html>
18. Ward, C. Norse Drinking Tradition / Christie L. Ward / URL: <http://docslide.us/documents/norse-drinking-traditions.html>
19. Wright, J. The English Dialect Dictionary / Joseph Wright. – Oxford: Oxford University Press, 1898.

#### REFERENCES

1. Buchko, D.H. The main principles and ways of place-naming in Galicia (according to the 1670 register of settlement names) / D.H. Buchko // Ukrainian language. – 2009. – no.4. – P. 41-51.
2. Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: 7 v. / O.S. Melnychuk. – Kyiv: Naukova dumka, 1982. – 2006.
3. Kozyreva, Z. The history of the names of food products and food in the Ukrainian language: thesis abstract Cand. Phil. sc.: spec. 10.02.02 “USSR languages” (Ukrainian language) / Z. Kozyreva – Kyiv, 1984 – 25 p.
4. Nevojt, V. The names of food and food products in the Old Russian language: thesis abstract Cand. Phil. sc.: spec. 10.02.01 “Russian language” / V. Nevojt. – Kyiv, 1986. – 23 p.
5. Nepokypny, A. General Germanic and Balto-Slavic lexis / A. Nepokypny, N. Byhovets, I. Bunjatova. – Kyiv: Naukova dumka, 1989. – 356 p.
6. Dictionary of Ukrainian Language: 11 v. / [edited by I.K. Bilodid et al.]. – Kyiv: Naukova dumka, 1970-1980 / URL: <http://sum.in.ua>
7. Dictionary of Old Ukrainian Language XIV-XV: 2 v. / L.L. Humetska, I. M. Kernytsky. – Kyiv: Naukova dumka, 1977-1978.
8. Yatsenko, S. The Names of food products, dishes and beverages in the Ukrainian language in in XIV–XVII centuries: thesis abstract Cand. Phil. sc.: spec. 10.02.01 “Ukrainian language” / S. Yatsenko. – Kyiv, 2009 – 20 p.
9. Yatsenko, S. Names of heady drinks in Ukrainian language in XIV–XVII centuries / S. Yatsenko // Ukrainian language. – 2009. – no.2. – P. 49-55.
10. Bosworth, J. An Anglo-Saxon Dictionary. Based on the manuscript collections / J. Bosworth; [edited and by T. Toller Northcote]. – London: Oxford University Press, 1954. – 1302 p.
11. Cockayne, O. The chronicles and memorials of Great Britain and Ireland during the Middle Ages / O. Cockayne, M. Cantab. – London: Longman, 1865. – 418p.
12. Gayre, R. Brewing Mead: Wassail in Mazers of Mead / Robert Gayre, Charlie Papazian. – Boulder, CO: Brewers Publications, 1986. – 199 p.
13. Hagen, A. A Second Handbook of Anglo-Saxon Food and Drink: Production and Distribution / Ann Hagen. – Norfolk: Anglo-Saxon Books, 1995. – 432p.
14. Horn, P. The alcoholic drinks of Anglo-Saxon / Peter Horn / URL: <http://www.tha-engliscan-gesithas.org.uk/archives/the-alcoholic-drinks-of-the-anglo-saxons>
15. Klein, E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. – Oxford, 1966.
16. Storms, G. Anglo-Saxon Magic / Godfrid Storms. – Hague: Martinus, 1948. – 336 c.
17. Tacitus, P. Cornelius. Germania / Cornelius P. Tacitus / URL: <http://legacy.fordham.edu/halsall/source/tacitus-germ-latin.html>
18. Ward, C. Norse Drinking Tradition / Christie L. Ward / URL: <http://docslide.us/documents/norse-drinking-traditions.html>
19. Wright, J. The English Dialect Dictionary / Joseph Wright. – Oxford: Oxford University Press, 1898.

#### The names of alcoholic drinks in Old English and Old Ukrainian: comparative analysis

T.V. Podsikera

**Abstract.** The article gives a detailed analysis of the names of alcoholic drinks in Old English and Old Ukrainian from the point of view of etymology, outlines principles and ways of nomination of alcoholic drinks. The article focuses on the comparative study of lexico-semantic group of names of alcoholic drinks in Old English and Old Ukrainian. Analysis revealed that lexico-semantic group "Alcoholic drinks" presented in Old English and Old Ukrainian languages, in different ways, due to different extralinguistic factors. These features were determined by environmental conditions, climate and different lifestyles of the peoples.

**Keywords:** *Old English, nomination, ways of nomination, names of alcoholic drinks, cognate, etymology*

## Emotionale Aspekte der deutschen Identität

T. Schtschybryk

Kiewer Nationale Linguistische Universität, Kiew, Ukraine

Paper received 21.01.16; Revised 26.01.16; Accepted for publication 29.01.16.

*Der vorhandene Artikel beschäftigt sich mit emotionalen Aspekten der deutschen Identität. Die Erforschung zielt auf die Feststellung der typischen Emotionen der Deutschen sowohl auf der nationalen als auch individuellen Ebene auf. Akzente werden auf die Verbindung zwischen Emotionen, Kultur und sozialer Umgebung gesetzt.*

**Schlüsselwörter:** Emotion, deutsche Identität, soziale Umgebung, Kultur, herrschende Normen

**Eintleitung.** Mit dem Thema der emotionalen Aspekte der deutschen Identität haben sich mehrere deutsche und ausländische Erforscher beschäftigt: Becker J, Blank T, Neckel S, Rackow K. und andere. Es wurde festgestellt, dass die Soziologie der Emotionen sowohl Korrelationen als auch weitreichende Wirkungszusammenhänge zwischen Sozialstruktur, Kultur und Emotionen postuliert, wobei Emotionen sowohl als von der sozialen Umwelt abhängige Variable betrachtet werden als auch deren Funktion für das Soziale hervorgehoben wird.

**Das Ziel** des Artikels ist die typischen Emotionen der Deutschen sowohl auf der nationalen als auch auf der nationalen Ebene festzustellen.

In diesem Artikel benutzen wir die analytisch-beschreibende induktive **Methode**.

Soziokulturelle Ansätze sehen eine Verbindung zwischen Gesellschaft und Emotion vorwiegend im Bereich der sozialen Differenzierung von Normen und Praktiken, die das Erleben von und den Umgang mit Emotionen bestimmen. Strukturelle Ansätze hingegen gehen davon aus, dass die Entstehung von Emotionen maßgeblich von der Position im makrosozial-stratifikatorischen Raum beeinflusst wird. Somit werden zentrale Determinanten und Dimensionen sozialer Ungleichheit wie etwa der sozioökonomische Status, das Geschlecht oder die Ethnizität, zu gesellschaftlichen Determinanten des Emotionserlebens [12, S.394].

Soweit emotionale Aspekte in der deutschen Identitätsdebatte bisher berücksichtigt wurden, bezogen sie sich auf die positive Bewertung des Kollektivs, nämlich die Emotion des Stolzes. Beim Nationalstolz handelt es sich allerdings insoweit um ein problematisches Konstrukt, als positive Zusammenhänge mit der Überbewertung der eigenen Nation, mit Fremdenfeindlichkeit, mit Antisemitismus und mit einer Verdrängung und beziehungsweise oder Idealisierung der deutschen Geschichte bestehen. Als Konzept, das ausdrücklich positive wie auch negative Einstellungen gegenüber dem Kollektiv zulässt, ist der konstruktive Patriotismus zu betrachten. Im Unterschied zum blinden Patriotismus oder zum Nationalismus definiert man konstruktiven Patriotismus dadurch, daß dem Kollektiv die Gefolgschaft dann verweigert werde, wenn dessen Ziele destruktiv seien. Allerdings werden auch bei diesem Konzept negative Emotionen gegenüber der Eigengruppe weder konzeptualisiert noch operationalisiert. Das gilt zum Beispiel für folgende Gefühle: die Nation zu verachten, Angst vor der Nation zu haben, Abscheu gegenüber der Nation zu empfinden, sich für die Nation beziehungsweise als Mitglied eben dieser zu schämen oder das

Gefühl von Peinlichkeit aufgrund kollektiver Ereignisse. Die genannten negativen Emotionen sind deshalb für nationale Identität relevant, weil sie in Verbindung mit positiven Empfindungen individuelle Ambivalenzen gegenüber dem Kollektiv zum Ausdruck bringen. Das ausschließliche Beharren auf dem Nationalstolz suggeriert hingegen, ein Kollektiv vermittele allein positive, das Selbstvertrauen stärkende Gefühle. Ein solcher Ansatz blendet jedoch zentrale Erkenntnisse der Emotions- und Sozialpsychologie aus. Ihnen zufolge nehmen Individuen zeitgleich nicht nur verschiedene Emotionen mit unterschiedlicher Intensität wahr. Vielmehr treten auch solche Gefühle parallel auf, die sich zwar widersprechen, sich aber ebenso gegenseitig bedingen beziehungsweise kontrollieren. Derartige Ambivalenzen sollten sich dann auch auf die nationale Identität und damit auf das Verhalten des Einzelnen gegenüber der Nation auswirken. Unabhängig von der sozialpsychologischen Debatte um das Verhältnis zwischen Emotion und Evaluation sind hier für uns zwei Aspekte entscheidend: 1) Die Wahrnehmung spezifischer negativer Emotionen gegenüber der Nation (z.B. Angst, Furcht, Haß oder Scham) steht in einem wechselseitigen Zusammenhang mit dem persönlichen Verhältnis zur Eigengruppe. 2) Dementsprechend steht die Stärke nationaler Identifikation in zweifachem Zusammenhang mit negativen Gefühlen gegenüber der Nation. Zum einen kann die Identifikation mit der Nation zunehmend schwächer ausfallen, je stärker der Wunsch nach Distanzierung vom Kollektiv aufgrund der mit ihm verbundenen negativen Emotionen wächst. Zum anderen ist aber eine identitätsstärkende Wirkung zu vermuten, die in der Motivation, einen Beitrag zur Veränderung der Ursachen negativer Emotionen zu leisten, begründet ist. In einem solchen Fall offenbart sich für das Peinlichkeit empfindende Individuum ein Zwiespalt zwischen der Zugehörigkeit zur Eigengruppe einerseits und der Wahrnehmung des als anstößig empfundenen Verhaltens von Angehörigen der eigenen Nation andererseits. In Abhängigkeit von der konkreten Situation kann das dazu führen, dass sich die einzelne Person entscheidet, wie weit sie sich mit dem Kollektiv der Deutschen identifiziert und ihm zugehören möchte. Damit kann eine derartige negative Emotion ein Indikator für Distanzierung zur Gruppe und ihren Mitgliedern sein [2, S.122].

Die Ursachen individueller Scham liegen in der gesellschaftlichen Ordnung und den dort vorherrschenden Normen. Schamgefühle sind kein rein individualpsychologischer Prozess, sondern in den Kontext sozialer Ungleichheit eingebettet. Es wird im Rahmen einer explorativen Studie davon ausgegangen, dass es einen Zusammenhang zwischen

Armut und Scham gibt [1, S.83]. Scham wird als eine gärende Gefährdung der Selbstsicherheit, eine „Art Syndrom, ein komplexes Geflecht, in dem vieles zusammenläuft“ und das auf einer intersubjektiven Situation beruht [7, S. 37-38] definiert. Somit ist das Schamgefühl aus emotionssoziologischer Perspektive relevant, weil es unabdinglich mit Normen, seien diese sachlichen, sittlichen, konventionellen oder personalen Ursprungs, verbunden ist. Eine auch ungewollte Übertretung von Normen kann zum Gefühl des Sich-Schämens führen, denn dem Subjekt wird, wie Simmel ausführte, der „Riss zwischen der Norm der Persönlichkeit und ihrer momentanen Verfassung“ [14, S.142] bewusst. Der von Simmel hergestellte Nexus zwischen sozialer Norm und individueller Scham macht Scham für soziologische Fragestellungen anschlussfähig. Neckel's Reflexionen knüpfen an diesen Ausführungen an und fokussieren insbesondere den Zusammenhang von Status und Scham, also von individuellen Schamgefühlen aufbauend auf gesellschaftlichen Statuszuweisungen [9, S. 261], Schuld und Scham verbinden sich zu einer sozialen Scham der Unterlegenheit. Sie lassen sich nicht strikt voneinander trennen: Im Gefühl der Unterlegenheit wird der Erfahrung von Machtlosigkeit ein bestimmter Sinn zugeschrieben, der eng mit dem verknüpft ist, was in einer Situation als erforderlich definiert ist und von Menschen als Norm geteilt wird. Hieraus resultiert die Nähe des Unterlegenheitsgefühls zum Gefühl der Scham. Wie im Schamgefühl so wird auch in der Unterlegenheit von der Person die Geltung der Norm unterstellt, gegen die man persönlich abfällt [8, S. 86]. Folgt man dieser Argumentation in einer Gesellschaft, in der sozialer Status —scheinbar oder tatsächlich — auf Eigenleistung basiert und zugleich als Anerkennungsressource dient, wird niedriger sozialer Status als persönlicher Misserfolg gedeutet. Für ihren vermeintlichen Misserfolg werden die Betroffenen verantwortlich gemacht, die diese Sichtweise oftmals teilen. Dies führt letztendlich zu Schamgefühlen, Scham kann auch als negative Selbstbewertung bezeichnet werden [11, S. 135], da sie zugleich das Eingeständnis der eigenen Minderwertigkeit ist. Gleichwohl bleibt Scham eine schwer darstellbare Emotion in einer vom Erfolgs- und Leistungsprinzip geprägten Gesellschaft, in der viele Individuen die gesellschaftliche Anforderung des Strebens nach einem möglichst hohen sozialen Status teilen. Wenn diese Ansprüche nicht erfüllt werden, können Unterlegenheitsgefühle entstehen, die in der Form von Schamgefühlen zum Ausdruck kommen [10, S. 145]. Die Facetten der Scham sind somit mannigfaltig. Sie spiegeln sich in Begriffen wider, die als „shame markers“ bezeichnet werden: dumm, lächerlich, unzureichend, unvollständig, inkompetent, geringe Selbstachtung, komisch, unsicher, entblößt, verwundbar, hilflos usw. Eine weitere Facette der Scham ist deren versuchte Abwendung durch so genannte Deckgefühle wie Verachtung, Spott, Trotz, Zorn oder Neid.

Soziale Scham und Beschämung stehen somit in einem Wechselverhältnis zueinander, das auch die institutionelle Seite sozialstaatlicher Arrangements und den Umgang mit anspruchsberechtigten oder bedürftigen „Klienten“ tangiert. In einer der bislang wenigen quantitativen Studien zu sozialhilfebedingter Armut und Scham wurden die vielfachen

Ängste der Befragten in Alltagssituationen thematisiert. Dabei geht es um Behördengänge, Einkäufe oder Einladungen von Freunden. Armut und Scham sowie der hiermit verbundene Verlust von Selbstachtung führen bei vielen Befragten zu Blockaden, die wiederum ihr rationales Handeln beeinträchtigen können. Dies kann zum Beispiel dazu führen, dass von der Inanspruchnahme sozialer Beratungsangebote, die bei der Entwicklung von Lösungsstrategien helfen, abgesehen wird [13, S. 236]. Der von Salentin gezogene Vergleich mit der Mehrheitsbevölkerung, die wesentlich souveräner und unbefangener mit den genannten Alltagsroutinen umzugehen scheint, legt die Vermutung eines armutsbedingten Scham- und Unterlegenheitsgefühls nahe. Dieses entsteht, da den gesellschaftlich konstruierten Normen von Erwerbsarbeit und Statussicherung nicht entsprochen werden kann.

Die Angst der Mittelschicht vor dem sozialen Abstieg, der Ärger des Prekariats über weitere Kürzungen von Sozialtransfers, die Scham, die angesichts eines Mangels an sozialem Status empfunden wird, oder die Freude der Besserverdienenden über weitere Steuersenkungen – solche Beispiele belegen eindrucksvoll, welche Zusammenhänge landläufig zwischen Emotionen und der sozialstrukturellen Lage von Menschen vermutet werden. Die Forschung zeigt seit einigen Jahrzehnten, dass solche Mutmaßungen auch gut begründet aus sozialwissenschaftlichen Theorien und Daten abgeleitet werden können. Insgesamt lässt sich somit festhalten, dass die Ergebnisse zum einen die erwarteten Zusammenhänge zwischen sozialem Status, Einkommen und dem Erleben von Angst bestätigen: Je höher der Status bzw., je höher das Einkommen ist, desto seltener erleben die Befragten Angst. Insgesamt ist somit ein Zusammenhang zwischen status- und ressourcenbasierten Ungleichheitsindikatoren und dem Erleben von Ärger derart erkennbar, dass ein hohes Einkommen tendenziell mit einer geringeren Wahrscheinlichkeit des Erlebens von Ärger einhergeht [12, S.403].

Deutschland wird zur "Neidgesellschaft" erklärt, der "Sozialneid" als etwas "typisch Deutsches" etikettiert und überhaupt die "deutsche Neidkultur" als "Plage" geißelt [3]. Gern wird in diesem Zusammenhang der Vergleich mit den USA gezogen, wo wirtschaftlicher Erfolg bedenkenlos öffentlich zur Schau gestellt werden könne, wohingegen man in Deutschland stets Acht geben muss, dadurch nicht den Neid seiner Mitmenschen auf sich zu ziehen. Initialzündler des Neid-Erlebens ist stets der soziale Vergleich, genauer: der unvorteilhafte Aufwärtsvergleich. Neid entsteht, wenn jemand anderes über Eigenschaften, Fähigkeiten oder Besitztümer verfügt, die man selbst gerne hätte, aber nicht erlangen kann. Obgleich nicht unumstritten, geht das Erleben von Neid oft einher mit Gefühlen von Unterlegenheit, Ärger und Frustration. Ein weiteres und vielfach diskutiertes Element des Neides ist die Missgunst, also der Wunsch, der andere möge das Begehrte verlieren oder anderweitig leiden. Dieser Wunsch resultiert zumeist – aber keineswegs immer – aus der Überzeugung, das Begehrte sei deshalb unerreichbar, weil eben der andere es besitzt. Vielfach wird die These vertreten, dass Neid ohne die Komponente der Missgunst kein Neid im eigentlichen Sinne sei: Lediglich das zu begehren, was andere haben, ohne aber

gleichzeitig den Wunsch zu verspüren, der andere möge das Begehrte verlieren oder habe es nicht verdient, entspräche vielmehr dem Charakter des Wetteifers als dem des Neides. Die beiden Facetten des Neides zeigen sich nicht nur in Berichten des subjektiven Gefühlserlebens und sprachlichen Benennungen, sondern auch in zwei konträren Handlungstendenzen, die mit Neid einhergehen: Zum einen wettbewerbsorientiertes Handeln, das auf der Motivation beruht, das Begehrte durch eigene Anstrengungen ebenfalls zu erreichen, ohne es dem anderen abspenstig zu machen; zum anderen ein destruktives und konflikthaftes Handeln, das ganz im Sinne der Missgunst vor allem darauf abzielt, Güter oder Besitz des anderen zu zerstören, auch wenn man dadurch das Begehrte selbst nicht erlangt [3].

Die Deutschen gehören nach eigener Einschätzung zu den glücklichsten Völkern in Europa [4]. Im Vergleich zu Skandinavien lassen sie sich das aber weniger anmerken. Dabei bewegt sich die allgemeine Zufriedenheit der Bundesbürger weiter auf einem hohen Niveau. Unterschiede gibt es bei der gefühlten Lebensqualität zwischen den Regionen - vor allem zwischen Ost und West. Die Studie ergab, dass im Norden Deutschlands die glücklichsten Menschen leben, zum Beispiel in Hamburg oder Niedersachsen. Am wenigsten glücklich sind die Personen in Brandenburg. Die Deutschen sind insgesamt jedoch sehr zufrieden, das Glücksniveau ist mit sieben von zehn Punkten weiterhin hoch. [5], [4].

Deutschland ist die größte europäische Volkswirtschaft, weltweit steht es immerhin an vierter Stelle. Gleichzeitig

sind die Deutschen Europameister im Unzufriedensein. Die Deutschen seien die pessimistischsten EU-Bürger, haben deutlich mehr Ängste vor Arbeitslosigkeit und wirtschaftlichem Abstieg als die Menschen in allen anderen EU-Ländern, von denen viele weitaus schlechter dastehen als die Deutschen. Jammern, meckern, nölen – kaum eine Nation kann das so gut wie die deutsche, weil es im kollektiven deutschen Unterbewusstsein nicht gerade der Optimismus im Vordergrund steht, sein Leben selbst in die Hand nehmen zu können, sondern das Bedürfnis, jemanden zu finden, dem ich die Verantwortung übergeben kann. In einem Klima der Unsicherheit, der Angst vor der Freiheit, beruft man sich besonders häufig auf den Staat. "Die da oben müssen doch was tun!" Das ist eine typisch deutsche Aussage [6]. Je mehr man aber von anderen erwartet, desto größer ist das Risiko, dass man enttäuscht und unzufrieden wird. Dazu kommt in Deutschland das schwierige Verhältnis zur eigenen Nationalität. Unzufriedenheit kann jedoch als positiv betrachtet werden, weil sie der erste Schritt zum Erfolg ist [6]. Die oben genannten Emotionen stellen die deutsche emotionale Identität dar und sind mit der deutschen Kultur und Sozialstruktur korreliert.

**Schlussfolgerungen:** Die typischen deutsche Emotionen auf der nationalen Ebene sind folgende: Nationalstolz, Angst, Furcht, Ärger, Neid, Scham, Peinlichkeit, Unzufriedenheit. Die obengenannten Emotionen beeinflussen die Entstehung der ableitenden Emotionen auf der individuellen Ebene im täglichen Leben.

#### LITERATUR

1. Becker J. "Armut und Scham – über die emotionale Verarbeitung sozialer Ungleichheit"// Jens Becker, Jeniffer Gulyas // ZSR 58, Heft 1. – Stuttgart: Lucius und Lucius Verlag. 2012. – S.83-99.
2. Blank T., Heinrich Horst. "Wienerwald auf Mallorca": Negative Emotionen von Deutschen gegenüber ihrer eigenen Nation/ Thomas Blank, Horst Heinrich// ZUMA-Nachrichten 42, Jg.22, Mai 1998. S.120-147.
3. Christian von Scheve, Thomas Stodulka, Julia Schmidt Guter Neid, schlechter Neid? Von der "Neidkultur" zu Kulturen des Neides, online: <http://www.bpb.de/apuz/165755/von-der-neidkultur-zu-kulturen-des-neides?p=all> (30.7.2013).
4. Die Badische Zeitung. Glücksreport in Deutschland. Wie glücklich sind die Deutschen? 6.11.2013. <http://www.badischezeitung.de/neues-fuer-kinder/wie-gluecklich-sind-die-deutschen--76895623.html>
5. Die Tageszeitung. Studie über Zufriedenheit der Deutschen. Norden glücklich, Osten unzufrieden. 05.11.13. <http://www.taz.de/1126882/>
6. Die Welt. Warum die Deutschen Meister im Jammern sind. 2.12.2013. <http://www.welt.de/gesundheit/psychologie/article12909098/Warum-die-Deutschen-Meister-im-Jammern-sind.html>
7. Meyer-Drawe, K. Am Ursprung des Selbstbewusstseins: Scham/ Käte Meyer-Drawe//Alfred Schäfer, Christiane Thompson (Hg.): Scham. Paderborn: Schöningh, 2009. – S.37-49.
8. Neckel S. Achtungsverlust und Scham/ Sighard Neckel// Die Macht der Unterscheidung. Beutezüge durch den modernen Alltag. Frankfurt a. M.: Fischer, 1993. – S.120-140.
9. Neckel S. Leistung und Erfolg. Die symbolische Ordnung der Marktgesellschaft/ Sighard Neckel//Eva Barlösius; Hans-Peter Müller; Sigmund Steffen (Hg.): Gesellschaftsbilder im Umbruch. Soziologische Perspektiven in Deutschland. Opladen: Leske + Budrich, 2001. – 245-265 S.
10. Neckel S. Status und Scham. Zur Koproduktion sozialer Ungleichheit. Frankfurt a. M.:Campus, 1991. 290 S.
11. Neckel S. Unterlegenheit/ Sighard Neckel// Die Macht der Unterscheidung. Beutezüge durch den modernen Alltag. Frankfurt a. M.; Fischer, 1993. – S.81-99.
12. Rackow K. "Angst und Ärger: Zur Relevanz emotionaler Dimensionen sozialer Ungleichheit"// Katja Rackow, Jürgen Schupp, Christian von Scheve// Zeitschrift für Soziologie, Jg.41, Heft 5, Oktober 2012. – Stuttgart: Lucius und Lucius Verlag. – S.392-409.
13. Salentin K. Armut, Scham und Stressbewältigung. Die Verarbeitung ökonomischer Belastungen im unteren Einkommensbereich/ Kurt Salentin. – Wiesbaden: Deutscher Universitäts-Verlag, 2002. – 264 S.
14. Simmel G. Zur Psychologie der Scham/ Georg Simmel// Schriften zur Soziologie. Eine Auswahl. Herausgegeben von Heinz-Jürgen Dahme und Otthein Rammstedt. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1983. – S.140-150.

#### Emotional aspects of German identity.

##### T. Schibrik

**Abstract.** The article deals with the emotional aspects of the German identity. The typical emotions of the German society on the national and individual level are being revealed in the article, the connection between emotions, culture and social surroundings is being defined.

**Keywords:** emotion, German identity, social surroundings, culture, the prevailing norms



## Nonverbal Semiotics of Discursive Practices

I. Sieriakova

Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine

Paper received 19.01.16; Revised 25.01.16; Accepted for publication 29.01.16.

**Abstract.** In this article we tend to overview an integrated approach to the study of nonverbal semiotics of English discursive practices. It is highlighted in the insights of semiology, cognitive linguistics, nonverbal communication and pragmatics. For this purpose, we provide a semiotic description of nonverbal behavior of people in genesis, cognition and communication elucidation.

**Keywords:** *nonverbal semiotics, discursive practices, nonverbal universals*

**1. Introduction.** The ability of Man to perceive the world on the sensori-motor level, the skills to interpret the bodily movements as signs put forward the theoretical assumption of understanding the bodily actions as inferences which require people's semiotic and pragmatic competences. In genesis, history and culture contexts these bodily actions create a specific system of signs which is known as a **system of nonverbal communication** [5, 8]. Gestures, facial expressions, postures are not only the cases of the embodied mind but are such semiotic clusters in which we can observe the changes in meaning and form in the communicative process caused by the conventions and norms of the language community.

Meanwhile we witness the increase of interest in the humanities to *Homo corporalis* which can be labeled as "the concept of body", "the flash", "bodily movements", "nonverbal behavior", "nonverbal semiotics" etc. Scholars state that we observe the so called corporal turn in different research paradigms dealt with the human being – not only in linguistics but in logic and philosophy as well. We consider that the current state of nonverbal semiotics is crucially influenced by T. Sebeok's *Global Semiotics* [13] where anthropological and biosemiotic aspects were outlined. Then, of course, we have to mention a revolutionary by impact on cognitive and semiotic studies the book *Philosophy in the Flesh* by George Lakoff and Mark Johnson, where they argue that "Human concepts are not just reflections of an external reality, but they are crucially shaped by our bodies and brains, especially by our sensori-motor system" [7, p. 22]. The conclusion of semiologists about the act of communication as a conceptual field of the corporalis, and about the discourse as a phenomenon where a corporality space exists in its visual perception by communicators can prove **the topicality** of the systemic description of nonverbal signs in the insights of semiology in its broad meaning.

**2. Genesis of Nonverbal Semiotics.** Nonverbal behavior in communication is explored by different communication scholars: psychologists, linguists, anthropologists, sociologists etc. The contributions of these researchers have shown that the verbal part of communication is just the tip of the iceberg. The work in nonverbal behavior has led to a new perspective in the communicative linguistics to re-examine its key definitions and notions, for example: (1) definitions, which emphasize only verbal stimuli are seen as clearly inadequate; (2) previous defining characteristics of communication, such as intentionality, purposefulness and awareness, are being re-considered in a new light; (3) new attention is being directed to emotional, cognitive and innate dimensions of communication. Recently, nonverbal researchers begin to talk more about

they are doing in semiotics. They try to find out a consensus on key terms and to articulate the boundaries of nonverbal semiotics within the general anthropological scientific paradigm.

Researches in nonverbal semiotics can help to understand fundamental patterns of human interaction both in evolution of the species and in the development of individual humans. The study of nonverbal signs can be traced back to the time of Aristotle. The modern era of scientific study is begun with Charles Darwin's work on evolution. It was Darwin who put forward the idea that human expressions are at least in part innate, surviving from evolutionary forces in lower animals. The smile, for instance, might be linked to the pleasant experience of baring the teeth in anticipation of biting into a juicy victim [4, p. 260]. Thus, some scholars now agree that people first learn to communicate nonverbally [17, p. 104; 18], and the basic patterns of interaction remain relatively fixed, with only minor shifts and elaborations when the verbal embellishment is added.

Men have been debating the origin of language from the early times putting forward theories designed to account for the evolution of language. Scholars have tended to regard human language either as a unique phenomenon, without significant analogue in the animal world, or as one evolved from animal communication or from systems of nonverbal "instinctive" emotional cries and gestures. Drawing parallels between features of human language and the various systems of communication used by other animal species confirms the view that nonverbal and verbal aspects of communication are closely interrelated in man's evolutionary development.

Ch. Darwin's "Origin of Species" and "Expression of the Emotion in Man and Animal" gave particular speculations to the attempt to construct an evolutionary theory of the origin of language. Although there is no evidence of evolution from a more primitive to a more advanced form of structure in existing languages, there are two kinds of facts relevant to the topic of the relationship between language and nonverbal communication: (1) evidence derived from the study of children's language; and (2) evidence derived from a comparison of the structure and functions of language and nonverbal cues [10, p. 76].

The study of language acquisition has been strongly influenced by the theory of generative grammar. N. Chomsky [2] argues that the speed with which children are able to learn, in a relatively short time, the language of the community in which they are brought up, can be explained only by assuming that children are genetically endowed with a "knowledge" of the structural principles common to all human languages. Chomsky's restatement

of the doctrine of innate ideas has provoked a lot of discussions among psychologists, philosophers and linguists [1, 11]. If one applies the term "innate" to characters, one soon has to answer what exactly it is that is innate. For some scholars, there is no alternative that "innate" means "in the genes". Thus statements that language is innate in man should mean that man differs from other animals in that, if both are put in the same environment, man develops language and animals do not [10].

However, successful the linguists may be in abstracting the principles of a universal grammar, assigning those principles to the mind as an "innate property" does not solve the problem of ontogeny. N. Chomsky and many of the scholars influenced by him have failed to give sufficient attention to the environmental and nonverbal factors involved to the development of what they call "communicative competence". By omitting of any account of the role of the various low-level sensori-motor capacities involved in the perception and production of language, scholars can considerably simplify the universal characterization of cognitive and linguistic capacities.

**3. Sensori-motor Program of Man.** Our sense of the world begins with and depends on our bodies, especially on sensori-motor apparatus, sensori-motor body capacities which enable us to express and to perceive the ideas and attitudes in human interaction. It also depends on the morphology of our brains, which have been shaped by phylogenetic / ontogenetic evolution and social experience.

In this perspective, it seems important to observe the alternative works by J. Piaget who postulated a very challenging idea of a correlation between the developmental schedule for speech and the stage of cognitive development in child [19]. Investigating the developmental schedule of young children, J. Piaget introduced the notion of the *sensori-motor intelligence* and claimed that the pre-language stage of mankind and the earliest language stage of the infant's life are under the control of the same phenomenon – *sensori-motor program*.

The world acquisition in child comes through all sensori-motor channels. J. Piaget claimed that sensory-motor intelligence could represent the logic of actions much before the existence of mind and language. The child's capacity to assimilate his nonverbal to the schemes of his previous actions predetermines the development of logical generalization of mind. Clearly, the logic of actions is prior to the conceptual logic. Up to the age of two the child demonstrates the symbolic and semiotic function of nonverbal behavior. Sensori-motor intellect is resulted from the processes of biological self-regulation. In this critical period, the child's gestures, mimics and vocal cues are his primary and only means of communication with the world. The development of symbolic nonverbal function gets the brain ready to be "turned" to language [19, p. 133-136]. If language is not acquired during that period, it may not be properly acquired at all.

In this respect, the implication seems to be that nonverbal communication, in general, is under the control of sensori-motor intelligence, whereas language in its fully developed form requires the higher modes of cognitive ability, though continuing to make of the sensori-motor basis [14, p. 8]. We might probably go on to hypothesize that nonverbal communication of the later stages relates to definite cognitive abilities and cognitive constructs favoring to

apply the nonverbal communication cues purposefully in accordance with the pragmatic aims of speech interaction. The one element that is common to all human communication systems is man himself. All human beings, having heads, faces, eyes, ears, hands, legs, and body, display some physiological symptoms, demonstrate physical actions. Visual-motor co-ordination involves simultaneous experience of self-initiated movement and feed-back from seen people. So far, nonverbal communication is in cause-effect relations to the physical world.

O. Vilarroya explores the notion of sensori-motor event as the building block of sensori-motor cognition. A sensori-motor event is presented as a neurally-controlled fact that recruits those processes and elements that are necessary to address the demands of the situation in which the individual is involved. The notion of sensori-motor event is intended to subsume the dynamic, embodied, and embedded nature of sensori-motor cognition [15]. The continuum of neural processes as well as bodily and environmental elements are interdependent. This correlation can be considered the basis for the identification of the particular sensori-motor event. O. Vilarroya comes to the conclusion that the notion of sensori-motor event suggests a new approach to the classical account of sensory-input mapping onto a motor-output.

Making certain generalization from the revised acquisition theories, we argue that sensori-motor intelligence in general is based on the generative sensori-motor basis which includes visual, acoustic, motor, tactile, proxemic parameters. They are universal, regularly realized by the child in his biological and behavioral reactions to the environment. Sensory-motor basis is unique, predetermined by the generic make-up of human beings [16, p. 11]. Human beings come to the world being equipped with the certain parts of the body designed to signal about the needs of man and regulated by means of the processes of assimilation and self-regulation to perform a specific sensori-motor program. In the socio-cultural evolution this program falls into uncontrolled (biologically determined) and controlled (the result of various cultural conventions) nonverbal cues. Uncontrolled nonverbal cues play signaling function, whereas controlled nonverbal cues realize semiotic or symbolic function in communication. Controlled nonverbal cues relate to cognitive constructs in mental structures. It is obvious that in ontogenetic development Modern Man has been extended the sensori-motor intelligence from purely biological basis to cognitive, semiotic and conventional sensori-motor program.

**4. Nonverbal Semiosis in Discourse.** The contemporary research on the sign has got three main sources: Ferdinand de Saussure dyadic nature sign analysis, Charles Peirce triadic semiotic theory, the basic terms of which were resumed by Roman Jakobson who added to the semiotic model the fourth, very important for the discourse analysis component – the interpretator.

In our research of nonverbal semiotics in the discursive practices the emphasis is put on nonverbal semiosis as the action of "making gestural, vocal, facial signs" through the correlations between the object, the representamen, the interpretant, and finally, the interpretator. In the eyeview of contemporary semiologists, for example, A. Kravchenko, interpretants are included into the objective and conceptual realities, thus they correlate with the rep-

resentation, better, numerous presentations of perceptual processes in discourse [6]. While interpretants are judged by the observers (interpretators) they are involved in the number of discursive practices shaped up by lingual and non-lingual factors. All these lead to the variety of interpretants of nonverbal signs in communication.

How to choose the relevant interpretant and to describe it verbally in discourse was brightly offered by R. Jakobson when he distinguished between two general fundamental semiological operations with different signs. These are the operations of selection and combination.

Let's consider how it works on the following example: *Her voice sounded carefree and relaxed* (D. Fowler). The objective referent here is the female vocal activity, so the representamen is the nominative unit *Her voice*. There are the interpretants of this representamen in the utterance which attribute certain qualities to the female voice – *carefree and relaxed*. They are carefully selected by the interpretator and are logically combined in the structure to represent the actual state of the woman – her feelings of freedom and relaxation.

We attempt to make certain generalization about nonverbal media of communication based on the theory of “conduit” metaphor [12]. In the nonverbal version of the “conduit” metaphor, from the speaker's standpoint a nonverbal sign (e.g. a gesture or a smile) is presented as a container and the message – as its contents. From the receiver's standpoint they are interpreted and viewed as sensory metaphors – “to see-as”, “to hear-as”, “to touch-as” metaphors.

G. Lakoff and M. Johnson [7, p. 50-54] claim that we have a system of primary metaphors simply because we have the bodies and brains we have and because we live in the world we live in, where intimacy does tend to correlate with proximity, affection with warmth, and achieving purpose with reaching destinations. Some of the primary metaphors directly connected with nonverbal signs (motions, touching, gestures etc.) are the following: ACTIONS are MOTIONS, UNDERSTANDING is GRASPING., HAPPY is UP, AFFECTION is WAMTH, INTIMACY is CLOSENESS. Examples: *Galen grabbed her wrist. “Hold on” (I. Johansen). He leaned across the table, his eyes glittering (P. Burford).*

Concepts of bodily proximity are represented in the English discourse by such verbs as *to approach, to move closer, to lean forward / backward*. Concepts of hand movements are represented by such verbs as *to grasp, to grab, to pull, to tap, to punch* etc.

Nonverbal semiotic codes serve the visual, audial, tactile channels / media of communication. The acts of semiosis are clearly observed in the discursive practice where communicators perceive, realize and interpret the facial expressions, tones of voices, smiles, hand gestures, postures. Combined together these nonverbal signs form the corporality space of the discourse. For example:

*Ann looked up into his face – handsome, dangerous and immensely attractive. Whether the words he spoke were true or not, they could not fail to affect her. Gerald pulled her to him and kissed her gently* (D. Fowler).

So, the semiosis within the nonverbal medium of communication works like this: we have a transfer of senses from the speaker by means of nonverbal signals (representamens) – gaze, smile, touch – to the hearer. The latter decodes the representamen and create the interpretant of the

nonverbal cue on the basis of sensory perception, communicative competence and pragmatic intention.

**5. Nonverbal Universals in Discursive Practices.** It hardly needs saying that the discovery of the importance of nonverbal semiotics has crucially transformed the general study of human communication. It has been found that voice qualities, facial expressions or gestures can embellish what people are saying verbally, providing helpful redundancy or emphasis, or even saying the same thing more efficiently.

The characteristics that can be found in all forms of nonverbal communication and hypothesized as being shared by all language cultures are called **nonverbal universals**. Universals can provide a framework within which similar and specific features of nonverbal communication may be viewed in different cultures. Among the universal characteristics of the use of various nonverbal signs in the discursive practices we can mention the following features [14, p. 32-34]: **communicative, functional, semiotic, emotional, social and cultural**.

Nonverbal behaviors serve as a regular means of communication. It is impossible not to behave, consequently, it is impossible not to communicate. Broadly speaking, regardless of what one does or does not do, one's nonverbal behavior always communicates something to someone in a social interaction. Even small movements are extremely important in interpersonal relationships. We can often tell when two people genuinely like each other and when they are merely being polite. These inferences, many of which are correct, are based primarily on the small nonverbal behaviors of the participants such as, for example, the degree of eye contact, the tone of voice, the way in which the individuals face each other, and so on. All nonverbal behaviors, however small or transitory, are significant in communication.

Nonverbal signs form a functional system within the process of social interaction. Functionally, nonverbal behavior is strongly related to verbal communication. Nonverbal cues can substitute for, contradict, emphasize, or regulate verbal messages [17]. And most certainly we regulate the flow of conversation nonverbally by raising an index finger, nodding, leaning forward, raising eyebrows, and changing eye contact. Nonverbal signs appear to operate at three levels. First of all, they define and condition the communication system. Secondly, nonverbal signs help to regulate the communication process. They signal referents, statuses, indicate who is to speak next, provide feedback about evaluations and feelings. Finally, nonverbal signs communicate contents and intentions [4, p. 258] in speech acts.

Nonverbal behaviors are signs which exist in semiotic clusters. Whether they involve the hands, the eyes or the muscle tone of the body, usually it occurs in nonverbal clusters, in which the various nonverbal signs reinforce each other, an occurrence referred to as congruence. For example, we do not express tear with our eyes while the rest of our body relaxes as if sleeping; rather, the entire body expresses the emotion. In the process of communication, we may focus out attention on the eyes, the facial expressions, or the hand movement of the person, but we understand that these cues do not occur in isolation from other nonverbal behaviors. In fact, it is physically difficult to express an intense emotion with only one part of the body.

Nonverbal signals are innate emotional codes as they are built into nervous system. Some researchers claim that nonverbal signals are universal in transmitting emotions. It is unlikely that an expression which has survival value and which appears within the first month of life could be other than innate. The best evidence for innateness remains the cross-cultural comparison, which has been carried on more seriously by Paul Ekman and his colleagues who distinguished unique facial cues for happiness, surprise, anger, sadness, contempt-disgust, fear and pain [3]. It was found that changes in one's facial expression produce changes in one's feelings.

Nonverbal communication is a conventional social system. Nonverbal communication is always rule-governed. It is regulated by a system of rules and social norms of a definite language speaking community, that states what is and what is not appropriate, expected, and permissible in specific social situations. We learn both the ways to communicate nonverbally and the rules of appropriateness at the same time from observing the behaviors of the adult community. For example, we learn that touch is permissible under certain circumstances but not others, and we learn the rules governing touching behavior. Furthermore, we learn that there are certain parts of the body that may not be touched and certain parts that may. As a relationship changes, so do the rules for touching [9]. As we become closer, the rules for touching become less restrictive.

Nonverbal semiotics is a culture attribute. Speaking naturally means to keep your words consistent with nonverbal signs. Speaking accurately means to do things with words and nonverbal cues consistent with cultural norms. Thus,

nonverbal is a special area which bridges up languages and cultures. Nonverbal communication is desperately culturally marked. For example, in the United States, direct eye contact signals openness and honesty. But in various countries of Latin America and among Native Americans, direct eye contact between a teacher and a student would be considered aggressive – the appropriate student's behavior would be to avoid eye contact with the teacher. From this simple example, it is clear how miscommunication can easily take place in the multicultural discursive practices.

**Conclusion.** The revision of the studies of the language acquisition can give explicit recognition to the genesis of nonverbal communication. In doing so, we have been attempting to bridge the gap between sensori-motor basis and cognitive structures which together form sensori-motor intelligence with a specific nonverbal functioning program. While linguists are attempting to formulate the ways of functioning for verbal messages, nonverbal researchers are attempting to formulate the same ways for nonverbal signs, taking into account the universal features of nonverbal semiosis. By listing the universal features of nonverbal signs, I have been assuming that in various types of discursive practices they can serve the following universal functions: (1) they are semantically and functionally related to verbal messages; (2) they are used purposefully in communication; (3) they can naturally signify the speaker's physical and emotional states; (4) they can represent the speaker's cultural and social values; (5) they can regulate interpersonal relationship; and finally, (6) nonverbal behavior can effectively manage the whole speech interaction between people from different language cultures.

#### REFERENCES

1. Campbell, R. and R. Wales. The Study of Language Acquisition // *New Horizons in Linguistics*. – 1977. – No 3. – P. 242-260.
2. Chomsky, N. Aspects of the Theory of Syntax / Noam Chomsky. – Cambridge: The M.I.T. Press, 1970. – 638 p.
3. Ekman, P. Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Personal Life / Paul Ekman. – New York: Holt Paperbacks, 2007. – 320 p.
4. Harrison, R.P. Nonverbal Behavior: an approach to Human Communication // *Approaches to Human Communication*. – 1972. – No 3. – P. 253-266.
5. Kendon, A. Language and Gesture: Unity or Duality // *Language and Gesture*. – 2000. – 2. – P. 184-198.
6. Kravchenko A. Cognitive linguistics, biology of cognition, and biosemiotics: bridging the gaps // *Language Sciences*. – 2006. – No 28(1). – P. 51-75.
7. Lakoff, G. and M. Johnson. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / George Lakoff and Mark Johnson. – New York: Basic Books, 1999. – 625 p.
8. Leathers, D. Nonverbal Communication Systems / Dale Leathers. – Boston : Allyn, Bacon, Inc., 1976. – 273 p.
9. Leki, I. Academic Writing: Techniques and Tasks / Ilona Leki. – New York : St. Martin's Press, 1998 – 464 p.
10. Lyons, J. Human Language // *Nonverbal Communication*. – 1972. – No 2. – P. 49-86.
11. Marshall, J.C. The Biology of Communication in Man and Animals // *New Horizons in Linguistics*. – 1977. No 3. – P. 229-241.
12. Reddy, M. The Conduit Metaphor: A Case of Frame Conflict in Our Language About Language // *Metaphor and Thought*. – 1993. – No 4. – P. 202-224.
13. Sebeok, T.A. Global Semiotics / Thomas A. Sebeok. – Bloomington: Indiana University Press, 2001. – P. 128-134.
14. Seryakova, I. Magic of Nonverbal Communication / Iryna Seryakova. – К. : Освіта України, 2009. – 161 p.
15. Vilarroya, O. Sensorimotor Event. An Approach to the Dynamic, Embodied and Embedded Nature of Sensorimotor Cognition // *Frontiers in Human Neuroscience*. – 2013. – No 7. – P. 912.
16. Widdowson, H.G. Linguistics, 3d ed. / Series Editor H.G.Widdowson. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1997. – 134 p.
17. Gorelov, I. N. Nonverbal communication components / I. Gorelov. – Moscow: Nauka, 1980. – 104 p.
18. Kreidlin, G.E. Nonverbal Semiotics: body language and natural language. – Moscow: New Literary Review, 2002. – 592 p.
19. Piaget, J. Action Schema and Language Acquisition / Z. Piaget // *Semiotics*. – 1983. – 13: 133-136.

## The folk image of the fairy in Irish poetry

A. O. Tsapiv

Kherson State University, Kherson, Ukraine  
\*Corresponding author. E-mail: alystsapiv@i.ua

Paper received 23.01.16; Revised 28.01.16; Accepted for publication 15.02.16.

**Abstract.** The research focuses on revealing peculiarities, functions on symbolic meaning of folk images in Irish poetry. The investigation conveys the evolution of the image of the fairy: from a scaring banshee into a magic fairy. It is claimed that folk images in Irish poetry are closely connected with pagan beliefs, superstitions of peasantry and the desire of authors to reconnect to Irish past, ethnic specifics and mentality.

**Key words:** *folk image, the fairy, Irish poetry, mythology.*

The research aims at revealing the genesis of folk images (the image of the Fairy) in Irish verse of the 19th century. It is claimed that fairies have evaluated their image from folk into a fairy one. Case study of the research are poems of William Allingham, Sir Samuel Ferguson, Edward Walsh and W.B. Yeats.

Folk and fairy images in poetry and fairy tales have been investigated by scholars [2;3;11;12], thus, linguistic properties of their realization and their genesis haven't been specifically learned.

Folk images in Irish poetry are the key to native history, mentality and ethnic specifics. To convey the importance of folk images of Irish poetry is invaluable to the direction of the research.

Irish peasantry always believed in miraculous, superstitious things. The Irish believed in the existence of nature spirits: *pooka, gnomes, sylphs, salamanders, undines*. As a rule each spirit embodied natural element: earth, water, air and fire [9, p. 13].

The Oxford dictionary esteems the fairy as "a small imaginary being of human form that has magical powers" [6, p. 319], Macmillan essential dictionary deems that it's "an imaginary creature with magic powers that looks like a small person with wings" [5 p. 249], thus these are contemporary views on fairies. In mythology, they are creatures from the other world. The Irish word for *fairy* is *sheehogue* [sidheóg], a diminutive of "shee" in banshee. Fairies are *deenee shee* [daoine sidhe] (fairy people) [9, p. 13-14]. They are believed to have supernatural powers, strong influence on the consciousness of people. Their appearance: pale women with long white hair and red eyes, that seems more scaring than magic. When a scream of a banshee is heard – it means some misfortune will happen or someone shall die.

Fairies are the creations of pagan society of Ireland before Christianization took place. They embodied the beliefs of people both in the ethnic belonging and religious views.

William Allingham, an Irish poet, had a great interest in folklore. In his verse there is the reconnecting to the Irish past—through rehabilitation of native mythology [2, p. 20]. The belief in power of fairies is described in his poem "The fairies". Fairies had a power to take away mortals and bring them to *the other world* :

*They stole little Bridget  
For seven years long;  
When she came down again  
Her friends were all gone.  
They took her lightly back,  
Between the night and morrow,*

*They thought that she was fast asleep,  
But she was dead with sorrow.  
They have kept her ever since  
Deep within the lake,  
On a bed of flag-leaves,  
Watching till she wake*

A girl was stolen by fairies and as a human from *this world* she couldn't sustain life in the *world of mystic* creatures. She died of sorrow but they didn't notice she was dead. The world of fairies is the world of *eternal* life for spirits not for human. The girl remained young and beautiful as she used to be in her world, her body was unchanged, but her soul escaped from it. The life of fairies and people has different time measures, we have no idea how long the girl stayed with the fairies ' cause for this time all her friends died.

These lines are full of superstitions the Irish believed in:

*By the craggy hill-side,  
Through the mosses bare,  
They have planted thorn-trees  
For pleasure here and there.  
Is any man so daring  
As dig them up in spite,  
He shall find their sharpest thorns  
In his bed at night* [1].

Fairies lived in forests with thorn-trees. The image of a *thorn tree* awakens the archetype of the Tree of life. It reflects the measure between the world of human and the world of spirits. People have created these superstitions themselves: "...**They have planted thorn-trees for pleasure here and there**". But if these beliefs are strong and are deep in the consciousness they manage the whole life and *interfere this world*: "**He shall find their sharpest thorns in his bed at night**". The bed is a part of people's life and a place for the rest and recreation. If thorns of spirit world are in the bedroom, they don't let a person forget about them even when the mind is asleep.

The same idea of fairies' power we can find in the poems of Sir Samuel Ferguson "The fairy well of Lagnanay". A girl was betrayed by her beloved and left alone. She suffers and cries for her broken heart:

*"O listen, Ellen, sister dear  
Is there no help at all for me,  
But only ceaseless sigh and tear?  
Why did not he who left me here,  
With stolen hope steal memory?"* [4].

The life without a beloved seems senseless for the girl and she wishes a death: "*I'll go away to Sleamish hill, I'll pluck the fairy hawthorn-tree, And let the spirits work*

**their will;** \ *I care not if for good or ill, \ So they but lay the memory \ Which all my heart is haunting still!*". Here the image of a thorn tree (hawthorn) embodies the **portal** between the world of people (life) and the world of fairies (death). The girl seems fearless, ready to pluck! a thorn tree to make spirits see her and take her away. In the poem the spirits are given the main power – to take the life of mortals, to become those who give life or death.

Later Folk tales about fairies focus on finding magical instruments, saving spells, extraordinary technologies or powerful people and animals that will enable people to resist their magic. There were superstitions that fairies steal pretty children and take them to their land. Instead they leave sickly fairy children. Whether children were happy with fairies or not was unknown, but still it was believed that fairies could be good or evil. In a folk tale by T. Crofton Cooker. "The brewery of egg-shells" mother believes that her true child was stolen: "*Mrs. Sullivan fancied that her youngest child had been exchanged by "fairies theft," and certainly appearances warranted such a conclusion: for in one night her healthy, blue-eyed boy had become shriveled up into almost nothing, and never ceased squalling and crying*" [9, p.85]. Mrs. Sullivan suffered a lot and could do nothing, this alien child still resembled her own child. Once she meets a cunning woman, well known about the country by the name of Ellen Leah (or Gary Ellen). That woman could tell where the dead were, and what was good for the rest of their souls; and could charm away warts and wens, and do a great many wonderful things of the same nature. Ellen gives Mrs. Sullivan an advice how to learn whether it is her own child, if it's not – a brewery of egg-shells will discover it. Ellen told Mrs. Sullivan to put down the big pot, full of water, on the fire, and make it boil like mad; then get a dozen newlaid eggs, break them, and keep the shells, but throw away the rest; when that is done, put the shells in the pot of boiling water, and she will soon know whether it is her own boy or a fairy. If she finds that it is a fairy in the cradle, she should take the red-hot poker and cram it down his ugly throat. This recipe helps a woman, she gets her dear child back and becomes happier than ever.

William Butler Yeats, a famous Irish poet, in his poem "The stolen child" creates a different world of fairies – a Fairyland as an alternative to a real life, an escape to something different and magic:

*Where dips the rocky highland  
Of Sleuth Wood in the lake,  
There lies a leafy island  
Where flapping herons wake  
The drowsy water rats;  
There we've hid our faery vats,  
Full of berrys  
And of reddest stolen cherries.  
Come away, O human child!  
To the waters and the wild  
With a faery, hand in hand,  
For the world's more full of weeping than you can understand* [9, p. 100].

The archetypes WATER and A TREE OF LIFE are actualized via implicit senses of the nominative units "*Come away, O human child!// To the waters and the wild*". The Irish mythology treats water as portal to the other world,

water has magic power, it is strong and mysterious. To get to the fairy land one can by river. **The wilds** symbolize in the poem wild forest, where fairies are believed to live. A child is asked to go with fairies, hand in hand, trustful, to the Fairyland. In the lines: "We've hidden our faery vats, full of berrys and of reddest stolen cherries" the verbal image *vat of cherries and berrys* symbolizes knowledge, prosperity and wisdom. The world of fairies seems friendly and peaceful. It is even more pleasant than the world of mortals and the child chooses it.

Delicate beauty and ample imagination run through the poems of Edward Walsh, a village schoolmaster, who was one of the members of the Young Ireland movement [8, p. 23]. Edward Walsh made a translation of an Irish lullaby and made it sound melodic and magic "The fairy nurse":

*Sweet babe! a golden cradle holds thee,  
And soft the snow-white fleece enfolds thee;  
In airy bower I'll watch thy sleeping,  
Where branchy trees to the breeze are sweeping.  
Shuheen, sho, lulo! lo!*

This lullaby is sang to a baby by fairies. A baby is sleeping in his golden cradle and the fairy is singing to him tenderly: *sweet babe, snow-white fleece enfolds thee*. The image of the *airy bower* embodies magic power of fairies to fly in the air, as if they are angels that protect children. The Fairy says she loves the baby not less than his mortal mother does: "*Rest thee, babe! I love thee dearly, And as thy mortal mother nearly*". In these lines the fairy mentions that all misfortunes of mortal private life, relationship, quarrels and partings of adults are unimportant:

*When mothers languish broken-hearted,  
When young wives are from husbands parted,  
Ah! little think the keeners lonely,  
They weep some time-worn fairy only.  
Shuheen sho, lulo lo!*

The fairy calls the time of weeping *time-worn*, as something uninteresting.

*Rest thee, babe! for soon thy slumbers  
Shall flee at the magic's koelshie's numbers;  
In airy bower I'll watch thy sleeping,  
Where branchy trees to the breeze are sweeping.  
Shuheen sho, lulo, lo!* [10]

The voice of a fairy (banshee) that once was considered horrible and death approaching **turns into** a sweet child's melody, full with love and tenderness. The fairy in "The fairy nurse" is a caring and loving creature, singing magic music (Ceól-sidhe — i. e., fairy music).

Folk elements and characters in folktales and poems appear regularly in story after story. They become *motifs*: wishes are granted, magic objects, such as rings, beans, are standard props in many tales. The longer and more involved the tale – the more motifs. The folk images of fairies actualized in Irish poetry transform from scaring spirits with extraordinary powers into magic creatures helping people and loving children. Fairies are immortals and are over death and life haste. Folk fairies served the prototypes of magic fairies in children's literature. In stories for children fairies are friendly and helping. Further investigations can be focused on revealing linguistic and cognitive peculiarities of folk images in fairy tales for children (children's literature).

#### REFERENCES

1. Allingham Willian "The fairies" – Режим доступа: <http://www.bartleby.com/101/769.html>
2. Cassandrs N. Shell In Fairyland Or Thereabout: The Fairies as Nationalist Symbol in Irish Literature by and after Willaim Allingham – Режим доступа: <http://digitalcommons.georgiasouthern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1169&context=etd>
3. Denman P. Ferguson Samuel : the literary achievement . – Savage, Meryland : Barns and Noble books , 1990. – 185 p.
4. Ferguson Samuel "The fairy well of Lagnanay" – Режим доступа:<http://www.sacred-texts.com/neu/yeats/fip/fip07.htm>
5. Macmillan essential dictionary. – Oxford : Bloomsbury Publishing Plc, 2003. – 861 p.
6. Oxford paperback dictionary Thesaurus / [ed. by C. Soanes, A. Spooner]. – N.Y. : Oxford university Press, 2001. – 1111 p.
7. The collected works of W.B. Yeats [edited by William O'Donnell ]. – New York: Macmillan publishing company . – 329 p.
8. Tsur R. Aspects of Cognitive Poetics [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www2.bc.edu/~richarad/lcb/fea/tsur/cogpoetics.html>.
9. Turner M. Conceptual Integration and Formal Expression // Metaphor and Symbolic Activity. – 1995. – № 10(3). – P. 183 – 204.
10. Turner M. The Literary Mind: The Origin of Thought and Language / M. Turner. – N. Y. ; Oxford : Oxford University Press, 1998. – 187 p.
11. Yeats V.B. A book of Irish verse. – London and New York , 2002. – 171 p.
12. Yeats V.B. Irish Fairy and folk tales, 1982 Barnes & Noble World Digital Library, 200. – 534 p.
13. Walsh Edward "The fairy nurse" – Режим доступа: <http://www.bartleby.com/library/song/148.html>

#### Фольклорный образ Феи в ирландской поэзии

Цапив А.О.

**Аннотация.** Статья посвящена исследованию особенностей, символических значений и функций фольклорных образов в ирландских поэтических текстах. Прослеживается эволюция образа феи: от устрашающей банши – до магического и волшебного существа. Фольклорные образы являются созданием и предрассудками языческих крестьян. Фольклорные образы в поэтическом тексте служат способом воссоздания специфики менталитета, этнокультурных традиций и истории Ирландии.

**Ключевые слова :** феи, фольклорный образ, ирландская поэзия, мифология.

## Функціональний аспект дослідження номінацій дотику в сучасному англомовному художньому дискурсі

А.В. Жуковська\*

Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна

\* E-mail: anna.zhukovska@gmail.com

Paper received 14.01.16; Revised 27.01.16; Accepted for publication 29.01.16.

**Анотація.** У статті розглянуто функціональний потенціал номінацій на позначення дотику в сучасному англомовному художньому дискурсі. Проведений аналіз функціональних застосувань досліджуваних номінативних одиниць дозволив виокремити та описати їх шість основних функцій у комунікативному процесі: когнітивну, дейктичну, регулятивну, емотивну, іллокутивну та адаптивну.

**Ключові слова:** номінації дотику, функції, комунікативний процес, тактильна поведінка персонажа

Вивчення функціонального потенціалу невербальних знаків у номінативному просторі став невід'ємною частиною наукових розвідок у галузі невербалістики. Так, у ряді досліджень, виконаних на матеріалі англомовного художнього дискурсу (І. І. Серякова 2012 [14, 15], Д. Ю. Кузнецова 2009 [8], О. Л. Поліщук 2013 [11], О. О. Литвинов 2012 [9]) чітко відслідковується тенденція розгляду невербальних компонентів комунікації (голосу, виразу обличчя, проксемних дій, зорової поведінки) як функціонально необхідних та значущих. У ланцюжку цих наукових розвідок окремої уваги, на наш погляд, заслуговує тактильний компонент невербальної комунікації – дотик, а саме визначення функціональної цінності номінацій, що його позначають. У нещодавно опублікованому комплексному дослідженні професора І.І. Серякової, присвяченому вивченню невербальних знаків комунікації в англомовних дискурсивних практиках, виокремлено три глобальні функціональні застосування авторами номінацій невербальної поведінки персонажів: 1) констатація факту наявності комунікативного акту та умов його протікання; 2) специфічне визначення учасників комунікативного акту та їх референтних характеристик (вік, стать, соціальний статус, фізичний, емоційний стани); 3) підсилення змістового та експресивного аспектів повідомлення, прагматичних намірів учасників комунікації [14, с. 117]. Таке наукове бачення функціональної цінності номінацій невербальних засобів загалом стає основою для вивчення функцій номінативних засобів на позначення тактильної поведінки мовця. Отже, **мета** статті полягає в аналізі функціонального потенціалу номінацій дотику, виокремленні репертуару характерних для них функцій. Відповідно, **об'єктом** дослідження є номінативні засоби на позначення тактильної поведінки мовця, а його **предметом** – особливості функціонування цих засобів в заданому комунікативному просторі. Матеріалом слугують дискурсивні фрагменти, відібрані із низки художніх творів англомовних авторів кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Грунтуючись на результатах аналізу ілюстративного матеріалу, вважаємо за доцільне виокремити шість основних функцій номінацій дотику в комунікативному процесі: *когнітивну, дейктичну, регулятивну, емотивну, іллокутивну та адаптивну*. Розглянемо кожне із цих функціональних

застосувань номінативних засобів на позначення дотику більш детально.

Сучасне наукове бачення феномену тілесності трактує його як чинник глобального характеру зв'язку людини із навколишньою дійсністю: світобачення та світосприйняття, процеси пізнання та мислення визначаються категорією людської тілесності, оскільки зіткнення людини із реальністю у той самий час вимагає дотику реальності до людини. Концепти, якими ми оперуємо не можуть бути прямим відображенням зовнішньої, об'єктивної реальності з огляду на те, що саме сенсомоторна система людини відіграє визначальну роль у їх формуванні [3]. Тактильність, у свою чергу, можемо розглядати як одну із підкатегорій тілесності, а тактильний досвід – як один із найважливіших чинників ментального та емоційного розвитку людини [1, с. 8]. Дотик є одним із головних інструментів дослідження людиною себе та оточуючого світу [4], а, отже, він набуває формотворчого потенціалу, у значній мірі визначаючи як сам процес пізнання, так і його результат – конкретно сформовану думку, враження про той чи інший об'єкт пізнання. Таким чином, у семіотичному просторі тексту вище окреслена природа дотику реалізується у здатності номінативних одиниць на його позначення виконувати *когнітивну функцію*. Номінації дотику регулярно стають засобом пізнавальної діяльності персонажа, що дозволяє йому відчутти текстуру, форму, температуру та інші фізичні характеристики дотикової поверхні: *I cautiously bend down and touch the bigger tail-end piece. There's a nasty jagged edge and some splinters of glass on the floor* [19, с. 111]. Окрім цього, досліджувані номінації здатні виступати індикатором інтелектуальної діяльності персонажів. Конкретні тактильні дії сигналізують про те, що персонаж виконує певні мисленнєві операції, щось пригадує, намагається зрозуміти тощо: *He touched the photo in its plain wooden frame, as if still trying to comprehend a world without Tuck in it* [27, с. 52].

Функціональний потенціал тактильного каналу комунікації надалі розкривається у його здатності передавати інформацію про соціальний статус, ієрархію соціальних позицій учасників комунікативного акту, їхню професійну приналежність [1, с. 17]. Ідеться про так звану *дейктичну* функцію, завдання якої вказувати на референта та його характеристики [14, с. 123]. Так, на



комунікативному рівні номінативні одиниці на позначення невербального компоненту “дотик” можуть виконувати функцію: 1) *соціального дейксису* [14, с. 122] – поява конкретного типу дотику у комунікативному акті з характерними для нього фізичними параметрами у заданому соціальному середовищі стає знаковою з точки зору специфіки стосунків та розподілу соціальних ролей між комунікантами. Наприклад, доречним та дозволеним у рамках західноєвропейських культурних норм є дотик з метою похвали у формі поплескування по спині (*to slap sb on the back, to clap sb on the back, to pat sb on the back*), ініціатором якого виступає керівник по відношенню до свого підлеглого: “Jon’s our creative spirit,” says Eric, *slapping him on the back* [19, с. 188]; 2) функція *просторового дейксису* знаходить свій прояв у здатності номінацій дотику визначати просторову локалізацію об’єктів висловлення, місцезнаходження людей та предметів у художньому просторі, тим самим забезпечуючи структурну цілісність та впорядкованість дискурсу [14, с. 121]. Інтегративна природа дотику [15, с. 153] вимагає сприятливих проксемних умов для реалізації тактильного контакту. Інакше кажучи, наявність дотику в процесі комунікативної взаємодії виступає маркером відносної просторової близькості між комунікантами, такої дистанції, що уможливорює цю невербальну дію. Таким чином, досліджувані номінації у певній мірі визначають просторову локалізацію учасників комунікації відносно один одного, розташування ситуативно важливих об’єктів, істот, предметів, що існують у художньому просторі, відносно комунікантів, що з ними “тактильно” взаємодіють: We all turned to look at Mr. Traynor. He *was stroking the dog’s head* and his expression was gentle, but his voice was firm. “No. I don’t think you should go, Camilla. Will should be allowed to do this by himself” [23, с. 167]; 3) виконуючи функцію *особистісного дейксису* [14, с. 122], номінативні одиниці на позначення тактильної поведінки мовця вказують на те, хто та відносно кого виконує комунікативну дію, його стать, вік, стан здоров’я тощо: “Let’s discuss this some other time.” *Mr. Traynor’s hand landed on his daughter’s shoulder and squeezed it gently* [23, с. 166].

**Регулятивна** функція невербального компоненту “дотик” полягає у його здатності керувати дискурсом, будучи засобом встановлення, підтримки чи розмикання комунікативного контакту [14, с. 130]. Торкаючись, учасники комунікативної взаємодії отримують потужний невербальний інструмент, що дозволяє керувати діями та почуттями одне одного, таким чином контролюючи процес інтеракції [5, с. 160]: “But all those rehearsals...those long days...maybe you shouldn’t have —” “Maybe,” she said, *reaching for my hand and cutting me off*. “Doing the play was the thing that kept me healthy for so long” [25]. У представленому фрагменті дискурсу дотик виконує роль регулятора комунікації: торкаючись до руки партнера по комунікації, героїня змушує його замовкнути, таким чином змінюючи хід спілкування.

**Емотивна** функція дотику розкривається у його потенціалі виражати різні емоції, переживання та

почуття комунікантів. Включення різних типів тактильних контактів до процесу комунікативної взаємодії може розглядатися як бажання встановлення емоційного контакту, надання позитивної чи негативної оцінки тому, що відбувається. Визнаною є універсальна здатність дотику виражати емоції в процесі догляду за дітьми, на певних етапах залицяння та встановлення особистих відносин [2]. Дотик є засобом вираження негативного чи позитивного афекту [10, с. 163], інструментом підсилення емоційних проявів, виражених іншими невербальними компонентами, передусім виразом обличчя та просодичними засобами [6, с. 566]. Здатність дотику самостійно передавати емоції гніву, страху, огиди, суму, любові, радості та співчуття, точність декодування яких із залученням виключно тактильної модальності коливається від 50% до 70%, ставить його в один ряд із іншими невербальними компонентами комунікації, такими як вираз обличчя та голос [6, с. 569]. Проаналізований нами ілюстративний матеріал дозволив зробити висновок про те, що досліджувані номінації здатні служити засобом передачі таких емоцій персонажів як сум, гнів, страх, радість, любов, співчуття – самостійно, у комбінації із іншими невербальними компонентами або ж супроводжуючи вербальне повідомлення. Представимо декілька фрагментів дискурсу для того, щоб проілюструвати емотивний функціональний потенціал номінацій дотику на прикладі емоції радості. Тактильний вияв радості асоціюється із дотиками помірної тривалості та сильної інтенсивності у вигляді обіймів (*to hug, to fling one’s arms around sb*), гойдання (*to swing*), підймання (*to lift sb*) кружляння іншого (*to spin sb in one’s arms*), стискання, притискання до себе (*to squeeze, to clutch*), поплескування (*to pat*), поцілунків (*to kiss, to give a kiss*). Характерним місцем реалізації дотиків є плечі, передпліччя, кисті рук, спина та обличчя. У наступному фрагменті неочікуваний успіх невеличкої острівної спільноти, яка веде нерівну боротьбу за виживання, породжує атмосферу всезагальної радості, подекуди ейфорії, що проявляється в нетипово інтенсивній (*flinging her arms around Matthias Goënilé and giving him a resounding*) та демонстративній, надмірній (*spinning me into his arms with sudden exuberance*) тактильній поведінці комунікантів: “It worked,” said Capucine in awe. “They did it!” Crowed Toinette, *flinging her arms around Matthias Gentle and giving him a resounding kiss*. “We did it!” corrected Alain, *spinning me into his arms with sudden exuberance* [18, с. 252]. Як засвідчив проведений нами аналіз, саме обійми виступають найбільш вживаним тактильним контактом для вираження радості. Варіативність форм реалізації цього типу дотику дозволяє передавати різні ступені інтенсивності цієї емоції – радість, задоволення, щастя, триумф: Xavier, flushed with triumph, made his way down the gangplank toward Mercédès and *spun her into his arms* [18, с. 252]. Зазначимо, що чим вищий ступінь інтенсивності емоції, що переживається, – тим розлогіші, міцніші обійми. Розглянемо ще один приклад: Just then my air choked off — *Jacob grabbed me up in a bear hug too tight to breathe and swung me*

*around in a circle*. “Wow, it’s good to see you here” [22, с. 90]. Радість героя бачити свою подругу автор передає вдаючись до залучення номінацій на позначення надзвичайно тісних обіймів, надмірність яких виражається у виборі автором мовних засобів в усіх трьох фазах здійснюваної тактильної дії: ініціальній – герой хапає подругу (*Jacob grabbed me up*), основній – обійми героя асоціюються із ведмежими та є настільки міцними, що заважають дихати (*in a bear hug too tight to breathe*) та фазі ампліфікації – герой, не випускаючи подругу із обіймів, доповнює їх кружлянням (*swung me around in a circle*).

Сучасне наукове бачення мовленнєвого акту здебільшого визначає його як мінімальну одиницю дискурсу, багатшарове утворення, де поєднуються його знаковий статус із намірами та діями адресанта відносно адресата, реакцію якого акт передбачає [12, с. 559]. З огляду на це, виокремлюємо **іллокутивну функцію** номінацій дотику, що об’єднує вияв волі та цілеспрямованість наміру мовця. Цілеспрямованість як ключова характеристика іллокутивного акту передбачає свідоме використання адресантом конкретних невербальних засобів [14, с. 131], зокрема тактильних, для досягнення поставлених комунікативних цілей. Номінації дотику у художньому дискурсі здатні реалізовувати передусім директивний та експресивний прагматичний зміст з опорою на вербальне висловлення або самостійно. Так, іллокутивна спрямованість директивів полягає у намаганні мовця схилити слухача до певної дії [13], прямому спонуканні адресата до дії [7, с. 276]. Припускаємо, що директивний потенціал тактильного каналу комунікації зумовлений його контактним характером, а, отже, можливістю прямого фізичного впливу на партнера у процесі реалізації комунікативного наміру. Отже, поміж директивних невербальних комунікативних актів нам вдалося виокремити такі прагмасемантичні підтипи: **застереження, спонукання, вимога, наказ, запит про увагу**. Наприклад, вимогу змінити лінію поведінки шляхом залучення такесичних номінативних засобів ілюструє наступний фрагмент: *Yuki’s cool hand on my wrist broke my eye-contact with Mrs. Cabot – but not before the image of our locked stare was captured on tape* [24, с. 236].

У свою чергу експресиви, як окремий клас мовленнєвих актів, виражають психологічний стан мовця зумовлений його щирістю відносно заданої ситуації [13]. На основі проведеного аналізу фактичного матеріалу виділяємо такі типи експресивних невербальних комунікативних актів, де номінації дотику несуть іллокутивне навантаження **підтримки**: As Yuki sat down beside me, Chief Tracchio reached across the railing *to squeeze my shoulders in support* [24, с. 236]; **втішання**: “Poor you,” Casper gave her knee a *comforting pat* [21, с. 134]; **підбадьорювання**: Suddenly *there was a reassuring hand on my shoulder*. I turned, and my eyes watered when I saw Joe [24, с. 48]; **здивування**: Emily gasped and *put both hands to her face*. “I never saw that. *I know nothing about it!* I have to go,” she said, turning and running out of the bedroom [24, с. 347]; **збентеження**: *She was*

*twiddling her hair furiously*, a sure sign of agitation [21, с. 318]; **докору**: As I close the phone, Nicole *puts a reproving hand on it*. “You’re not supposed to use these in here,” she says [19, с. 53]. У межах цього класу виокремлюємо підклас етикетних експресивів. Проаналізований емпіричний матеріал показав, що номінації дотиків у художньому дискурсі здатні реалізовувати такі прагматичні значення етикетного характеру як **вдячність, вибачення, привітання, похвала та співчуття**. Наприклад: “You’re very stoical, Rebecca,” says Paula, *resting a sympathetic hand on my shoulder* [20, с. 410]. У наведеному фрагменті художнього дискурсу шляхом залучення до нього номінативних такесичних засобів відбувається реалізація прагматичного значення співчуття.

Окремо виділяємо **адаптивну функцію** невербального компоненту комунікації «дотик», що здебільшого реалізується шляхом свідомого чи несвідомого, таємного чи відкритого залучення мовцем до комунікативного акту самоадаптерів, альтер-адаптерів та об’єкт-адаптерів як таких, що забезпечують задоволення його фізичних, соматичних, психологічних, естетичних, етичних, експресивних або діяльнісних потреб та є одним із інструментів пристосування до існуючих умов реальності. Сюди відносимо: **задоволення соматичних потреб** (втирання сліз, почісування, потирання затерплх кінцівок тощо): Sometimes, after a difficult day, he’d sit in the tapestry chair in our living room, *finger and thumb pressing on to the bridge of his nose*, where his glasses sat [16, с. 52]; **приховування соматичних потреб** (прикладання руки до рота під час чхання, кашлю, зівання тощо): “What’s going on, Clark?” Will said. I opened my eyes. He was right beside me, his head cocked to one side, watching me. I got the feeling he might have been there for some time. *My hand went automatically for my mouth in case I had been dribbling* [23, с. 283]; **виконання різних об’єктних форм діяльності**, таких як читання, писання тощо, що передбачають різні види необхідних для цього тактильних маніпуляцій/дій: All eyes were fixed on Claire as *she flipped through a leather-bound notepad* before speaking again [24, с. 49]; **полегшення чи блокування сприйняття інформації через: слуховий канал комунікації** “Oh my God,” shouted Claudia, jerking awake and *clapping her hands over her ears* as an alarm clock three inches away from her head exploded into life. “Turn that thing OFF!” [21, с. 305] або **зоровий канал комунікації** Allison pointed to the round tower of a house. *Then she clapped the hands over her eyes*. Her voice was barely audible. “We’re here” [24, с. 385]; **приховування певних переживань, емоційних станів**: Dovid was smiling. He was looking up at the ceiling, *with his hand half covering his mouth*, silently smirking [16, с. 99]; **дії, спрямовані на догляд за собою та чепуріння**: Ash was contemplating himself in the huge antique glided mirror, *licking his fingers and smoothing down his trendy sideburns* [17, с. 140]; **реакція на фізичний біль**: Claudia nodded, winced and *clutched the side of her head*. Getting into a sitting position was worse than climbing Everest [21, с. 71]; **завдання собі фізичного болю**: As I heard the steady thump of their feet on the last staircase *I pinched my left*

*arm to ward off a rising tide of hysteria* [17, с. 191]; **самовтішання, самозапокоєння:** He had not taken a pill yet but *he tapped the box in his pocket from time to time*, just to remind his headache that it was there [16, с. 240].

У підсумку зазначимо, що отримані результати дослідження функціонального потенціалу номінацій дотику в сучасному англомовному художньому дискурсі уможливив виокремлення їх шести основних

функцій: когнітивної, вказівної, регулятивної, емотивної, іллокутивної та адаптивної. Такий функціональний репертуар такесичних номінативних засобів підтверджує їх комунікативну значущість та невід'ємний характер у комунікативному процесі. Перспективним вважаємо дослідження тактильних моделей комунікації персонажів в номінативному просторі сучасного англомовного художнього дискурсу.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Calero, H. The Power of Nonverbal Communication / Henry H. Calero. – L.A. : Silver Lake Publishing, 2005. – 308 p.
2. Givens, D. The Nonverbal Dictionary of Gestures, Signs & Body Language Cues / David B. Givens // Spokane, Washington: Center for Nonverbal Studies Press. – 2016 / URL: <http://center-for-nonverbal-studies.org/6101.html>.
3. Lakoff, G. Philosophy in the Flesh: the embodied mind and its challenge to western thought / G. Lakoff, M. Johnson. – 1999 / URL: <http://ru.scribd.com/doc/139933997/Philosophy-in-The-Flesh-pdf#scribd>.
4. Montagu, A. Touching: the human significance of the skin (Second edition) / Ashley Montagu. – N.Y. : Harper & Row, 1977. – 385 p.
5. Seal, B. Academic Encounters Human Behavior / Bernard Seal. – Hong Kong: Cambridge University Press, 2005. – 220 p.
6. The Communication of Emotion via Touch / H. Matthew J. H. Rachel, M. Margaret, K. Dacher // Emotion. – 2009. / URL: [http://www.depauw.edu/learn/lab/publications/documents/touch/2009\\_Touch\\_The\\_communication\\_of\\_emotion\\_via\\_touch.pdf](http://www.depauw.edu/learn/lab/publications/documents/touch/2009_Touch_The_communication_of_emotion_via_touch.pdf).
7. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 286 с.
8. Кузнєцова Д.Ю. Номінативне поле "Вираз обличчя" в сучасному англомовному художньому дискурсі: емотивний та прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04. "Германські мови" / Кузнєцова Дарія Юріївна – К., 2009. – 22 с.
9. Литвинов О.О. Семантико-когнітивні та прагматичні особливості номінативних одиниць на позначення зорової поведінки персонажів (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Литвинов Олександр Олександрович – К., 2011. – 21 с.
10. Нэпп М. Невербальное общение. Учебник. / М. Нэпп, Д. Холл. – СПб. : "ПРАЙМ - ЕВРОЗНАК", 2004. – 256 с.
11. Поліщук О.Л. Номінативно-комунікативний аспект позначення проксемних дій у сучасному англомовному дискурсі (на матеріалі художньої прози другої половини ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Поліщук Олександр Леонідович – К., 2012. – 20 с.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрямки та проблеми : Підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
13. Серль Д. Классификация иллокутивных актов / Джон Роджерс Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XVII. Теория речевых актов. – 1986 / URL: [http://www.classes.ru/grammar/159.new-in-linguistics-17/source/worddocuments/\\_4.htm](http://www.classes.ru/grammar/159.new-in-linguistics-17/source/worddocuments/_4.htm).
14. Серякова И.И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках : монография / Ирина Ивановна Серякова. – К. : Изд. центр. КНЛУ, 2012. – 280 с.
15. Серякова И.И. Соматикон англоязычных дискурсивных практик : дис. докт. фил. наук : 10.02.04 "Германські мови", 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Серякова Ирина Ивановна – К., 2012. – 441 с.

#### ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ (SOURCES OF ILLUSTRATIONS)

16. Alderman N. Disobedience / Naomi Alderman. – L. : Penguin Books, 2007. – 282 p.
17. Evans H. Going Home / Harriet Evans. – L. : Harper Collins Publishers, 2006. – 440 p.
18. Harris J. Coastliners / Joanne Harris. – L. : Black Swan, 2002. – 399 p.
19. Kinsella S. Remember Me? / Sophie Kinsella. – L. : Black Swan, 2008. – 448 p.
20. Kinsella S. Shopaholic & Baby / Sophie Kinsella. – L. : Black Swan, 2008. – 448 p.
21. Mansell J. Perfect Timing / Jill Mansell. – L. : Headline Book Publishing, 1997. – 342 p.
22. Meyer S. Eclipse / Stephenie Meyer. – L. : Atom, 2008. – 564 p.
23. Moyes J. Me Before You / Jojo Moyes. – L. : Penguin Books, 2012. – 522 p.
24. Patterson J. 4th of July / J. Patterson, M. Paetro. – L. : Headline Book Publishing, 2006. – 440 p.
25. Sparks N. A Walk to Remember / Nicholas Sparks / URL: <http://www.readanybook.com/ebook/a-walk-to-remember-59991>.
26. Sparks N. The Best of Me / Nicholas Sparks. – L. : Sphere, 2011. – 292 p.

#### REFERENCES

1. Calero, H. The Power of Nonverbal Communication / Henry H. Calero. – L.A. : Silver Lake Publishing, 2005. – 308 p.
2. Givens, D. The Nonverbal Dictionary of Gestures, Signs & Body Language Cues / David B. Givens // Spokane, Washington: Center for Nonverbal Studies Press. – 2016 / URL: <http://center-for-nonverbal-studies.org/6101.html>.
3. Lakoff, G. Philosophy in the Flesh: the embodied mind and its challenge to western thought / G. Lakoff, M. Johnson. – 1999 / URL: <http://ru.scribd.com/doc/139933997/Philosophy-in-The-Flesh-pdf#scribd>.
4. Montagu, A. Touching: the human significance of the skin (Second edition) / Ashley Montagu. – N.Y. : Harper & Row, 1977. – 385 p.
5. Seal, B. Academic Encounters Human Behavior / Bernard Seal. – Hong Kong: Cambridge University Press, 2005. – 220 p.
6. The Communication of Emotion via Touch / H. Matthew, J. H. Rachel, M. Margaret, K. Dacher // Emotion. – 2009. / URL: [http://www.depauw.edu/learn/lab/publications/documents/touch/2009\\_Touch\\_The\\_communication\\_of\\_emotion\\_via\\_touch.pdf](http://www.depauw.edu/learn/lab/publications/documents/touch/2009_Touch_The_communication_of_emotion_via_touch.pdf).
7. Ivanova, I.P. Theoretical Grammar of the English Language / I.P. Ivanova, V.V. Burlakova, G.G. Pocheptsov. – M. : Vysshiaia shkola, 1981. – 286 p.
8. Kuznyetsova, D.Yu. Nominative Field "Facial Expression" in Modern English Fictional Discourse: Emotive and Pragmatic Perspectives: author's abstract ...Cand. Philol. Sceinces: spec. 10.02.04 "Germanic Languages" / Kuznyetsova Daria Yuriyivna – K., 2009. – 22 p.

9. Litvinov, O.O. Semantic, Cognitive, and Pragmatic Features of Characters' Eye Behaviour Denominations (A Study of Contemporary English-Language Fiction): author's abstract...Cand. Philol. Sciences: spec. 10.02.04 "Germanic Languages" / Litvinov Oleksandr Oleksandrovych – K., 2012. – 21 p.
10. Knapp, M. Nonverbal Communication. Textbook. / M. Knapp, J. Hall. – SPb. : "PRIME - EVROZNAK", 2004. – 256 p.
11. Polishchuk, O.L. Nominative and Communicative Aspects of Proxemic Actions Designations in Modern English Discourse: A Study of Late 20<sup>th</sup> Century Fiction: author's abstract ...Cand. Philol. Sciences: spec. 10.02.04 "Germanic Languages" / Polishchuk Oleksandr Leonidovych – K., 2013. – 20 p.
12. Selivanova, O.O. Modern Linguistics: Branches and Problems : Textbook / Olena Oleksandrivna Selivanova. – Poltava: Dovkillia-K, 2008. – 712 p.
13. Searle, J. Classification of Illocutionary Acts / John Rogers Searle // New in Foreign Linguistics. Issue XVII. Speech Act Theory. – 1986 / URL: [http://www.classes.ru/grammar/159.new-in-linguistics-17/source/worddocuments/\\_4.htm](http://www.classes.ru/grammar/159.new-in-linguistics-17/source/worddocuments/_4.htm)
14. Sieriakova, I.I. Somaticon of English Discursive Practices: dis. ... Doctor. Philol. Sciences: spec. 10.02.04 "Germanic Languages" 10.02.15 "General Linguistics" / Iryna Ivanivna Sieriakova. – K., 2012. – 441 p.
15. Sieriakova, I.I. Nonverbal Sign of Communication in English Discursive Practices: Monograph / Iryna Ivanivna Sieriakova. – K. : Izd. Tsentr. KNLU, 2012. – 280 p.

### Functions of Touch Nominations in Modern English Fiction

A.V. Zhukovska

**Abstract.** The article studies the functions of touch nominations in the modern English fiction. The analysis of functional application of the nominative units under consideration allowed the author to distinguish their six main functions in the process of communication: cognitive, deictic, regulatory, emotive, illocutionary and adaptive.

**Keywords:** *touch nominations, functions, communicative process, character's touch behaviour*

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of  
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.  
1022 Budapest, Balogvár u. 1.  
[www.rcontact.hu](http://www.rcontact.hu)